

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNÍŽNICA

INFORMAČNÁ
GRAMOTNOSŤ

WEBARCHÍV

KNIŽNICE A KULTÚRNY
PRIEMYSEL

KNIŽNIČNÉ FONDY

RECENZIE

KNIŽNÁ KULTÚRA

BIOGRAFISTIKA

VEREJNÉ KNIŽNICE

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

štvrtročník
číslo 01
2021
ročník XXII.

2021

Remeslo a kniha 2021

Ing. Martina Bajžíková, PhD.

Odbor ochrany fondov Slovenskej národnej knižnice v roku 2021 usporiada medzinárodnú konferenciu pod názvom *Remeslo a kniha*, ktorá nadväzuje na jej I. ročník s rovnakým názvom a pre veľký pozitívny ohlas účastníkov v kultúrnej oblasti sa uskutoční jej II. ročník. Minuloročný marcový termín bol pre celosvetovú pandemickú situáciu presunutý na rok 2021. Veríme, že aj napriek pretrvávajúcej nepriaznivej situácii sa uskutoční II. ročník konferencie *Remeslo a kniha* online formou.

Pozvánka

Slovenská národná knižnica Vás pozýva na 2. ročník medzinárodnej konferencie

Remeslo a kniha*

so zameraním na:

- * konzervátorské a reštaurátorské zásahy, reverzibilitu verus trvalé ošetrovanie,
- * multidisciplinárnu spoluprácu,
- * výskum a nové technológie v oblasti reštaurovania a konzervovania,
- * problematiku prístupovania a využitia písomného kultúrneho dedičstva.

Konferencia sa uskutoční online formou **27. – 28. mája 2021.**

Kontaktovať nás môžete na lucia.braunova@snk.sk / T+ 421 43 2451260. Pre viac informácií navštívte www.snk.sk.

* Slovenská národná knižnica

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Čigera Hroňského 1
036 01 Martin
Slovenská republika

Písomné pamiatky v najširšom slova zmysle možno chápať ako významných reprezentantov vývoja spoločnosti a samotného človeka, ale aj ako nosiče kultúry, vzdelanosti a pokroku v priebehu niekoľkých storočí. Sú to dokumenty, relikty či len fragmenty, ktoré pretrvávajú z minulosti a súčasnosť týmto predmetom prisudzuje hodnoty, ktoré je vhodné vo verejnom záujme ponechať a chrániť.

Slovenská národná knižnica si kladie za cieľ otvoriť na konferencii *Remeslo a kniha* organizovaný medziodborový dialóg o kľúčových témach:

- praktické reštaurovanie a konzervovanie;
- výskum v oblasti reštaurovania, konzervovania a ochrany písomného dedičstva;
- reštaurátorské a konzervátorské materiály používané v praxi, nové materiály na trhu;
- zabudnuté a zaujímavé remeselné techniky a postupy v oblasti písomného dedičstva, kníhviazačstva, výroby materiálov;
- nové technológie a technické postupy v reštaurátorskej a konzervátorskej praxi;
- problematika prístupovania a využitia písomného kultúrneho dedičstva.

Konferencia sa uskutoční online 27. – 28. mája 2021 a je primárne určená pre odborníkov a odbornú verejnosť.

Vítaní sú aj študenti stredných a vysokých škôl z odborov reštaurovanie a konzervovanie, technológie reštaurovania a konzervovania, výskumných a príbuzných odborov. Tematicky je konferencia vhodná pre pracovníkov knižníc, archívov, ale aj pre odborníkov z múzeí a galérií, súkromných reštaurátorov a študentov zaoberajúcich sa knižničnými a archívnymi dokumentmi (knihy, listiny, fotografie, mapy, grafiky, ale aj iné materiály z depozitov).

Slovenská národná knižnica Vás srdečne pozýva
na II. ročník medzinárodnej konferencie *Remeslo a kniha*.

číslo 1 | 2021 | ročník XXII.

vydáva Slovenská národná knižnica

www.snk.sk

ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Mgr. Eva Barnišinová

e-mail: eva.barnisinova@snk.sk

tel.: 0915 071 840

Výkonný redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.

e-mail: darina.auxova@snk.sk

tel.: +421 43/2451 277

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica

Nám. J. Cígera Hronského 1

036 01 Martin

e-mail: redakcia@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.

Mgr. Katarína Buzová, PhD.

Mgr. Szabolcs Dancs

PhDr. Jana Huňová

Mgr. Iveta Hurná

Katarzyna Ślaska

Mgr. Michal Sliacky

Ing. Silvia Stasselová

Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 19. 4. 2021

Vážení čitatelia,

zaiste ste si všimli, že aktuálna celospoločenská situácia vo zvýšenej miere začala priať urážlivým, zlostným až vulgárnym komentárom. Nanešťastie, tento trend sa zo sociálnych sietí presunul aj na webové stránky organizácií a inštitúcií, ktoré iba oznamujú udalosti, a teda bez nejakého hodnotiaceho či manipulatívneho zámeru predkladajú vecné fakty.

Keď mi do oči udrú rozličné hanlivé komentáre, takmer vždy si spomeniem na frázu, ktorú zaiste každý z vás počul v kriminálnych filmoch či seriáloch: „Všetko, čo povie, môže byť a bude použité proti vám.“ V súvislosti s tým som sa začala zamýšľať nad rozumnými dôvodmi, ktoré pisateľovi dodajú odvalu, aby uverejnil niečo hanlivé či odsudzujúce o osobe alebo osobách, ktoré nepozná. Ktoré sú niekedy v článkoch spomenuté, ale nedostali priestor na vyjadrenie. Ktorých výpoveď bola úmyselne upravená. Nenašla som žiadne rozumné dôvody ospravedlňujúce urážlivé a vulgárne vyjadrovanie. Zároveň som uvažovala ešte nad jedným aspektom verejného slovného lynčovania – a to hanbou. Nie nad tou, ktorú by vo väčšine prípadov mali cítiť autori hanlivých komentárov. Ale nad hanbou, ktorú zväčša pociťujú tí, ktorí osobne poznajú pisateľov takýchto komentárov. Veď, napríklad, koľko detí sa hanbí za vyjadrovanie rodičov a snaží sa „stráviť“ nielen vulgarizmy, ktoré napísala ich mama alebo otec, ale často aj vulgarizmy, ktorými na ich rodičov reagujú ostatní komentujúci. Predpokladám, že deti pri takomto čítaní trpia a možno sa aj obávajú reakcií spolužiakov a kamarátov, ktorí im zvyknú adresovať výsmech či urážky, lebo: „*tvojho otca označili na internete za...*“. Za ešte horšie pokladám, ak deti zdieľajú takéto vyjadrovanie svojich rodičov a nevidia v tom nič zlé. A to sa netýka iba detí, ale aj kolegov, známych.

Ako to vyriešiť? Podľa môjho súkromného názoru postačí, ak takíto pisatelia prestanú byť „hrdinami“ v komentároch, skúsia popracovať na svojej objektivite aj empatii a začnú rešpektovať názor či životný štýl ostatných.

Milí čitatelia,

príjmite pozvanie na prelistovanie prvého tohtoročného čísla časopisu Knižnica. Garantujeme, že v ňom nenájdete žiadne hanlivé komentáre ani vyjadrenia, ale vynikajúce odborné štúdie a príspevky uznávaných univerzitných pracovníkov i knihovníkov z celého Slovenska.

Prajem príjemné čítanie.

Mgr. Eva Barnišinová
zodpovedný redaktor

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/pokyny-pre-autorov.html>.

OBSAH / Table of Contents

INFORMAČNÁ GRAMOTNOSŤ

Information Literacy

- 6/ **Informačná gramotnosť, sociálne siete a pandémia**
Information Literacy, Social Networks and the COVID Pandemic
Pavol Rankov

- 12/ **Informačné správanie a informačná gramotnosť mladej generácie v čase pandémie (výsledky výskumu)**
Information Behaviour and Information Literacy of Young Generation during the COVID Pandemic (Research Results)
Pavol Rankov

WEBARCHÍV

Web Archive

- 22/ **Možnosti zpřístupňování dat z webových archivů. Vývoj centralizovaného rozhraní pro vytěžování velkých dat z webových archivů**
Opportunities for Making the Web Archive Data Available. Development of a Centralized Interface for Extracting Big Data from Web Archives
Marie Haškovcová – Andrea Prokopová

KNIŽNICE A KULTÚRNY PRIEMYSEL

Libraries and Cultural Industry

- 28/ **Možnosti budúcich trendov smerovania knižníc z pohľadu kultúrneho a kreatívneho priemyslu**
Projections of the Future Trends in Libraries from the Perspective of the Cultural and Creative Industries
Alena Valjašková – Katarína Jašová

SLUŽBY

Services

- 39/ **Bezbariérovosť v Slovenskej národnej knižnici v Martine. Malá zmena správnym smerom**
Accessibility in the Slovak National Library in Martin
Alžbeta Martinická

KNIŽNIČNÉ FONDY

Library Collections

- 43/ **Vyobrazenia sv. Augustína v starých tlačiach vo Fonde starých a vzácnych dokumentov Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici**
Depictions of St. Augustine in Early Prints Deposited in the Collection of Old and Rare Documents of the State Scientific Library in Banská Bystrica
Dana Chalupková
- 49/ **Zakázané knihy vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici**
Banned Books from the Collections of the State Scientific Library in Banská Bystrica
Monika Danková – Mária Bôbová

RECENZIE

Reviews

- 56/ **Recenzia zborníka Z dejín národnej kultúry Slovenska I.**
A Review of the Proceedings Z dejín národnej kultúry Slovenska I.
Alexandra Ballová

57/ **Recenzia zborníka Liber – verbum – monumentumque II. (Konfesionalita, duchovná a knižná kultúra v dejinách)**
A Review of the Proceedings Liber – verbum – monumentumque II.
(Konfesionalita, duchovná a knižná kultúra v dejinách)

Alexandra Ballová

58 **Recenzia druhého zväzku edície Spisovatelé království Českého Díl II.: C – D**
A Review of the Second Volume of the Edition Spisovatelé království Českého. Díl II.: C – D

Miriam Ambrúžová Poriezo

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

60/ **Možnosti financovania knižných publikácií**
Financing Options for Book Publishing
Martina Baťková

66/ **Časopis Sv. Adalbert (Vojtech)**
St. Adalbert Magazine
Marek Rímsky

75/ **Literárna tvorba Olgy Textorisovej (130 rokov od jej narodenia)**
Olga Textorisová's Literary Works.
(The 130th Anniversary of Her Birth)
Mária Pitáková

BIOGRAFISTIKA

Theory of Biography

82/ **Nedožitá osemdesiatka Vlada Bednára**
Vlado Bednár Would Be 80 Years Old Today
Peter Cabadaj

87/ **Pred 50 rokmi zomrel Mikuláš Gacek**
Mikuláš Gacek Died 50 Years Ago
Peter Cabadaj

PROJEKTY

Projects

93/ **Chronológia dejín knižníc od počiatkov do roku 2020**
Chronology of the History of Libraries from the Very Beginning to 2020
Slavka Pitoňáková

VEREJNÉ KNIŽNICE

Public Libraries

96/ **Nový Creativ club vo Verejnej knižnici Mikuláša Kováča**
The New Creativ Club in the Mikuláš Kováč Public Library
Soňa Šóky

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

World's Libraries

99/ **Nová Alexandrijská knižnica**
The New Library of Alexandria
Darina Obušeková

106/ **Zaujímavosti zo svetových knižníc**
Interesting Facts about Libraries of the World
Renáta Šmidová

INFORMAČNÁ GRAMOTNOSŤ, SOCIÁLNE SIETE A PANDÉMIA

DOC. PHDR. PAVOL RANKOV, PHD.

The article summarizes the results of several foreign studies on information behaviour during the COVID-19 pandemic. Quarantine gave a boost to on-line gaming and movie downloading. Using mass media and the Internet as a primary source of information has become a social necessity as well as a civic obligation. The pandemic caused a situation of the unprecedented popularization of scientific knowledge and the public dissemination of research results through mass media. Scientific research papers were immediately rewritten in a journalistic style, and research results were misinterpreted and disseminated on social media.

Keywords: COVID-19 pandemic; information literacy; social networks; disinformation; infodemic

 pavel.rankov@uniba.sk

 Univerzita Komenského
v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra knižničnej
a informačnej vedy

 <https://fphil.uniba.sk/>

Na jar 2020 sa po celej planéte veľkou rýchlosťou rozšírila pandémia koronavírusu (COVID-19). Takmer všetky krajiny sveta prijímali za účelom zamedziť, resp. spomaliť šírenie vírusu opatrenia, ktoré obmedzovali v konaní a pohybe obyvateľov, čo malo dosah aj na bezprostredný medziludský kontakt.

V dôsledku toho dramaticky vzrástol význam informačných technológií a médií v živote jednotlivcov. Kontakty tvárou v tvár sa na pomerne dlhý čas drasticky obmedzili vo všetkých sférach (verejných, pracovných, súkromných, rodinných). Bola to mimoriadne priaznivá situácia na nárast využívania sociálnych médií a technológií zameraných na videokonferencie. Domáca izolácia vyvolala nárast hrania online hier, sťahovania filmov, kníh a pod.

Výskum informačného správania amerických detí počas lockdownu (Pere, cit. podľa Nabity-Grover a kol., 2020, s. 1) ukázal, že v porovnaní so sociálnymi médiami bol výrazne vyšší nárast času, ktorý respondenti venovali hernej aplikácii Roblox – o 31 % viac času než v období pred pandémiou.

Výskum informačného správania čínskych detí (Chen, 2020, s. 1101) ukázal, že v kritickom období pandémie venovali viac času smartfónom a sociálnym sieťam, pričom mierny nárast sa ukázal aj pri problematických formách využívania sociálnych médií a nadmernom hraní online hier.

Dáta z výskumu informačného správania dospelých v USA ukazujú, že najviac narástli hlasové hovory – o 36 %, rast zaznamenali aj sociálne médiá, videohovory, elektronická pošta a online hry.

Pri porovnaní skupín podľa veku sa zistilo, že najväčší nárast v používaní uvedených technológií prebehol v najmladších kategóriách dospelých (Nguyen, 2020, s. 2). Doplňme, že takéto zistenie je paradoxné, pretože mladí dospelí používali digitálne médiá najintenzívnejšie už pred pandémiou, takže by sa dalo predpokladať, že nutnosť privedie k týmto nástrojom komunikácie práve generácie, ktoré ich za normálnych okolností využívali menej.

Zrejme nie iba na Slovensku pandémia ukázala, že sledovanie masmédií alebo internetu je nielen sociálnou nevyhnutnosťou, ale aj povinnosťou. V dramaticky sa meniacej situácii štátne autority vydávali nové a nové, presnejšie iné a zas iné nariadenia. Keďže pritom platilo, že „*neznalosť neospravedlňuje*“, ľudia museli nepretržite sledovať médiá, aby vedeli, čo majú alebo nesmú robiť. Výskum informačných

tokov v poľskojazyčnom internete ukázal, že tradičné masmédiá „*rýchlejšie reagovali na udalosti než sociálne médiá*“ (Jarynowski, 2020, s. 6).

Obiala s kolektívom analyzoval internetové dátové toky. Zameral sa predovšetkým na šírenie článkov o prevencii pred koronavírusom prostredníctvom sociálnych sietí. Spolu týchto tridsať článkov ďalej distribuovalo takmer päť miliónov používateľov sociálnych sietí. Ukázalo sa, že „*online šírenie nepravdivých informácií je jednoduchšie ako pravdivých*“ (Obiala, 2020, s. 2).

Prostredníctvom sociálnych médií boli publikované a redistribuované najrôznejšie typy informácií: vládne, vedecké, populárno-náučné, emotívne (napr. dojemné videá z postihnutého Talianska), ale aj praktické (návody na umývanie rúk či šitie rúšok). Rozlišovanie informácií podľa pôvodu na masmediálne a sociálnomediálne je však veľmi nejednoznačné, pretože sociálnymi médiami sa často šíria informácie, ktoré majú svoj pôvod bezprostredne v masmédiách alebo sú derivátom založeným na obsahoch z televízie či novín. Ale aj naopak, masmédiá reagujú na dianie v sociálnych médiách, respektíve využívajú príspevky od publika (participatívna žurnalistika).

VEDECKÉ POZNATKY A PRAVDA NA SOCIÁLNYCH SIEŤACH

Počas pandémie nastala situácia bezprecedentnej popularizácie vedeckých poznatkov a masového zverejňovania výsledkov výskumov. Prechod od výsledku výskumu cez vedeckú štúdiu do sekundárneho populárno-náučného výstupu sa skrátil na dobu pod hranicou únosnosti. Štúdie výskumníkov boli okamžite šírené, ich vedecký jazyk bol „tlmočený“ do publicistického štýlu, čím boli výsledky simplificované a často aj dezinterpretované. Ako príklad uvedieme situáciu s publikovaním výsledkov výskumu spoľahlivosti antigénových testov z pražskej motolskej nemocnice pred prvým kolom plošného testovania na Slovensku. Nemocnica vyhlásila výsledky 27. 10. 2020. Nasledujúci deň slovenský verejný (politický, masmediálny aj sociálnomediálny) diskurz tieto výsledky rozoberal a komentoval (TASR, 2020; Černická, 2020; Horák, 2020). Masmediálnym použitím sa banalizácia pôvodne vedeckých poznatkov neskončila, práve naopak,

pretože v prostredí sociálnych médií boli komentované a fragmentarizované masou používateľov, z ktorých značná časť výňatky z pôvodných textov používala ako bojové heslá v zápase s názorovými oponentmi.

Laici prijímali nadbytok odborných medicínskych informácií, avšak nepremieňali ich na svoje znalosti či vedomosti, keďže im chýbalo špecializované vzdelanie. V mysliach neodborníkov zostali iba navzájom izolované pseudoinformácie bez kontextu. Tak sa sociálne médiá stali faktorom verejného zdravia (napríklad už niekoľko rokov ovplyvňujú vzťah populácie k očkovaniu). Extrémnym príkladom ničivého vplyvu dezinformácií je, že „*takmer 200 Iránčanov zomrelo a viac ako 1000 sa otrávi- lo nadmernou spotrebou alkoholu, pretože uverili chýrom zo sociálnych médií, že pitie alkoholu môže vyliečiť COVID-19*“ (Lin, 2020, s. 2).

Dotazníkovým výskumom bangladéšskych používateľov sociálnych médií sa zistilo, že „*nadbytok nejasných, nejednoznačných a nepresných informácií počas covidu viedol k informačnému preťaženiu a nadpriemernej chorobnej úzkosti (cyberchondria), ale aj k zdieľaniu dezinformácií*“ (Islam a kol., 2020, s. 2). Výskum odhalil mechanizmus sociálnych médií (nielen v čase pandémie): jedinci, ktorí prijímajú najviac znepokojivých informácií, majú potom najväčšie obavy, a preto takéto informácie aj najviac

šíria. Napokon v sociálnych médiách zákonite dominujú negatívne a negativistické posolstvá.

Analogické výsledky priniesol iránsky výskum informačného správania dospelých. Problematické používanie sociálnych médií (závislosť) bolo počas karantény „*späté s psychologickými ťažkosťami a nespavosťou [...] Okrem toho vyššie stupne problematického používania sociálnych médií boli spojené s väčším strachom z COVID-19 a vyššou úrovňou neporozumenia COVID-19*“ (Lin, 2020, s. 3). Výskum však upozorňuje, že problémy môžu byť iba prechodné (teda môžu odznieť po skončení pandémie).

Dotazníkový výskum informačného správania čínskych študentov ukázal, že podstatne väčší vplyv mali na nich informácie o víruse pochádzajúce z mainstreamových médií, než informácie zo sociálnych sietí. Zároveň platilo, že počas pandémie informačný priestor nových médií vytváral emocionálnu nestabilitu. Čím väčší bol prísun informácií o pandémii, pričom to boli väčšinou pravdivé informácie z mainstreamových médií, tým horšie bolo mentálne zdravie príjemcov a „*tým viac študenti cítili negatívne emócie ako depresia a podráždenosť*“ (Xie, 2020, s. 303).

Štúdia americkej dospeléj populácie zistila, že „*viac času stráveného na sociálnych médiách a vyššia početnosť tradičných mediálnych zdrojov (TV, rozhlas, noviny) sledovaných kvôli korona vírusu boli spojené so zvyšovaním úrovne mentálnych problé-*

mov“ (Riehm, 2020, s. 633). Mentálnu pohodu môže znižovať nadbytok informácií, aj keď sú pravdivé. Paternalistický spôsob postupného dávkovania pravdy, aký často využívajú lekári v komunikácii s ťažko chorými, by mal svoje opodstatnenie aj na masovej úrovni. Avšak dostal by sa do rozporu s konceptom práva na informácie, ktoré je všeobecne považované za základné ľudské právo.

Devastačný vplyv nepravdivých informácií je ešte horší. Netreba pritom zabúdať, že používatelia sociálnych médií sa uzatvárajú do bublín, v ktorých ako ozvena kolujú tie isté informácie a názory.

Na základe zhrnutia výsledkov z ďalších výskumov aj Dubey s kolektívom (2020, s. 781) konštatuje, že psychické problémy, napríklad úzkosti, fóbie, panika, posadnutosti, paranoidné a bludné predstavy o príznakoch ochorenia boli spôsobené množstvom poplašných či zavádzajúcich informácií o koronavíruse. Iba dotazníkový výskum cyperských respondentov ukázal iné výsledky, a to, že hoci boli respondenti „bombardovaní falošnými informáciami“ o koronavíruse, prejavili „vysokú uvedomelosť“ a nepodľahli panike (Kaya, 2020, s. 5). V každom prípade práve tento výskum poukazuje na význam informačnej gramotnosti.

Prudký nástup pandémie je do budúcnosti poučením nielen pre zdravotníkov a vlády, ale (okrem iných) aj pre špecialistov pracujúcich s informáciami. „Rýchly a bezplatný tok informácií na rôznych internetových platformách umožnil masový prístup k zdravotným informáciám, ale tiež sponchybnil schopnosti konzumentov online zdravotníctva vyhľadávať, zhodnotiť a odlišiť relevantné informácie od falošných a zavádzajúcich“ (Bawden – Robinson, cit. podľa Abdulai a kol. 2020, s. 1). Napríklad iránsky výskum ukázal, že „u jednotlivcov, ktorí používajú sociálne médiá viac problematcky, sa zvyšuje stupeň neporozumenia v súvislosti s COVID-19“ (Lin, 2020, s. 3).

Ale aj samotný ústup komunikácie tvárou v tvár a jej nahradenie online technológiami mal bezprostredný dopad na zhoršenie psychickej pohody a duševného zdravia ľudí. Fazeli s kolektívom (2020, s. 3) na túto tému zhrnul niekoľko výskumov z rôznych krajín a realizoval aj vlastný výskum iránskych adolescentov. Odhalil, že karanténa viedla k vyššiemu objemu času stráveného na internete, a to zas k zvýšenej miere závislosti mládeže na online hrách. Táto závislosť potom spôsobovala nárast nespavosti, depresie a úzkostných stavov. Aj Király s kolektívom (2020, s. 2) upozornil na podobné korelácie – v snahe uniknúť od negatívnych dô-

sledkov pandémie niektorí ľudia venovali viac času videohram, sledovaniu seriálov či sociálnym sieťam, avšak takýto únik mohol viesť až k závislostiam na týchto médiách.

INFORMAČNÁ GRAMOTNOSŤ PO PANDÉMII

Generálny riaditeľ Svetovej zdravotníckej organizácie T. D. Ghebreyesus už vo februári 2020 skonštatoval, že „bojujeme nielen proti epidémii, ale aj infodémii (infodemic)“ (Obiala a kol., 2020, s. 1, Islam a kol. 2020, s. 1, Dubey a kol., 2020, s. 781, Radu, 2020, s. 1). Infodémia je výzva na prehodnotenie výchovy k informačnej gramotnosti. Naša doterajšia predstava o informačnom vzdelávaní bola totiž taká, že každý jeden sa má primárne sústrediť na to, čo robí, čomu rozumie, t. j. chemik by mal vedieť vyhľadávať najlepšie informácie zo svojho odboru a historik tiež zo svojho odboru. Tento chemik a tento historik (ako každý iný špecialista) sú však komplexné osobnosti a majú aj svoj mimoprofesionálny život, v ktorom by taktiež mali byť informačne gramotní.

Informačné vzdelávanie by malo byť nasmerované nielen na racionálnu stránku osobnosti, v ktorej je kľúčová relevancia, aktuálnosť a pravdivosť informácií, ale aj na emocionálnu stránku človeka. Viacero výskumov ukázalo, že aj pravdivé informácie môžu byť pre emocionálny život nebezpečné, pokiaľ ich príjemca nevie vnútorne spracovať.

Z hľadiska informačnej hygieny samostatnou témou počas karantény bolo ustrážiť si celkový čas strávený pred obrazovkou či obrazovkami, keď sme prostredníctvom nich museli robiť „všetko“. Medzinárodný tím psychológov uvažujúci nad dôsledkami pandémie na naše mentálne zdravie prichádza so zaujímavou myšlienkou zámerného návratu k používaniu niektorých analógových zariadení, napríklad hodínok (Király a kol., 2020, s. 3).

Vo svojich návrhoch na zvládnutie pandémie pripomínali Moore a Hancock (2020, s. 3), že „členovia rodiny sa majú snažiť poskytnúť technickú podporu svojim drahým starčekom, aby mohli používať nové zariadenia a platformy, nech zostanú pripojení počas pandémie“. To samo osebe nie je nič nové či prekvapujúce, ale ak takýto návrh domyslíme a zovšeobecníme, v informačnom vzdelávaní to znamená posilnenie úlohy neformálnych kanálov, a to pre-

dovšetkým rodiny (rodičia vzdelávajú deti a mladší starších). Informační špecialisti potom okrem obvyklých školení informačnej gramotnosti môžu skúsiť aj kurzy typu „vnuci, naučte svoju babičku čítať“. Informačné technológie sa totiž neustále vyvíjajú. V praxi sa táto skutočnosť môže prejavovať aj tak, že seniorovi, ktorý odišiel do dôchodku so schopnosťou vytvárať textové dokumenty, posielat' emaily či čítať online denníky, už dovtedy nadobudnutá informačná vybavenosť nestačí, pretože jeho blízki už komunikujú pomocou iných platforiem.

Až 9 % Američanov počas lockdownu využívalo digitálne technológie menej než predtým a práve „starší ľudia a respondenti s horšími internetovými zručnosťami sú tí, ktorí pravdepodobne obmedzili digitálnu komunikáciu počas pandémie“ (Nguyen, 2020, s. 3). Nedostatok informačnej gramotnosti teda vedie k sociálnej izolácii, a to nielen v krízovej situácii. Napokon aj u nás sa počas karantény ukázalo úzke vzájomné prepojenie medzi ekonomickou, technologickou a informačnou chudobou, ktoré vytvárajú uzavretý cyklus. Tisíce detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, a to osobitne z rómskych osád, nemali počas pandémie prístup k online vzdelávaniu (Henčeková, 2020). Pritom, ako ukázal výskum v Ghane, aj samotné „používanie internetu na vzdelávacie účely je vnímané ako významný predpoklad informačnej gramotnosti“ (Abdulai, 2020, s. 3). Ak by sme aplikovali výsledky afrického výskumu na Slovensko, vyplynulo by, že deti, ktoré sa nevzdelávali online, prišli nielen o vedomosti z jednotlivých predmetov, ale aj o rast vo sfére informačnej gramotnosti.

Teagen Nabity-Grover upozorňuje na kvalitatívnu zmenu v komunikácii počas karantény, označuje ju za prechod „vonkajšieho dovnútra a vnútorného von“.

Prvá perspektíva hovorí napríklad o tom, ako ľudia prijali „za svoje“ informácie o novom ochorení z verejných zdrojov a intenzívne ich šírili vo vlastných sociálno-mediálnych kruhoch. Druhá perspektíva sa týkala masívneho šírenia súkromných informácií, ktoré ľudia vysielali „von“ cez sociálne siete. Boli to napríklad fotografie či videá zachytávajúce súkromné a dôverné aktivity. Do tejto kategórie by sme na Slovensku mohli zaradiť aj „hit jedného víkendu“ – zdieľanie fotografií negatívnych výsledkov z plošného testovania. Nikdy doteraz sme nedávali do verejného obehu svoju zdravotnú dokumentáciu. Takýto typ informácií ľudia o sebe zverejňovali „ochotne v mene verejného blaha“ (Nabity-Grover a kol., 2020, s. 3). Aj toto nás napokon privádza k informačnej gramotnosti.

Privátne informácie zverejnené v stave vybičovanej emócií počas krízy (či už osobnej alebo globálnej) zanechajú digitálnu stopu aj po skončení krízy.

Najbližšie obdobie ukáže, ktoré zmeny v informačnom správaní detí, mládeže a dospelých spôsobené pandemiou a karanténou pretrvávajú a v ktorých prípadoch sa situácia priblíži stavu pred pandemiou. V každom prípade sa však ukázalo, na čo sú súčasné digitálne technológie vhodné (a vhodnejšie ako komunikácia tvárou v tvár), respektíve aké sú momentálne ich obmedzenia. Zároveň je veľmi zaujímavé sledovať, ako globálne elektronické médiá vyvolávajú podobné vzorce informačného správania bez ohľadu na to, v akej krajine či kultúre sú využívané.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-19-0074.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ABDULAI, A. a kol. 2020. COVID-19 information-related digital literacy among online health consumers in a low-income country. In: *International Journal of Medical Informatics* [online]. Č. 143. ISSN 1386-5056. Dostupné na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33157342/>.
- BURGEROVÁ, D. 2020. Koronavírus a čo sa v školstve stalo po ňom. In: *Kto chýba?* [online]. 2. 7. 2020. Dostupné na: <https://www.ktochyba.sk/sumar-udalosti-koronavirus-skolstvo-v-skratke>.

- CHEN, I. a kol. 2020. Internet-Related Behaviors and Psychological Distress Among Schoolchildren During COVID-19 School Suspension. In: *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* [online]. Roč. 59, č. 10, s. 1099 – 1102. ISSN 0890-8567. Dostupné na: [https://www.jaacap.org/article/S0890-8567\(20\)30385-3/fulltext](https://www.jaacap.org/article/S0890-8567(20)30385-3/fulltext).
- ČERNICKÁ, L. 2020. Česká štúdia: Antigénové testy nie sú spoľahlivé. In: *Pravda.sk* [online]. 28. 10. 2020. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/567076-ceska-studia-antigenove-testy-nie-su-spolahlive/>.
- DUBEY, S. a kol. 2020. Psychosocial impact of COVID-19. In: *Diabetes and Metabolic Syndrome: Clinical Research and Reviews* [online]. Roč. 14, č. 5, s. 779 – 788. ISSN 1871-4021. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1871402120301545>.
- FAZELI, S. a kol. 2020. Depression, anxiety, and stress mediate the associations between internet gaming disorder, insomnia, and quality of life during the COVID-19 outbreak. In: *Addictive Behaviors Reports* [online]. Č. 12. ISSN 2352-8532. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S235285322030122X>.
- HENČEKOVÁ, A. 2020. Koronavírus: Tisícky detí zo sociálne znevýhodneného prostredia ostali odstrihnuté od online vyučovania. In: *HNonline* [online]. 13. 8. 2020. Dostupné na: <https://slovensko.hnonline.sk/2193879-koronavirus-prehlbil-rozdiely-vo-vzdelavani-tisicky-deti-zo-socialne-znevychodneneho-prostredia-ostali-odstrihnuté-od-online-vyucovania>.
- HORÁK, O. 2020. Experti vysvetľujú českú štúdiu inak ako Matovič. In: *Denník N* [online]. 28. 10. 2020. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2111894/ceska-studia-nedokazuje-to-co-chce-matovic-vplyvuju-z-nej-desattisice-falosnych-vysledkov/>.
- ISLAM, A. K. a kol. 2020. Misinformation sharing and social media fatigue during COVID-19: An affordance and cognitive load perspective. In: *Technological Forecasting and Social Change* [online]. Č. 159, s. 1 – 14. ISSN 0040-1625. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162520310271>.
- JARYNOWSKI, A. a kol. 2020. Trends in Perception of COVID-19 in Polish Internet. In: *MedRxiv. The Preprint Server for Health Sciences* [online]. April/May. Dostupné na: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.05.04.20090993v1>.
- KAYA, T. 2020. The changes in the effects of social media use of Cypriots due to COVID-19 pandemic. In: *Technology in Society* [online]. Č. 63. ISSN 0160-791X. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160791X20303730>.
- KIRÁLY, O. 2020. Preventing problematic internet use during the COVID-19 pandemic: Consensus guidance. In: *Comprehensive Psychiatry* [online]. Č. 100. ISSN 0010-440X. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7215166/>.
- LIN, C.-Y. 2020. Investigating mediated effects of fear of COVID-19 and COVID-19 misunderstanding in the association between problematic social media use, psychological distress, and insomnia. In: *Internet Interventions* [online]. Č. 21, s. 1 – 6. ISSN 2214-7829. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7449889/>.
- MOORE, R. C. – HANCOCK, J. T. 2020. Older Adults, Social Technologies, and the Coronavirus Pandemic: Challenges, Strengths, and Strategies for Support. In: *Social media and Society* [online]. Roč. 6, č. 3. ISSN 2056-3051. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305120948162>.
- NABITY-GROVER, T. a kol. 2020. Inside out and outside in: How the COVID-19 pandemic affects self-disclosure on social media. In: *International Journal of Information Management* [online]. Č. 55. ISSN 0268-4012. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7320916/>.
- NGUYEN, M. H. a kol. 2020. Changes in digital communication during the COVID-19 global pandemic: Implications for digital inequality and future research. In: *Social media and Society* [online]. Roč. 6, č. 3. ISSN 2056-3051. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305120948255>.
- OBIALA, J. a kol. 2020. COVID-19 misinformation: Accuracy of articles about coronavirus prevention mostly shared on social media. In: *Health Policy and Technology* [online]. November. ISSN 2211-8837. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211883720301167>.
- RADU, R. 2020. Fighting the 'Infodemic': Legal responses to COVID-19 disinformation. In: *Social media and Society* [online]. Roč. 6, č. 3. ISSN 2056-3051. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305120948190>.
- RIEHM, K. E. a kol. 2020. Associations between media exposure and mental distress among U.S. adults at the beginning of the COVID-19 pandemic. In: *American Journal of Preventive Medicine* [online]. Roč. 59, č. 5, s. 630 – 638. ISSN 1873-2607. Dostupné na: <https://europepmc.org/article/pmc/pmc7351429>.
- TASR, 2020. Antigénové testy sú výborný doplnok na plošné testovanie, vyhlásil Matovič. In: *Trend.sk* [online]. 28. 10. 2020. Dostupné na: <https://www.trend.sk/spravy/antigenove-testy-su-vyborny-doplnok-plosne-testovanie-vyhlasil-matovic>.
- XIE, X. a kol. 2020. The information impact of network media, the psychological reaction to the COVID-19 pandemic, and online knowledge acquisition: Evidence from Chinese college students. In: *Journal of Innovation and Knowledge* [online]. Roč. 5, č. 4, s. 297 – 305. ISSN 2444-569X. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2444569X2030041X>.

INFORMAČNÉ SPRÁVANIE A INFORMAČNÁ GRAMOTNOSŤ MLADEJ GENERÁCIE V ČASE PANDÉMIE COVID-19 (VÝSLEDKY VÝSKUMU)

DOC. PHDR. PAVOL RANKOV, PHD.

The research based on the textual analysis has shown a significant increase in the use of digital media and social networks by Slovak students during the COVID-19 pandemic. Respondents noted that online teaching-learning and communication are insufficient but more exhausting than the full-time studying in the form of face-to-face lectures and seminars. The information behaviour of young people has been changed by their growing interest in the latest news. The use of video chatting applications has increased significantly. In some cases, young people have been combining the video call platforms with playing games or watching movies. Respondents experienced the rapid growth of disinformation and thus have become more cautious about the social media content.

Keywords: COVID-19 pandemic; information behaviour; information literacy; students; social media; misinformation; disinformation

 pavel.rankov@uniba.sk

 Univerzita Komenského
v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra knižničnej
a informačnej vedy

 <https://fphil.uniba.sk/>

V našom predchádzajúcom príspevku v tomto čísle časopisu Knižnica sme sa pokúsili zhrnúť výsledky viacerých zahraničných výskumov, ktoré sa zameriavali na informačné správanie najrôznejších skupín obyvateľstva v čase pandémie koronavírusu. Informačné správanie chápeme ako „*integrovanú ľudskú aktivitu pri spracovaní, vyhľadávaní a využívaní informácií vyplývajúcu z adaptácií človeka a informačného prostredia*“ (Steinerová, 2020, s. 142). S cieľom porovnať správanie jedincov v zahraničí s dianím na Slovensku sme zrealizovali kvalitatívnu výskumnú sondu, ktorej cieľom bolo zistiť, ako mladí ľudia po uplynutí určitého časového intervalu (6 mesiacov) hodnotia svoje informačné správanie na jar 2020 v období prvej vlny pandémie a karantény.

METODIKA VÝSKUMU

Využili sme metódu písomnej retrospektívnej eseje, ktorú respondenti písali ako jeden súvislý text v októbri 2020, teda s optimálnym polročným odstupom, pretože spomienky sú ešte čerstvé na opis, ale už je možný hodnotiaci odstup. Táto autobiograficko-reflexívna technika založená na voľnom toku myšlienok a zaznamenávaní vynárajúcich sa spomienok umožňuje respondentom vysokú mieru individualizmu, subjektivismu a voľnosti pri tvorení esejí.

Svojou esejou respondenti odpovedali na hlavnú otázku výskumu: *Ako sa zmenila úloha sociálnych sietí a všeobecne internetu v mojom živote počas prvej vlny pandémie na jar 2020 (obdobie prísnej karantény).*

Respondenti dostali k hlavnej otázke výskumu aj pomocné okruhy (škola, práca, záujmy, vzťahy) a návrhy na porovnanie (využívanie technológií pred karanténou, počas nej a po karanténe). Pomocné okruhy boli analógiou dopĺňujúcich otázok pri interview.

Výskumnú vzorku tvorilo 55 študentov vo veku 19 až 26 rokov (36 žien a 19 mužov) z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Prevalu mali odbory informačné štúdiá a marketingová komunikácia, ale zastúpené boli aj odbory muzeológia, kulturológia, psychológia a prekladateľstvo. Zistenia sme konfrontovali s kvázi kontrolnou skupinou, ktorú tvorili zahraniční (traja) študenti bakalárskeho štúdia, resp.

študenti vo vyššom „nekompatibilnom“ veku (dvaja). Ich eseje však v princípe potvrdili to, čo sme zistili analýzou esejí slovenských respondentov.

Spracovanie získaných dát z esejí prebehlo prostredníctvom textovej (diskurznej) analýzy. Zo získaných dát sme skúmali konštrukciu a rekonštrukciu reality (rozpomínania a hodnotenia respondentov). Naším cieľom bolo odhaliť, ako prežité obdobie (sociálnu realitu) hodnotia respondenti (ako aktéri tejto reality). Skúmali sme zhody, podobnosti a odlišnosti vo vyexcerpovaných textoch, pritom sme si museli uvedomiť, že ich výpovede sú „*determinované sociálnymi, kultúrnymi a politickými súradnicami*“ (Cingerová, Motyková, 2017, s. 139), v rámci ktorých sa respondenti nachádzajú, ale aj okolnosťami vzniku textu (študent-respondent píše text s vedomím, že ho odovzdá pedagógovi-výskumníkovi). Až porovnaním všetkých získaných textov sa ukázalo, čo všetko daný diskurz reprezentuje (Schneiderová, 2015, s. 13).

Naša interpretácia zistení vychádza priamo z textov respondentov, preto uvádzame obširnejšie citáty. Uvádzané výroky respondentov spravidla reprezentujú celú skupinu podobných názorov. Pokiaľ ide o výnimočný postoj, vždy na to upozorňujeme. V citáciách sú ponechané štylistické či gramatické chyby, ale tromi bodkami upozorňujeme, že text skraccujeme alebo z neho vyberáme časť. Keďže niektoré z citácií majú charakter privátnych a intímnych „vyznaní“, respondentov identifikujeme ich pohlavím a vekom (zápis má formát skratky m alebo ž plus číslo označujúce vek).

ZÁUJEM O AKTUÁLNE INFORMÁCIE

► Generácia našich respondentov sa v dôsledku pandémie a karantény dostala do úplne novej komunikačnej situácie vo viacerých sférach. Zrazu sa začala masovo a intenzívne zaujímať o aktuálne dianie vo svete (nielen o šport a život celebrit). Z hľadiska kontaktu s médiami novinkou bolo napríklad sledovanie televízneho spravodajstva, a to dokonca spoločne s rodičmi. Iní respondenti začali internet a sociálne médiá (svoje obvyklé komunikačné kanály) využívať z nového dôvodu, a to na získavanie aktuálnych informácií:

Každý deň som sledovala aktuality.sk či denník SME a spolu s rodinou čakala na nové správy od hygienikov alebo vlády. Predtým som vôbec nepozerala

správy, ale teraz som situáciu deň čo deň aktívne sledovala (ž 21).

Televízia bola v pozadí stále zapnutá a pripadalo mi, že sa naša domácnosť zmenila na prostredie natáčania nejakého spravodajského bloku (ž 22).

Od začiatku pandémie sa zvýšil môj záujem o svetové správy (ž 19).

... som začala zadávať do vyhľadávania Google stránky, ktoré som pred vypuknutím pandémie vôbec nepoužívala a začala som pátrať po informáciách, ktoré by ma za bežných okolností nezaujímali (ž 19).

... som bol nútený ako prioritné sledovať na sociálnych sieťach profily ministerstva zdravotníctva SR a úradu verejného zdravotníctva (m 22).

Bol som hladný po štatistikách, potreboval som byť v obraze a sledoval som dianie vo svete na internete (m 20).

V rámci potreby dostať sa k relevantným informáciám som sa rozhodla opäť si predplatiť prístup ku Denníku N (ž 21).

Zmenil sa skorej typ navštevovaných stránok, ako množstvo času. Okrem tradičných sociálnych sietí som začala každodenne navštevovať spravodajské stránky (ž 24).

Začala som sledovať omnoho viac dianie okolo seba a čítať internetové noviny (ž 19).

► Vo vyjadreniach respondentov sa objavili aj zaujímavé postrehy o tom, ako sa v dôsledku pandémie zmenili samotné sociálne médiá a ich obsah. Predbežne tieto postrehy považujeme za kvázihypotézy, ktoré si vyžadujú kvantitatívnu analýzu obsahov sociálnych sietí:

Ludia mali na instagrame svoj vysnívaný život, ale teraz sa z instagramu stala realita [...] Namiesto starých príspevkov pribúdali príspevky typu: Americkí vedci sú na stope účinnej vakcíne (ž 19).

Fenomén, ktorý sme si mohli na sociálnych sieťach všimnúť bol nárast tvorivého obsahu – fotografie kulinárskych špecialít (prevažne domácich bochníkov chleba), malby, videá s vlastnou hudobnou tvorbou, videá s tutoriálmi krúžku šikovných rúk, básne, poviedky [...] bolo za tým, že extrovertom sa zrazu nedostávalo toľko pozornosti, na akú boli zvyknutí (m 24).

Počas pandémie prebrali sociálne siete úlohu skôr informačnú ako socializačnú (m 21).

► Z analyzovaného materiálu uvádzame aj jedinečné tvorivé využitie online komunikácie jedného z respondentov:

... s kapelou sme aj začali online skladať hudbu, vymieňali si nápady a nakoniec sme nahrali a cez

aplikáciu ZOOM dokončili skladbu, ktorá je o období pandémie (m 21).

ZÁVISLOSŤ, DEPRESIA A EXTENZÍVNE VYUŽÍVANIE INTERNETU

► Počas karantény sa do online priestoru presunulo viacero sociálnych subsystémov (vzdelávanie, práca, zábava), preto je celkom pochopiteľné, že aj respondenti museli tráviť viac času na sociálnych sieťach. Zväčša si tento fakt uvedomovali aj respondenti, čoho dôkazom sú aj zaznamenané výpovede:

... prvou zmenou, ktorá sa v mojom „covid“ živote udiala bola, že som bola nútená využívať počítač každodenne a viac-menej neustále (ž 19).

Doobeda pozerám seriál na pc, na Netflixe. Popritom scrollujem facebook a instagram na telefóne. Pozerám si internú štatistiku sociálnych sietí pre moju osobu - som pohoršená... Keď nie som na pc, pozerám do telefónu (ž 22).

Prvé dni doma v období najväčšieho strachu som trávila na internete a sociálnych sieťach nespočetné množstvo hodín, ktoré sa aj hanbím priznať (ž 21).

Na sieti Instagram som doslova visela (ž 19).

V porovnaní s obdobím pred pandemiou som počas karantény sociálne siete používala násobne častejšie (ž 22).

V Zlíne na Erasme jediným spojením s domovom bol telefón a sociálne siete. Prvé týždne boli hrôzostrašné [...] Merač času pred obrazovkou narastal. Priemerný čas dosahoval deväť hodín denne (ž 22).

Pred prvou vlnou pandémie som na sociálnych sieťach a internete strávila podľa môjho smartfónu okolo 6 hodín denne. V čase pandémie sa to zvýšilo na 9-10 hodín denne (ž 21).

V období marca/apríla mi štatistika stráveného času na telefóne stúpila z 5-6 hodín na rekordných 9-11 hodín (ž 22).

Môj denný priemer stráveného času na mobile sa začal zvyšovať. Z priemerných troch hodín na osem (ž 21).

Aj keď časovo to (pred pandemiou) vychádzalo na niekoľko hodín denne, predsa len som po príchode pandémie objem hodín ešte navýšil [...] Niektoré dni som sa prichytil ako trávim pri počítači 10 hodín (m 24).

► Desať hodín denne s digitálnymi zariadeniami je už samo osebe indikátorom závislosti. Ale na svoju

závislosť na niektorom type digitálnej komunikácie poukazovali aj respondenti. Treba však podotknúť, že nárast online času a súvisiaca závislosť nie sú len dôsledkom karantény. V novom miléniu sa celá kultúra voľného času orientuje na digitálne prežívanie, takže mnohí mladí ľudia si už ani nevedia predstaviť, že voľný čas je možné využívať inak:

... som si dal záväzok, že prestanem byť na počítači a skúsím si nájsť iné aktivity na doma [...] Neskôr som pochopil, že bez počítača nevydržím tak som začal pozerat' seriály, hrať hry, a tráviť znova tolko času, čo ma začalo mrziť, ale nevedel som si nájsť inú aktivitu (m 19).

Môj život pred pandémiou na sociálnych sieťach nebol tak závislý ako je od jari a pokračuje až dodnes (ž 21).

... namiesto nevinnej zábavy ma online hry pohltili tak, že som zanedbával školské, ale aj pracovné záležitosti [...] Popri tom, ako som sledoval školskú prednášku online som na vedľajšom monitore pracoval na pracovnom zadaní. Z čoho následne vyšlo to, že som ani v jednej veci nebol poriadne (m 26).

► Počas karantény vznikla z hľadiska informačného správania (mladých) ľudí zaujímavá kombinácia spôsobov využívania internetu. Na jednej strane ju tvorili vhodné podmienky na nadmerné využívanie internetu (najmä sociálnych sietí) a na druhej strane to bol prísun veľkého množstva nepríjemných, hoci pravdivých informácií. Informačné preťaženie je definované ako situácia, keď je človek „vystavený množstvu informácií, ktoré je väčšie ako jeho schopnosť spracovať informácie“ (Roetzel, 2019, s. 480). To pôsobilo na viacerých respondentov skľučujúco a mohlo viesť k depresiám:

Z každého Facebook profilu spravodajského webu sa na mňa valili správy o počte nakazených a sústavné tlačové besedy premiéra na mňa pôsobili skutočne deprimujúco (ž 22).

Pravidelne som si pokladala otázku - prečo ja trpím úzkosťou zo strachu, a iní dokážu doma prekvitať - cvičia jógu, zdravo sa stravujú, učia sa jazyky, absolvujú on-line kurzy [...] keď neprichádzajú iné stimuly, je náročné zostať nepohltenu a triežvo si uvedomovať, že Instagram nie je skutočný život, a ja nie som dievča na "Storke" (ž 22).

... tretinu jarnej karantény som strávila v pyžame s jedlom v ruke a sledovaním aktívnejších ľudí na instagrame [...] Zo začiatku ma to motivovalo, no postupom času som začala byť deprimovaná, ako sú všetci aktívni, cvičia jogu, chudnú, robia si online kurzy, učia

sa hrať na hudobné nástroje, kreslia, tvoria, čítajú, pracujú na sebe (ž 21).

Bezcieľné surfovanie, sledovanie zabávačov a vtipných videí viedlo k postupnej skleslosti z neproduktívnosti (m 20).

► Nadmerné sedenie pred obrazovkou sa prejavilo psychickými, ale aj fyzickými problémami:

... som prvú vlnu presedel za počítačom. Podpísalo sa to aj na mojom zdraví [...] a som aj pribral (m 21).

Väčšinu času som sa pozerala na obrazovku notebooku alebo mobilu, a to sa začala prejavovať častými bolesťami hlavy a zlým spánkom (ž 22).

... asi po dvoch mesiacoch som sa pristihla, ako nedokážem pustiť telefón z ruky. To isté som robila aj na počítači [...] prinieslo to aj negatívne dopady, a to neustála únava očí, bolesti hlavy ale najmä chrčtice (ž 22).

Denne som pred obrazovkou počítača strávila aj 8 hodín [...] Začalo sa to odrážať na mojom zdravotnom stave – problémy s chrčticou a časté bolesti hlavy a očí (ž 21).

ZMENY VO VYUŽÍVANÍ TECHNOLÓGIÍ

► Okrem kvantitatívneho nárastu využívania digitálnych technológií došlo aj k zmenám v štruktúre a spôsoboch ich využívania. Veľký nárast zaznamenali najmä softvérové aplikácie na uskutočnenie videohovorov:

... „call“, slovíčko, ktoré sa znenazdajky objavilo v mojom slovníku niekedy po marci 2020 (m 26).

Jedinú technológiu, ktorú som mimo pandémie nepoužívala, ale počas karantény začala, sú videochaty [...] začala byť dôležitá aj možnosť vizuálnej komunikácie (ž 24).

... a tak sme vo veľkom začali využívať hovory a video hovory. Tieto služby som pred pandémiou využívala zriedka (ž 19).

Namiesto kávy v meste sme si každý urobili kávu doma a vypili si ju spolu cez video hovor (ž 21).

... sme nemali otvorené bary a chceli sme byť zodpovední, znamenalo to, že sme mali video hovory trvajúce aj niekoľko hodín (ž 22).

... som nemohol navštevovať priateľov v Brne, začali sme spolu komunikovať cez skupinové videohovory, čo sme pred prepuknutím pandémie nezvykli. Po znovu-otvorení hraníc sme od tejto formy upustili (m 22).

Večery s rodinou striedali noci trávené videohovormi s priateľom (ž 21).

► Videohovory podstatnejšie ovplyvnili komunikáciu v rodinách:

Pre mňa osobne bol video hovor s našou starkou a bratrancami po celom Slovensku nezabudnuteľný moment [...] keby sme organizovali oslavu jubilea, asi by sa nás tolko nevidelo (m 22).

Cez internet sme si volávali aj doma so širšou rodinou, každú nedelu. Bolo to celkom pekné, s niektorými sme komunikovali aj častejšie ako pred pandémiou (m 21).

... sociálne siete mi pomohli sa spojiť a komunikovať so starými rodičmi, s priateľom a kamarátmi pomocou video-hovorov, a tak som sa opäť mohla cítiť akoby som bola s nimi (ž 21).

Pravidelné nočné videohovory s kamarátmi sa stali doslova tradíciou. Chýbal tam síce dotyk či objatie, no komunikovali sme zrazu oveľa intenzívnejšie a pravidelnejšie [...] Mnoho vzťahov sa mi takto posilnilo. Dokonca aj v rodine (ž 23).

► Nárast zaznamenalo aj online sledovanie filmov a seriálov. Niektorí respondenti upozorňujú na skutočnosť, že práve karanténa im priniesla viac času na túto aktivitu:

Našla som si veľa podcastov, ktoré som počúvala po zobudení, našla som veľa filmov, ktoré ma vždy zaujímali, no nikdy som si nenašla dostatok času (ž 21).

... som odpozerala viac seriálov a filmov ako za celý svoj život (ž 23).

... som začala pozerat veľa seriálov. Niekedy som strávila pol dňa za notebookom a prepínala jednu časť za druhou (ž 22).

Videla som veľa skvelých filmov, ktoré každú chvíľu niekto odporučil na niektorej zo sociálnych sietí (ž 21).

► V dôsledku sociálnej izolácie došlo k výraznejšiemu rozšíreniu špecifického multitaskingu – mladí ľudia hrali online hry a popritom viedli rozhovory:

S kamarátmi sme našli fajn spôsob online zábavy a socializácie, každý druhý deň sme hrávali Counter Strike a volali si pri tom cez internet (m 21).

Spočiatku sme hrávali s kamarátmi hry na počítači, s tým, že sme sa rozprávali (m 19).

Spojili sme zábavu s komunikáciou a začali sme hrať videohry. Počas hrania sme si telefonovali a rozprávali sa nielen o hre ale aj o našich novinkách (ž 22).

... som nikdy predtým hry nehrala, zrazu si z môjho dňa dokázali odkrojiť poriadne veľký kus času. Bol to

taktiež jeden zo spôsobov, ako sme s priateľom spolu trávili čas (ž 22).

S kamarátmi sme si plánovali pravidelné online stretnutia, počas ktorých sme si zavolali, zapli sme si videokamery a dokonca sme sa mohli hrať aj hry (ž 21).

... pri videocalloch sme hrali rôzne spoločenské hry aj na dialku (m 24).

... pozeranie futbalu a zdieľanie pocitov z diania medzi sebou na sociálnych sietach (m 21).

► Pre partnerské dvojice analogickou formou ako „byť spolu“ bolo aj spoločné online sledovanie filmov:

... streamovacie služby ako Netflix či HBO, ktoré mi dokonca umožňovali sledovať danú epizódu či film v tom istom čase ako priateľka, pričom sme zdieľali spoločný chat ktorý nám suploval atmosféru v kine (m 20).

Ja som predtým málokedy využívala Skype a podobne, nebola som zvyknutá na tento spôsob komunikácie. S priateľom som cez videohovor volávala niekoľko hodín, často sme hovory využívali ako „podmaz“ pri iných činnostiach ako upratovanie, varenie či učenie. Raz sme dokonca na dialku spoločne pozerali film (ž 22).

► Online podobu nadobudli aj rôzne formy cvičenia. Bola to pomerne frekventovaná aktivita, ktorá sa realizovala v skupinách alebo partnerských dvojiciach:

... cvičiť jogu cez skupinu v MS Teams (ž 21).

... trénerka z fitness centra poskytovala hodiny tabaty na Facebooku (ž 21).

... som vymenila posilňovacie stroje za cviky z fitness videí na YouTube [...] cvičenie doma mi vyhovuje, a aj po skončení karantény som s tým pokračovala (19).

S priateľom sme sa mohli porozprávať vďaka Messengeru a cez videohovory. Prvé mesiace sme pretelefonovali hodiny a hodiny. Dokonca sme sa rozhodli začať cvičiť. Ja pred mojim počítačom doma a on pred svojim (ž 21).

... s priateľom sme spolu cvičili cez videohovor na messengeri (ž 21).

... folklórny súbor, v ktorom učím deti tancovať [...] sme začali vysielat tréningy online. Prvýkrát v živote som tancovala sama v obývačke pred počítačom s kamerou (ž 21).

► Karanténa priniesla zásadný posun v online nakupovaní, ktoré zasiahlo aj tých, čo ho predtým nevyužívali:

... čo sa zmenilo, bolo online nakupovanie. Tomu som predtým veľmi nefandila, vždy som si radšej predtým zašla do obchodu [...] Aj po skončení našej izolácie si už novu bundu, či topánky radšej kúpim cez internet (ž 22).

... pokiaľ nám čokoľvek chýbalo v domácnosti, vždy

som povedala, že to „vygooglim“, aby sme to radšej objednali online [...] a tento zvyk nám zostal až dodnes (ž 21).

... som objavila nové e-shopy a malé obchody [...] Novú funkciu, ktorú som začala počas pandémie využívať bola aplikácia na rozvoz jedál (ž 24).

► Z analyzovaných textov zisťujeme, že niektorí respondenti podľahli tejto aktivite:

Predtým som cez internet nakupovala len výnimočne a zrazu sme všetci a všetko kupovali online. Ja som tiež podľahla nezmyselnému nakupovaniu oblečenia... som si kupovala veci z instagramových bazárikov, alias domácich secondhandov (ž 19).

► Špecifickým – hoci nie pozitívnym – zážitkom, na ktorý si respondenti spomenuli, bolo aj slúženie online omši v období Veľkej noci:

... ako veriaci človek som musel prijať fakt, že nedeľnú svätú omšu musím sledovať z gauča obývačky, že Veľkú Noc budem prvýkrát sláviť bez reálnej prítomnosti na obradoch (m 26).

... sme prvýkrát v živote slávili Veľkú noc z domu. Bol to zvláštny zážitok prejsť z izby do obývačky, obliecť sa pekne a pozerat slávenie najväčšieho kresťanského sviatku cez live stream (ž 21).

ONLINE ŠTÚDIUM A VZDELÁVANIE

► Respondentmi nášho výskumu boli vysokoškoláci, ktorí prechádzali (ako aj ostatní študenti) najvýznamnejšími zmenami vo vzdelávacom procese. Prechod z prezenčnej formy výučby na dištančnú online formu bol náhly a nepripravený. Objektívne technologické problémy sa prelínali s neznalosťou aplikácie a jej funkcionality:

Bolo to obdobie chaosu, rovnako ako pre študentov tak aj pre vyučujúcich (m 21).

Nastal chaos, pretože nikto z nás, ako učiteľov, tak študentov, nebol pripravený na túto situáciu. Online štúdium prebiehalo doslova za pochodu. Z týždňa na týždeň nám chodili nové zadania a úlohy. Prednášky, ktoré prebiehali online, boli častokrát plné technických problémov (ž 21).

Ja, profesori alebo aj spolužiaci mali niekedy problém s komunikačnými zariadeniami, prístupom na internet, čo ovplyvňovalo tok prednášok. Z dvojhodinovej ústnej prednášky sa stávali trojhodinové, nie úplne

zrozumiteľné (ž 24).

MS Team, ktorému zo začiatku skoro nikto nerozumel. Podľa mňa malo pár prednášajúcich aj strach z novej formy vyučovania (m 21).

... bolo na nás vyučujúcim pomôcť s rôznymi technickými problémami (ž 21).

► Vyjadrenia respondentov dokumentujú „všeobecnú“ reakciu vyučujúcich, ktorí sa snažili nahradiť prednášky zadávaním veľkého množstva úloh a cvičení preto, aby študenti získali obvyklé množstvo poznatkov:

Niektorí zabudli, že sme s nimi mávali len jednu hodinu do týždňa a posielali nám e-maily s dvojnásobným množstvom zadaní (ž 21).

Odrazu sa z každej hodiny začali sypať zadania na seminárne práce, eseje či referáty [...] Výučba týmto spôsobom nebola ani zďaleka taká prínosná a obohacujúca (ž 23).

Neustále ma bombardovali emaily od vyučujúcich s informáciami o výučbe, ďalších zadaniach, bodových ohodnoteniach či „deadlinoch“ [...] Je ťažké sústrediť sa na prednášku v domácom prostredí (ž 22).

... problém bol, že sme nemali prednášky, ale museli sme si všetko dohľadať a spracovať individuálne. Mne osobne sa všetko ľahšie zapamätá ak si to vypočujem a zapíšem priamo na hodine (ž 23).

... skúšky online, ktoré boli omnoho mátucejšie a stresujúcejšie ako písomný test v priestoroch katedry [...] boli sme pod veľkým časovým tlakom a mnohým z nás sa ani testy nepodarilo odovzdať úplne vyplnené (ž 21).

► Generácia súčasných študentov bola zvyknutá bežne používať internet a sociálne siete. Akonáhle nastala situácia, že médiá mali využívať aj na praktické účely, ukázali sa problémy, ktoré čiastočne vyplývali z limitov samotných technológií:

... zadania, kde sme mali pracovať v skupinách, predstavovali pre mňa ďaleko väčší stres ako tie, na ktoré sa vyžadovala samostatná práca [...] komunikácia s nimi bola často zdĺhavá (ž 21).

Na sociálnych sieťach sa vytvorili nové a nové skupiny na komunikovanie o rôznych témach, predmetoch alebo zadaniach. Občas človek ani nestíhal vnímať a odpisovať [...] Pracovať skupinovo na nejakých zadaniach alebo prezentáciách bolo náročnejšie (ž 21).

So spolužiačkami sme mali tradíciu, že sme sa na skúšky učili spolu. Spolu sme písali aj seminárne práce. Nikdy nezabudnem, ako som písala pripojená na MS Teams call s dvoma spolužiačkami niekoľko

hodín denne [...] je to časovo náročnejšie, ako keby sme boli spolu osobne (ž 24).

- ▶ Zároveň si mladí ľudia uvedomili, aký je rozdiel medzi využívaním sociálnych médií na zábavu a sústredenie sa na efektívnu činnosť online:

Online prednášky jednoducho nie sú to, čo mi vyhovuje. Je pre mňa ťažké sústrediť sa na niečo v pohodlí domova (ž 22).

Nebolo jednoduché si v prostredí domova zabezpečiť vhodné podmienky pre online prednášky, či testovanie (ž 22).

... prvé, čo som spravila, keď sme prešli na dištančnú výučbu, je odignorovanie zadania na predmet Odborná angličtina [...] nová situácia spustila malú dávku eufórie, že toto zadanie, ktorého som sa obávala, môžem o chvíľu odložiť a radšej sa venovať pohodlnejším aktivitám ako sledovaniu seriálov cez streamovaciu platformu Netflix alebo nekonečnému sledovaniu sociálnych sietí (ž 22).

- ▶ Viacerí respondenti si sebakriticky priznávali aj rôzne nedostatky v práci s technológiami, ktorých sa dopúšťali, a tým znižovali efektívnosť vyučovania:

Popri tom, ako som sledoval školskú prednášku online som na vedľajšom monitore pracoval na pracovnom zadaní. Z čoho následne vyšlo to, že som ani v jednej veci nebol poriadne (m 26).

Počas online prednášok som bola neraz vyrušovaná upozoreniami zo sociálnych sietí [...] nutkanie venovať sa na internete, alebo celkovo počítači niečomu inému (ž 22).

- ▶ Jedným z poučení pre internetovú generáciu vyplývajúcu z online výučby je skúsenosť, že „živé“ prednášky a cvičenia sú efektívnejšie:

... hodiny online si nikto nepochvaloval, nemali takmer žiadnu hodnotu a každý študent v mojom okolí priznával ako je prezenčná forma štúdia dôležitá (m 20).

Občas sme sa rozčertili, že už by sme sa radi vrátili do školy (ž 21).

Mnoho študentov, vrátane mňa, si začalo vážiť školu, hlavne jej priestory (ž 21).

Neverím, že by som si niekedy viac priala sa vrátiť do školy ako po koronavírusovom období (ž 21).

Online vyučovanie som nedával, vôbec mi to nevyhovovalo a za tie 3 mesiace som sa dokopy nenaučil nič (m 21).

- ▶ V textoch respondentov sa objavil aj zaujímavý postreh, ktorý virtualizáciu vzdelávania dával

do súvislosti so širšími sociálno-psychologickými rizikami:

... človek môže strašne zlenivieť, ak si zvykne na tento spôsob výučby. Je diametrálne jednoduchšie sadnúť za stôl, zapnúť počítač a pripojiť sa na online prednášku, než cestovať ráno z internátu alebo bytu (m 21).

- ▶ Zatiaľ čo online forma vysokoškolského vzdelávania bola vo všeobecnosti hodnotená negatívne, viacero respondentov absolvovalo online kurzy alebo sa iným spôsobom vzdelávalo. To by naznačovalo, že rôzne typy výučby by mali koexistovať – online médium je vhodné na jednorazové praktické školenia, prezenčná výučba je optimálna pre komplexné vzdelávanie odboru ako celku:

... na internete som sa učila španielčinu, pracovať vo photoshope, dokonca som sa naučila ako urobiť sushi (ž 21).

... som si kúpila nový Ipad, zakúpila som si ilustratívny program Procreate a začala som sa učiť ilustrovať podľa videí z internetu (ž 23).

... vďaka YouTube som sa začala učiť kartistiku (triky s kartami v rukách) a základy posunkovej reči [...] vďaka videám o cvičení som si mohla ponatahovať chrbát, ktorý bolel od sedenia za notebookom (ž 21).

Dokázala som rozšíriť svoje vedomosti v oblasti ekológie opäť na nový level, videla som množstvo dokumentov, konečne som bola nútená variť. Vďaka ti internet a ľudia na ňom za tolko rôznych receptov (ž 22).

... už nikdy nebudem mať tolko priestoru na sebarozvoj než mám práve teraz. A tak som dala šancu webinárom a online workshopom (ž 21).

- ▶ Takéto online vzdelávanie je nesystematické a fragmentárne, s čím súvisí aj to, že mu môže chýbať cieľavedomosť. Niekedy je iba spôsobom zahňania nudy:

... som začala vyplňať dni prokrastinácie počúvaním Vedátorského podcastu, čo mi ostalo doteraz. Aspoň som zistila, ako urobiť z neproduktívneho dňa zdanlivo produktívny, opäť vďaka internetu (ž 21).

Zlatou strednou cestou sa pre mňa stáva samoštúdium v oblastiach, ktoré ma zaujímajú. Pozerám videá o rozkladaní cukrov, o vplyve cvičenia na ľudský mozog [...] Poskytuje mi to falošný pocit produktivity (ž 20).

Zakúpila som si kurz z oblasti Public Relation na platforme Udemy a kurz o Brandingu cez platformu Coursera. Kurzy som však nedorobila (ž 22).

- ▶ V jednom prípade sa objavil aj opačný smer online kurzu – respondentka bola lektorkou:

... som každý týždeň na svojom instagramovom

profile učila dievčatá maľovať sa pomocou live prenosu [...] veľa kamarátiek a dokonca aj cudzích žien mi napísalo, že sú vďačné (ž 21).

DEZINFORMÁCIE A INFORMAČNÁ GRAMOTNOSŤ

► Vyššie sme uviedli, že niektorí respondenti si všimli aj určité zmeny v obsahoch sociálnych sietí spôsobené korona krízou. Zásadnou zmenou v tomto období bol prudký nárast množstva dezinformácií na internete, obzvlášť v prostredí sociálnych sietí. V tom sa zhodli prakticky všetci respondenti. Domnievame sa, že mladí ľudia prejavili zvýšenú citlivosť voči dezinformáciám aj preto, lebo v danom období sa nimi cítili byť bezprostredne ohrození. Viacerí respondenti aj ironicky menovali najrozšírenejšie hoaxy:

... nával správ a hoaxov sprevádzal a sprevádza vlnu pandémie (ž 22).

Dezinformácie sa šírili, konkrétne po sieti Facebook, odkedy si pamätám, ale väčšinou ich bolo jednoduché odignorovať... Od marca nie je pred nimi úniku (ž 20).

... príchod skutočne obrovského množstva hoaxov, konšpiračných teórií, falošných správ, všetci boli zrazu vyštudovaní virológovia alebo imunológovia... ľudia, pri ktorých by som to vôbec nečakal, reálne šíria nebezpečné dezinformácie, hoaxy a konšpiračné teórie z pofidérnych webstránok (m 21).

Šírenie dezinformácií na internete vnímam ako veľké negatívum, ktoré v časoch pandémie nabralo na obrátkach (ž 24).

CO₂ v rúškach, čipovanie pomocou vakcíny, vinu nesie Bill Gates a George Soros, savo do žíl [...] Každý si toho za posledné mesiace prečítal násobne viac (ž 22).

Sociálne siete sa stali hlavným šíriteľom misinformácií, hoaxov a konšpiračných teórií... Po vyhlásení celoštátnej karantény okrem kuchárov a umelcov sociálne siete zaplavili samozvaní lekári, vedci, ekonómovia, politickí analytici a odborníci na výživu (m 24).

... na sociálnych sieťach si ľudia vymýšľali také blbosti, ako: Korona sa prenáša pomocou 5G signálu; Celá pandémia je vymyslená prezidentami USA a Číny (ž 22).

Denne som zachytával ako sa niektoré dezinformácie šíri prostredníctvom sociálnych médií. Veľa ľudí taktiež rozvíjalo diskusie, ktoré by sme mali nechať na odborníkov (m 21).

... dezinformácie otriasli internet aj sociálne siete pričom nie je také jednoduché proti nim bojovať ako je jednoduché im podlahnúť (m 20).

► Vo viacerých vyjadreniach respondentov však zaznievalo aj odhodlanie dezinformáciám nepodlahnúť:

Môj pohľad na sociálne siete sa vďaka pandémie zmenil. Keď som prechádzala komentáre alebo príspevky na sociálnych sieťach a videla som tie bludy, hoaxy a výmysly niektorých ľudí, pochopila som, že internet a sociálne siete nie sú miesto pre každého (ž 21).

... sa šírilo množstvo hoaxov a falošných správ. Mal som k dispozícii veľké množstvo informácií, preto som si musel prejsť všetky sledované stránky a začal som ich triediť a odstraňovať podľa aktivity a kvality obsahu (m 22).

Začali pribúdať aj upozornenia z oficiálneho facebooku polície SR, ktorá upozorňovala na tieto a podobné statusy, ktoré šíri falošné informácie (m 21).

Dúfam, že sa budem môcť nielen v budúcnosti, ale aj teraz podieľať na tom, aby bol boj proti konšpirátorom ohrozujúcich zdravie ľudí účinnejší (ž 22).

► Veľká skupina respondentov si práve v čase karantény uvedomila svoje chyby v neefektívnom využívaní informačných technológií a urobili kroky na zvýšenie svojej informačnej gramotnosti:

Na sociálnych sieťach je novinek vždy veľa, ale začala som siahť aj po viac dôveryhodných zdrojoch (ž 19);

... popri korone som sa rozhodla absolútne zredukovať svoje pôsobenie na sociálnych sieťach. Odvykla som si od pravidelného pridávania príbehov, fotenia všetkého čo zažívam, zredukovala som všetko čo šlo, a pačilo sa mi to tak (ž 21).

... som si uvedomila, že keď nemusím, tak Facebooku či Instagramu nechcem venovať tolko voľného času (ž 22).

... som sa musel jednoducho naučiť prijímať veci z internetu omnoho viac cez akýsi pomyselný „filter“ a niektoré veci jednoducho prestať sledovať úplne (m 26).

Po dvoch týždňoch karantény som urobila zásadný krok. Odstránila som si z telefónu Instagram, a aj Facebook, ktorý bol hlavným zdrojom šírenia hoaxov, paniky, a prestala tak dopodrobna sledovať dianie týkajúce sa koronakrízy (ž 21).

... zmena vzťahu medzi mnou a internetom, kedy som ho prestala brať ako pána, ale začala som ho využívať ako sluhu [...] V júni som sa vrátila na Instagram, kde som si nechala iba účty, ktoré ma

vzdelávajú tým, že pridávajú dôveryhodný obsah (ž 21).

... som istým spôsobom rada za pandémiu, ktorá mi ukázala, aké množstvo času som schopná na sociálnych sieťach tráviť a ktorá ma viedla k uvedomeniu, že toto nie je spôsob, akým chcem tráviť voľný čas (ž 22).

Keď som už nedokázal pozerat na toľký počet falošných správ a sledovať rozpory medzi ľuďmi a ich neeticke chovanie, som sa rozhodol že na istý čas sa odhlásim zo všetkých sociálnych sietí a obmedzím na internete stránky spravodajských médií (m 20).

► Pozitívnu úlohu pri zvyšovaní informačnej gramotnosti respondentov zohral aj jeden konkrétny dokumentárny film:

Po pozretí dokumentu *Social Dilemma* som si uvedomila, koľko času na internete a sociálnych sieťach trávim, a preto sa snažím proti tomu bojovať. Ako prvý krok som si nastavila časové obmedzenia na jednotlivé aplikácie (ž 21).

... som si uvedomila, ako veľmi môj život počas karantény ovplyvňovali sociálne siete a ako ľahko sa človek dokáže stať závislým [...] Vďaka dokumentu *The Social dilemma* ... som si vypla všetky upozornenia (ž 22).

► Nevyhnutnosť online komunikovania počas pandémie viedla aj k tomu, že mladí ľudia pomohli svojim starším príbuzným zvýšiť ich informačnú gramotnosť:

... namiesto dennej tlače som rodičov naučila čítať noviny na internete (ž 21).

Moji rodičia, ktorí sú obaja vysokoškolskí profesori mi telefonovali každý deň s otázkami, ako zdieľať prezentáciu študentom, akému online obchodu možno dôverovať, kde nájsť dobré edukačné videá (ž 21).

... s ostatnými členmi našej rodiny sme si vytvorili skupiny, kde sme pravidelne mávali zoom call a aspoň takto sme sa mohli vídať. Bolo to veľmi prospešné, staršiu generáciu sme naučili rôzne nové funkcie (ž 21).

SOCIÁLNE MÉDIÁ A SOCIÁLNE VZŤAHY

► Viacero našich respondentov si počas krízovej situácie uvedomilo, aké dôležité sú pre nich skutočné vzťahy a že digitálna komunikácia ich nedokáže nahradiť:

Chýbal mi fyzický kontakt, čo žiadna digitálna komunikácia nenahradí (ž 19).

Uvedomila som si, ako veľmi mi chýbajú reálne konverzácie s ľuďmi, od ktorých dostanem aj odpoveď formou nejakej emócie ktorú vyčítam z tváre namiesto emotikonov (ž 22).

Takmer každý večer sme si sadli s rodinou pred televízor a pozreli sme si spolu nejaký film, na čo sme pred tým nemali veľa príležitostí (ž 20).

Veľa času som trávila pozeraním online filmov a seriálov s rodinou – čo prinieslo nový spôsob trávenia spoločného času (ž 19).

3 mesiace v karanténe ma opäť vrátili do čias, kedy sme išli s kamarátmi do Slovenského raja či Tatier (obe mám na skok od domova), kedy sme ráno pred prácou s našimi popíjali kávu a kedy sme si s bratom išli večer len tak zahrať hádzanú či futbal (m 22).

► Iní respondenti si zasa uvedomovali, ako sa oslabovali medziľudské vzťahy v dôsledku vymedzenia komunikácie len na online formu:

Celkovo som si všimol, že vzťahy, ktoré boli udržiavané cez sociálne siete a cez internet, tak oslabovali (m 21).

... udržiavať internetové vzťahy bolo každým dňom čoraz viac náročné..., som stratila veľa sociálnych vzťahov (ž 21).

No po karanténe je to ešte horšie. Sme tak zvyknutí byť bez ľudí, strániť sa ich a radšej komunikovať online [...] ma nedostatok reálnej komunikácie zmenil natoľko, že si teraz deň bez mobilu ani neviem predstaviť (ž 21).

Niektoré vzťahy sa posilnili, iné sa zas naštrbili – čaro karantény, ktorá ukázala, kto do nášho života skutočne patrí a kto nie (ž 21).

DISKUSIA A ZÁVERY

Naša výskumná sonda bola metodologicky založená na sebareflexii respondentov. Získané výsledky sú však limitované monolitickou štruktúrou vzorky respondentov, ktorú tvorili študenti (bakalárskeho stupňa) jednej fakulty.

Respondenti potvrdili výrazný nárast využívania digitálnych médií a obzvlášť sociálnych sietí počas prvej vlny pandémie a s ňou súvisiacej karantény. Z výsledkov ankety vyplýva, že online komunikácia je namáhavejšou formou vzdelávania, ale je aj nedostatočnou náhradou prezenčného štúdia realizovaného formou prednášok a seminárov.

Novinkou v informačnom správaní mladých ľudí bolo sledovanie aktuálnych domácich a zahraničných správ prostredníctvom „staromódnej“ televízie, ale aj oficiálnych portálov inštitúcií.

Ďalšou zmenou bol výrazný nárast využívania videohovorov, niekedy aj v multitaskingovej kombinácii s hraním hier alebo pozeraním filmov.

Respondenti zaznamenali veľký počet dezinformácií a v dôsledku toho viac kritizovali sociálne siete. Celkovo táto situácia primäla mladých ľudí

ku kritickému hodnoteniu informačných zdrojov alebo prinajmenšom k pochopeniu zmyslu informačnej výchovy.

Na základe uvedeného by sme mohli konštatovať, že mladí ľudia vo veku okolo 20 rokov v dôsledku pandémie z hľadiska svojho informačného správania dozreli a dospeli. Avšak až obdobie po skončení koronapandémie ukáže, ktoré zo spomínaných trendov boli len prechodné a ktoré sa stanú trvalými zmenami.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-19-0074.

POUŽITÁ LITERATÚRA

CINGEROVÁ, N. – MOTYKOVÁ, K. 2017. *Úvod do diskurznej analýzy*. Bratislava: Univerzita Komenského. 174 s. ISBN 978-80-223-4385-5.

ROETZEL, P. G. 2019. Information overload in the information age: a review of the literature from business administration, business psychology, and related disciplines with a bibliometric approach and framework development. In: *Business Research* [online]. Roč. 12, č. 2, s. 479 – 522. ISSN 2198-2627. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s40685-018-0069-z>.

SCHNEIDEROVÁ, S. 2015. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karolínium. 166 s. ISBN 978-80-246-2884-4.

STEINEROVÁ, J. 2020. Informačné správanie. In: *Informačná veda. Výkladový slovník*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 142 – 143. ISBN 978-80-223-4866-9.

MOŽNOSTI ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ DAT Z WEBOVÝCH ARCHIVŮ

VÝVOJ CENTRALIZOVANÉHO ROZHHRANÍ PRO VYTĚŽOVÁNÍ VELKÝCH DAT Z WEBOVÝCH ARCHIVŮ

MGR. MARIE HAŠKOVCOVÁ, Bc. ANDREA PROKOPOVÁ

The article introduces a new phenomenon in the field of web archiving, specifically the efforts to work with large amounts of data and the use of metadata for accessing the archived data. Thanks to the growing demand for archived data, the project “Development of a Centralized Interface for Extracting Big Data from Web Archives” was created. This project aims to provide researchers with the data they need through a friendly user interface. In addition to the basic parameters of the project and its goals, the article describes the activities that accompany data archiving, such as the creation and storage of metadata, and the possibility of accessing archived data within the limits of the Czech legislation.

Keywords: web archiving; big data; data mining; metadata; social science research; software development

✉ marie.haskovcova@nkp.cz
✉ andrea.prokopova@nkp.cz

🏠 Národní knihovna
České republiky v Praze
Oddělení archivace webu

🌐 <https://www.nkp.cz/>
<https://webarchiv.cz>

ARCHIVACE WEBU, MOŽNOSTI ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ DAT A WEBARCHIV

Internet je rozpínavé, extrémně proměnlivé a rychle se vyvíjející prostředí, probíhá v něm podstatná část lidské komunikace a interakce – veřejné i privátní. Data se rychle aktualizují, přesouvají, mizí. Paměťové instituce si proto na konci 90. let začaly klást otázky, jak online zdroje a born-digital dokumenty uchovat a ochránit. Postupně začala po celém světě vznikat pracoviště zaměřená na ar-

chivaci webu. K největším patří americký Internet Archive, který stál spolu s dalšími institucemi u vzniku profesní organizace IIPC – International Internet Preservation Consortium¹, kolem níž se sdružují instituce zaměřené na oblast archivace webu. Mezinárodní konsorcium podporuje sdílení zkušeností, formuluje tzv. best practices, vyvíjí open-source nástroje a snaží se poznatky formulovat tak, aby webové archivy mohly postupovat v dalším vývoji společně. V českém prostředí vzniklo v roce 2000 pracoviště zaměřené na archivaci webu v Národní knihovně ČR (dále NK ČR) – Webarchiv². Patří k nejstarším archivům svého druhu a od roku 2007 je členem IIPC.

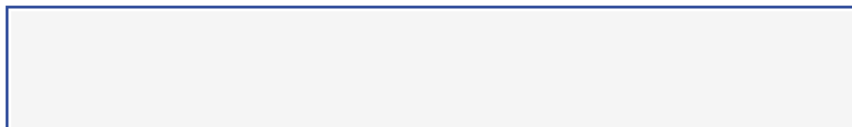
[úvod](#) [o Webarchivu](#) [katalog stránek](#) [tematické sbírky](#) [přidat web](#)

CZ [EN](#)

Webarchiv

památník českého internetu, [více](#)

hledajte „webarchiv.cz“ nebo „webarchiv“

20. výročí založení Webarchivu

Webarchiv vznikl již v roce 2000. Letos je to tedy 20 let, kdy naše crawlers brázdí český internet. Za dvě desetiletí let se nám díky

Výběr z katalogu stránek,
[více v oborovém třídění](#)

[Webarchiv : památník českého internetu](#)

Webarchiv NK ČR je digitální archiv „českých“ webových zdrojů, které jsou shromažďovány za účelem jejich dlouhodobého uchování. Ochranu a uchování těchto dokumentů zajišťuje od roku 2000 NKČR ve spolupráci s dalšími institucemi. Smyslem archivu je zachování

[Webarchiv](#) k 15.11.2020 obsahuje

409 TB

dat. První dokument byl archivován 3. 9. 2001.

Celkem jsme s autory uzavřeli

4347

smluv. Poslední aktuální smlouvy:

Webové rozhraní pro vyhledávání archivních kopií ve Webarchivu

Každý webový archiv si musí klást otázky, jak tento proměnlivý obsah zachycovat a dlouhodobě uchovávat, jak přistupovat k akvizici a jak obsah zpřístupnit svým uživatelům. Každé strategické rozhodnutí týkající se politiky sběru dat – z hlediska výběru obsahu i například parametrů nastavení sklízecích robotů – významně určuje jeho podobu. Možnosti zpřístupňování však výrazně limituje legislativa. Webarchiv se opírá o knihovní zákon, který mu umožňuje archivovat webový obsah pro archivní a konzervační potřeby a zpřístupnit obsah na půdě NK ČR. Přestože archivuje výhradně volně dostupný obsah, autorský zákon ukládá povinnost získat svolení se zpřístupněním archivních kopií na webu mimo budovu NK ČR. Webarchiv proto s vydavateli uzavírá licenční smlouvy, výjimku tvoří weby vystavené pod otevřenou licencí Creative Commons, která zveřejnění umožňuje. Uživatelům může proto volně zpřístupnit pouze 0,4 % z celého archivu. Vzhledem k velkému objemu archivních dat (Webarchiv disponuje 409 TB dat) a legislativním restrikcím hledá další způsoby, jak svůj unikátní fond

zpřístupnit badatelské komunitě i široké veřejnosti. Zkoumá, jak lze zpřístupnit dostupná metadata, na která se autorský zákon nevztahuje, nebo jak nahlížet na archivní kopie jako na rozsáhlý datový set, nad nímž je možné provádět další analýzy. Jednou z takových cest je i projekt Vývoj centralizovaného rozhraní pro vytěžování velkých dat z webových archivů³. V tomto ohledu bude klíčová i směrnice o autorském právu na jednotném digitálním trhu a její implementace do české legislativy⁴, protože se zabývá výjimkami v oblasti data miningu pro instituce, které uchovávají kulturní dědictví.

ZPŮSOB UKLÁDÁNÍ DAT A TVORBA METADAT

Webarchiv používá open-source nástroje navržené archivářskou komunitou – pro sklizení robot Heritrix, pro zpřístupnění sklizených dat aplikaci Wayback Machine. Data v současnosti ukládá

```
39 lines (39 slots) | 1.19 KB
Raw Blame
1 {
2   "_id": "5dce98a695bcf5a1a194f0be",
3   "recType": "harvest",
4   "author": "NKOR",
5   "date": "2019-11-14T19:10:46.983Z",
6   "standard": "Grainery 0.4",
7   "harvest": {
8     "harvestPrefix": {
9       "harvestNameStand": "VGM_2017-10-05",
10      "harvestFromWarcinfo": "VGM_2017-10-05",
11      "harvestNamePnt trunc": "VGM_2017-10-05",
12      "harvestDirName": "VGM_2017-10-05",
13      "harvestType": "Výběrová",
14      "harvestSuffix": ["VGM", "2017-10-05"]
15    },
16    "date": "2017-10-05T11:26:00.000Z",
17    "harvestID": "105f23c9-b037-4c1d-901c-dcf272877d9f",
18    "size": 610029,
19    "warcsNumber": 12002
20  },
21  "harvestCrawl": {
22    "logs": true,
23    "path": "logs/crawl",
24    "fileName": ["crawler00.tar.gz", "crawler01.tar.gz", "crawler03.tar.gz"]
25  },
26  "paths": {
27    "cdxsID": ["105f23c9-b037-4c1d-901c-dcf272877d9f"],
28    "warcsID": ["105f23c9-b037-4c1d-901c-dcf272877d9f"],
29    "warcsFileNames": ["VGM_2017-10-05-crawler00.webarchiv.cz-warc.gz"]
30  },
31  "revision": {
32    "dateOfValidation": "2019-12-04T19:10:46.983Z",
33    "statusOfValidation": "NA",
34    "nextLastDateOfValidation": "2021-12-03T19:10:46.983Z",
35    "hashOrig": "NA",
36    "hashLast": "NA",
37    "commentaries": { "exists": false, "text": "NA" }
38  }
39 }
```

Příklad metadatového záznamu ve formátu JSON - sklizeň (harvest), administrativní a technická metadata

ve standardizovaném kontejnerovém formátu WARC⁵. V archivu se nacházejí i archivní balíčky v již zastaralém, nestandardizovaném formátu ARC, který WARCu předcházel. Jak vypadá metadatový popis sklizených dat, který umožňuje dále s nimi pracovat, vytvářet různé analýzy nebo například definovat množinu dat pro vědecký výzkum?

Webarchiv pracuje s dvěma typy metadat – jednak s popisnými, jednak s technickými a administrativními. Popisná metadata jsou zpracovaná pouze k malé části zdrojů – těch, které jsou součástí výběrových sklizní. Zdroje, které jsou volně dostupné, mají zpracovaný podrobný katalogizační záznam, a to v knihovním systému Aleph, ve formátu MARC a od roku 2015 podle pravidel RDA. Jejich podrobný popis je k dispozici v Katalogizačním manuálu⁶. Takto pořázené záznamy jsou součástí České národní biblio-

grafie, v katalogu NK ČR mají vlastní bázi nazvanou Elektronické zdroje. Druhým typem jsou metadata technická a administrativní. Obsahují podrobné informace o souborovém formátu, ve kterém jsou data uložena, a popisují technické údaje získané během sklizní. Vztahují se k sklizním, ke kontejnerovému formátu a k indexu⁷. Příkladem základních údajů může být datum zahájení a ukončení sklizně, její typ, rozsah nebo autor. V roce 2020 Webarchiv zpracoval Metodiku pro tvorbu, uložení a zpřístupnění technických a administrativních metadat z webového archivu, certifikovanou Ministerstvem kultury ČR⁸. Metodika předkládá postup pro strukturu metadatového záznamu a jeho popis, přičemž vychází ze softwaru Grainery⁹, který lze použít pro generování, extrakci, evidenci a zobrazení metadat. Umožňuje tak s nimi lépe pracovat a zapojovat je do dalších výzkumů.

Webarchiv Katalogizační manuál

Katalogizační manuál pro popis elektronických online zdrojů ve formátu MARC 21.

[Katalogizační manuál – Úvod](#) / [FMT](#) / [LDR](#) / [BAS](#) / [Kontrolní pole](#) / [Identifikační čísla a kódy](#) / [Hlavní záhlaví](#) / [Název a další názvové údaje, nakladatelské údaje](#) / [Údaje fyzického popisu](#) / [Poznámky](#) / [Věcné selekční údaje](#) / [Vedlejší záhlaví](#) / [Propojovací pole](#) / [Alternativní prezentace](#) / [Kódy zpracovatelské instituce](#) /

Alternativní prezentace, elektronické umístění

856 (Elektronické umístění a přístup) (O)

Pokud je tentýž zdroj dostupný z více URL adres, další URL se zapisuje/-í vždy do nového pole 856.

Pokud je/jsou starší URL již neplatné a zapisuje se nová (tj. platná) URL, запиše se tato nová URL do 1. výskytu, před původní a již neplatnou URL. Totéž platí, je-li původní URL přeměřována na nově zapisovanou URL (tj. nová URL = 1. výskyt, přeměřovaná URL = 2. a případně další výskytu).

Pro odkaz do Webarchivu se používá další výskyt pole 856, zápis je stejný jako u běžné adresy v poli 856, ale v podpoli Sz je hodnota „archivní verze stránek“ (text, který se zobrazuje za URL adresou).

```
např.:
856 40 $u http://gvuhodonin.cz
      $q text/html
      $4 N
856 40 $u http://wayback.webarchiv.cz/wayback/gvuhodonin.cz
      $q text/html
      $z archivní verze stránek
      $4 N
```

VÝVOJ CENTRALIZOVANÉHO ROZHRAŇÍ PRO VYTĚŽOVÁNÍ VELKÝCH DAT Z WEBOVÝCH ARCHIVŮ

Nastíněný legislativní rámec i metadatové specifikace se staly výchozími body pro uvažování o dalších možnostech využití archivních dat. Jedním z cílů aktuálně realizovaného výzkumného projektu Vývoj centralizovaného rozhraní pro vytěžování velkých dat z webových archivů¹⁰ je funkční a efektivní řešení, jak legálně zpřístupnit sklízená data vědecké obci. Potenciál dat, kterými Webarchiv disponuje, je v současné době využíván jen minimálně i kvůli české legislativě. Zájem vědců o archivovaná data roste. A tak se zvyšuje i poptávka po způsobech, jakými lze velké objemy dat zpracovat. Sílicí zájem potvrzuje mimo jiné i první ročník mezinárodní konference EWA: Engaging with Web Archives, která se konala na podzim roku 2020. Zaměřila se na využití webo-

vých archivů v oblasti výzkumu a vzdělávání v řadě oborů a byl na ní představen i tento projekt¹¹. Dá se proto očekávat, že se budou měnit i požadavky na současné infrastruktury, které už nebudou sloužit jen k archivaci, ale bude možné je využít i k analýze a další práci s daty.

Na projektu spolupracují tři instituce. Vedle NK ČR je to Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i. (dále SOÚ), který pracuje s velkými objemy dat v sociálně vědní oblasti, a Fakulta aplikovaných ved Západočeské univerzity v Plzni (dále ZČU), která navrhuje technická řešení, k nimž patří například strojové zpracování velkých objemů dat nebo automatické rozpoznávání informací z video nebo audio souborů. Ve spolupráci se SOÚ, jehož výzkumné požadavky v rámci projektu definují potřeby badatelské komunity, se ZČU věnuje analýze témat textového dokumentu a jejich automatické detekci. Pro klasifikaci dokumentů používá nejaktuálnější přístupy založené na hlubokých neuronových sítích¹². Softwarové řešení vzniká ve spolupráci NK ČR a ZČU s externí firmou InQool, a.s.

WORKFLOW A PŘÍNOS PROJEKTU

Projekt je rozdělen do tří etap. V rámci vstupní fáze proběhla hloubková analýza dat webového archivu¹³. Cílem bylo zjistit, jak sklízená data vypadají a která z nich bude možné využít k dalším výzkumům. V první fázi byly rovněž definovány otázky sociálně vědního výzkumu a vhodný metodologický přístup. Následující analytická fáze se zaměřila na extrakci vzorových datasetů a jejich analýzu, vytvoření strukturovaného indexu a vývoj nástrojů potřebných pro sémantickou analýzu textu. Cílem poslední implementační fáze projektu je vývoj centralizovaného rozhraní k vytěžování velkých objemů dat a vytvoření grafického rozhraní pro uživatele, které bude sloužit k vyhledávání výzkumných datasetů.

Kromě výzkumných cílů a nových technologických posunů a inovací se projekt věnuje i přezkoumání právního rámce. V rámci projektu byla vytvořena právní analýza, která popisuje postavení webového archivu NK ČR a možnosti využití dat s ohledem na autorské právo. V dalších fázích se bude věnovat aktuálním právním otázkám, k nimž bude patřit posouzení implementace výše zmiňované směrnice o autorském právu na jednotném digitálním trhu v českém prostředí nebo tzv. trojnovele¹⁴, která mimo jiné zakotvuje právní úpravu web-harvestingu. V platnost by měla vstoupit v roce 2022. V technické části projektu aktuálně probíhá implementace nových řešení, k nimž patří rozhraní APACHE-HADOOP,¹⁵ které slouží ke klastrování dat.¹⁶ Pro práci s daty byl navržen tzv. intermediary formát, jenž slouží k očištění dat od sekundárních informací a usnadňuje tak následné vyhledávání a export požadovaných dat. Výstupem projektu bude fasetový a fulltextový vyhledávač pro práci s objemnými soubory dat, jehož součástí bude tvořit i speciální exportní aplikace pro extrakci zvolených dat. Tento vyhledávač tak umožní vědcům vybrat si část dat z datasetů, která potřebují pro své analýzy, a zúročit tak ve zcela nových perspektivách bohatství archivovaných dat, která Webarchiv za dvacet let své existence nashromáždil.

POZNÁMKY

- ¹ <https://netpreserve.org>.
- ² <https://www.webarchiv.cz>.
- ³ Projekt evidovaný pod číslem DG18P02OVV016 je financován ze zdrojů dotačního mechanismu Ministerstva kultury NAKI II (více <https://www.mkcr.cz/verejna-soutez-61.html>). Doba realizace: od roku 2018 do konce roku 2022.
- ⁴ Plné znění směrnice: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0593>.
- ⁵ <https://www.iso.org/standard/44717.html>.
- ⁶ <https://webarchivcz.github.io/katalogizacni-manual/>.
- ⁷ Index je databázová konstrukce sloužící ke zrychlení vyhledávacích a dotazovacích procesů v databázi. Představuje kompletní seznam archivních objektů v kontejneru a poté jejich umístění v celém archivu.
- ⁸ <http://invenio.nusl.cz/record/432325>.
- ⁹ <https://github.com/WebarchivCZ/grainery>, <https://github.com/WebarchivCZ/grainery/wiki>.
- ¹⁰ Informace k projektu a výstupy: <https://www.webarchiv.cz/vyvoj/>.
- ¹¹ <https://ewaconference.com>, <https://zenodo.org/record/4058013#.X622IJNKjeo>.
- ¹² LEHEČKA, et al. LEHEČKA, Jan et al. Adjusting BERT's Pooling Layer for Large-Scale Multi-Label Text Classification. Text, Speech, and Dialogue: 23rd International Conference [online]. Brno, 2020 [cit. 2020-11-12]. ISBN 978-3-030-58323-1. ISSN 1611-3349. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-58323-1>.
- ¹³ KVASNICA, Jaroslav, et al. Jaroslav et al. Analýza českého webového archivu: Provenience, autenticita a technické parametry. ProInflow: Časopis pro informační vědy [online]. 2019, 11(1), 3-21 [cit. 2019-11-20]. ISSN 1804-2406. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/2019-1-2>.
- ¹⁴ <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNBBXEMCL0>.
- ¹⁵ <https://hadoop.apache.org/>
- ¹⁶ Klastrování dat, neboli shluková analýza, je proces, kdy se vytvářejí kategorie na základě podobnosti a stejných vlastností objektů.

MOŽNOSTI BUDÚCICH TRENDOV SMEROVANIA KNIŽNÍC Z POHLĀDU KULTÚRNEHO A KREATÍVNEHO PRIEMYSLU

MGR. KATARÍNA JAŠOVÁ, PHD., MGR. ALENA VALJAŠKOVÁ

There is no doubt that libraries need to adapt to the modern and developed world of the future. It is therefore essential that new useful practices and advanced technologies be innovated and introduced in the future. Furthermore, it is necessary to set out the direction in which the modernization of libraries will take in the future so that the above-mentioned shrines of progress and information can be properly promoted. In this paper, the authors present some transnational initiatives that focus, among other things, on the education of employees of cultural institutions, especially libraries, and the requirements that are placed on their competencies in the creative economy. The topic is approached from the point of view of the EU index of creativity and the possibilities of non-institutionalized education (e.g. Erasmus +) which support the competent growth of employees and the organizational innovation.

Keywords: libraries; cultural industry; creative industry; creativity index; education

✉ alena.valjaskova@fhv.uniza.sk
✉ katka.jaso@gmail.com

🏠 Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta humanitných vied
Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva

🌐 <https://kmkd.fhv.uniza.sk/>

ÚVOD

Knižnice by si v súčasnosti mali hľadať nové možnosti rozvoja a svojimi službami zaujať tak, aby i naďalej ostali atraktívnym zdrojom informácií pre verejnosť i po zavedení technických vylepšení a digitalizácie. Je dôležité, aby v centre záujmu knižníc figurovali nielen jednotlivci, ale aj organizácie a firmy pôsobiace v kultúrnom a kreatívnom priemysle, aby sa tak pokúsili doplniť chýbajúce finančné prostriedky na svoj rozvoj a zároveň sa stali aktívnymi prispievateľmi v kreatívnej ekonomike. Definície kultúrneho priemyslu, s ktorými pracuje Ministerstvo kultúry SR (ďalej MK SR), zaraďujú knižnice i pamäťové inštitúcie do kultúrneho sektora kultúrneho priemyslu. Knižnice by sa mali prispôbiť súčasným potrebám verejnosti, ale so zachovaním svojho poslania, ktoré je legislatívne zakotvené. Stretávame sa s tým, že knižnice nerealizujú vnútorné zmeny, ktoré by reflektovali súčasné potreby spoločnosti. Z tohto dôvodu sa knižnice môžu javiť ako neatraktívny partner pre start-upy a iniciatívy kreatívnej ekonomiky. Dôležité je preto ukázať, že knižnice sú v tomto smere naozaj atraktívnym partnerom.

NADNÁRODNÉ A NÁRODNÉ PROJEKTY A SPRÁVY

V správe *Europa Nostra* (2015) sa upozorňovalo na zistenia, ktoré vychádzali z programu *Cultural Heritage Counts for Europe* a ktoré by mali byť implementované pri ochrane a správe kultúrneho dedičstva. V prvom rade by malo ísť o prepájanie kultúrnych inštitúcií s agentúrami zameranými na rozvoj a vytváranie klastrov alebo synergií medzi kultúrnymi inštitúciami s cieľom zvýšiť potenciál kultúrneho dedičstva, ktorý by zahŕňal oblasti turizmu, pracovných príležitostí a investícií. Zároveň správa poukazuje na to, že kultúrne dedičstvo má schopnosť budovať regionálnu značku a pritiahnúť tak investorov na národnej, regionálnej či lokálnej úrovni. Využívaním technológií (digitalizácia, virtuálna realita a pod.) je možné dosiahnuť to, že návštevník bude mať lepšiu skúsenosť z kontaktu s kultúrnym dedičstvom. Pozitívna skúsenosť návštevníka zlepší vzťah ku kultúrnemu dedičstvu. Spolupráca kultúrnych inštitúcií by mala byť zame-

raná aj na oblasť sociológie, antropológie či na komunikáciu s expertmi na migráciu, vzdelávanie a sociálnu inklúziu. Takýmto spôsobom sa môžu otvoriť nové možnosti využitia kultúrneho dedičstva v oblasti osvojovania si kultúrnej identity a kultúrne dedičstvo by sa mohlo stať hnacím motorom modernej spoločnosti, ktorá reflektuje potreby verejnosti (CHCFE Consortium).

Európska komisia vydala *Stratégiu pre medzinárodné kultúrne vzťahy*¹, v ktorej konštatovala svoju odhodlanosť podporovať kultúrnu rozmanitosť prostredníctvom medzinárodných kultúrnych vzťahov so zámerom vytvoriť prierezový prístup ku kultúre, pretože: „*kultúra nie je len o umení a literatúre, ale zahŕňa širokú škálu politík a činností od medzikultúrneho dialógu až po cestovný ruch, od vzdelávania a výskumu až po tvorivé odvetvia, od ochrany kultúrneho dedičstva až po podporu kreatívnych odvetví a nových technológií a od remesiel až po rozvojovú spoluprácu*“ (Európska komisia, 2016, s. 4).

Aj Slovenská republika ako súčasť Európskej únie (ďalej EÚ) kladie v téme legislatívneho ošetrovania problematiky kultúrneho dedičstva väčší dôraz práve na ľudské hodnoty, ktoré stavia do centra rozšíreného a interdisciplinárneho chápania kultúrneho dedičstva. Aspekt konštatovaný Európskou úniou prináša intenzívnejšiu potrebu podporovať širší prístup ku kultúrnemu dedičstvu, aj vzhľadom na jeho pozitívne účinky na kvalitu života (EÚ, 2017).

KULTÚRNY A KREATÍVNY PRIEMYSEL DOMA A V ZAHRANIČÍ

Podľa *Stanoviska Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru* (Európska komisia, 2010) zohráva **kultúrny a kreatívny priemysel** (KKP) kľúčovú úlohu z hľadiska rastu a konkurencieschopnosti hospodárskej úrovne EÚ. Svojou podstatou je nositeľom inovácie a tvorby pracovných miest. Hoci sa vo všeobecnosti používa označenie KKP, *Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru* (Európska komisia, 2010) zdôrazňuje zásadný rozdiel v chápaní pojmov kultúra a kreativita.

Podľa uvedeného dokumentu **kultúru** chápeme ako súhrn poznatkov, zvyklostí a úrovne umelecké-

ho a vedeckého rozvoja v rámci určitej konkrétnej epochy alebo určitej sociálnej skupiny.

Kreativitu (tvorivosť) vnímame ako konkrétnu schopnosť myslieť „novátorsky“ a prichádzať s novými nápismi, ktoré kombinujú prvky reality (postupy, predmety, poznatky) dosiaľ nevídaným spôsobom. Kreativita sa nemôže zamieňať s pojmom inovácia, ktorá predstavuje postupy a produkty, rozvíjajúce poznatky, techniky a nástroje.

Rozlišovanie pojmov má význam, pretože na jednej strane umožňuje oddeliť pojmy, ktoré sa často zamieňajú a na druhej strane práve poukazuje na silné vzájomné väzby medzi týmito pojmami. Mnohorozmerný charakter kultúry a kreativity sťažuje možnosť nájsť jediný spôsob analytického prístupu (niektoré názory ohraničujú tvorivosť v rámci kultúrnej činnosti, iné presadzujú myšlienku, že všetky priemyselné odvetvia sú vo svojej podstate kreatívne). Preto podľa Európskej komisie pri vymedzovaní sektorov tvorivej činnosti hrozí istý stupeň svojvoľnosti, ktorý by mohol ovplyvniť účinnosť politických opatrení na podporu stratégie Európa 2020 (Európska Komisia, 2010).

Pri definícii termínu „kultúrny a kreatívny priemysel“ môžeme použiť terminológiu UNESCO (2017): „... kultúrny a kreatívny priemysel predstavuje odvetvia organizovanej činnosti, ktorých hlavným účelom je výroba alebo reprodukcia, propagácia, distribúcia tovaru, služieb a činností kultúrnej, umeleckej alebo prírodnej povahy“. Takýto prístup nez dôrazňuje len priemyselne vyrábané produkty ľudskej tvorivosti. Upozorňuje na dôležitosť celého produktívneho reťazca, ako aj na špecifické funkcie každého sektora, ktorý sa podieľa na uvedení týchto produktov pre verejnosť.

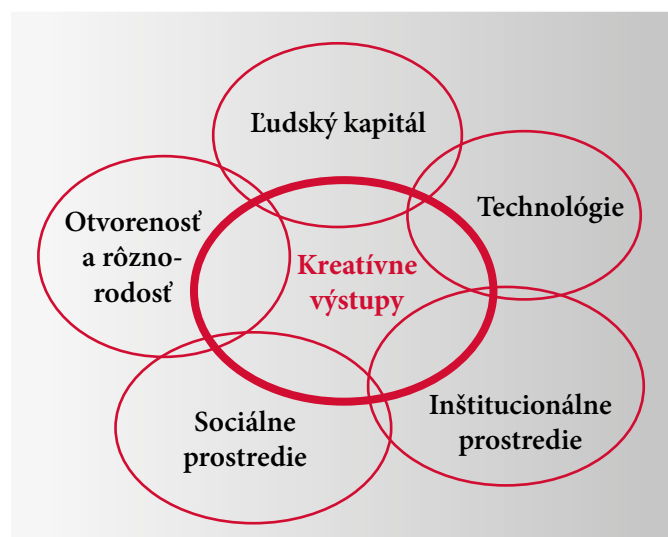
Ako uvádza Šimkovič (2016), zatiaľ posledným strategickým dokumentom na tému kultúrneho a kreatívneho priemyslu na Slovensku je *Akčný plán realizácie Stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike* z roku 2015. Dokument stanovuje 37 konkrétnych úloh, za výsledok ktorých zodpovedajú viaceré rezorty, inštitúcie (napr. ÚLUV, CVTI SR²), vyššie územné celky, mestá, pamäťové a fondové inštitúcie či kultúrno-osvetové zariadenia³.

Dokument vychádza zo *Stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike (Stratégia rozvoja)*, ktorú vláda schválila v januári 2015. Najstaršími materiálmi v tejto postupnosti sú *Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike* (2011) a *Koncepcia*

ochrany pamiatkového fondu (2011). Osvetovú činnosť v oboznamovaní sa s terminológiou kreatívnej ekonomiky v povedomí verejnosti prevzali aj súkromné iniciatívy, napríklad od roku 2008 to bolo *Fórum kreatívneho priemyslu*, ktorého cieľom bolo upozorňovať na to: „...že kultúra má aj ekonomický prínos a že tvorba nie je to isté ako priemysel,“ tak, ako to uviedla prezidentka spomenutého Fóra Zora Jaurová. Práve tvorbu národných stratégií sprevádzalo vytvorenie viacerých analýz, na ktorých sa často podieľali odborníci združení v medzirezortnej pracovnej skupine (Šimkovič, 2016).

V dokumente *Východiská stratégie rozvoja* (MK SR, 2014) boli zmapované jednotlivé odvetvia kreatívneho priemyslu na Slovensku. Rozbor potenciálu kreatívneho priemyslu v rozmanitých krajoch bol spracovaný s ohľadom na šesť pilierov tzv. európskeho indexu kreativity⁴ (KEA, 2009), ktoré sú považované za základ rozvoja kreatívneho priemyslu v celej Európe.

Index sa skladá z piatich pilierov (ľudský kapitál; otvorenosť a rôznorodosť; sociálne prostredie; inštitucionálne prostredie; technológie), ktorých prienikom sa vytvárajú kreatívne výstupy – šiesty pilier.

Šesť pilierov európskeho indexu kreativity (podľa KEA, 2009, s. 149; *Východiská stratégie rozvoja MK SR*, 2014, s. 22)

Spoločnosť KEA vychádza z predpokladu, že kultúra hrá významnú úlohu pri podpore tvorivých/kreatívnych dimenzií ľudského kapitálu. Z tohto dôvodu navrhla v prvom pilieri (**ľudský kapitál**) niekoľko ukazovateľov/indikátorov týkajúcich sa regiónov:

- potenciál vzdelávania, založený na kultúre a ume-

ni (základné, stredné, vysoké školy) a na podporu tvorivých talentov,

- úroveň kreatívnych talentov pochádzajúcich z terciárneho vzdelávania a kultúrneho zamestnania (Kern, Runge, 2009).

V súčasnosti sa téme KKP na Slovensku, okrem tzv. nezriadovanej kultúry, venuje aj *Platforma pre kultúrny a kreatívny priemysel*, ktorá vznikla z iniciatívy Odboru umenia a kreativity, sekcie umenia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky (MK SR, 2020) a svoju činnosť otvorila medzirezortnou diskusiou v oblasti podpory KKP na Slovensku⁵, ktorá sa konala online 15. decembra 2020.

Vzdelávanie je motorom pre budovanie kreatívnych talentov – ľudského kapitálu v rámci KKP a spolu s ďalšími piliermi (so sociálnym prostredím, otvorenosťou, inklúziou, inštitucionálnym prostredím a technológiami) podporuje budovanie kreatívnych výstupov, ktoré majú potenciál prispieť svojimi výnosmi do kreatívnej ekonomiky.

Uvedený koncept potvrdzuje aj nedávna štúdia z Lancaster University (2019), ktorá sa práve zamerala na zručnosti, talent a diverzitu v KKP, čiže na kľúčové výzvy v oblasti zručností a rozmanitosti v KKP. Hoci je na rozvoj KKP nahliadané ako na prioritu v rámci rastu ekonomík krajín, veľká časť povolání v KKP je často slabo platená a neistá, čo ohrozuje zdravie a pohodu pracovnej sily a existujú značné obavy z toho, že schopnosti riadenia a vedenia organizácií brzdia zlepšenia a prispievajú k nevhodným pracovným postupom: „*meniace sa kvalifikačné potreby v rámci povolání so zvyšujúcou sa potrebou zručností v oblasti dizajnu, dát, digitálnych technológií a „fúzie“ budú vplývať aj na evolúciu v rámci povolání*“ (Heather, Florisson, Giles 2019, s. 6).

Terminologicky a bezpodmienečne spätá s KKP je aj **kreatívna ekonomika**, ktorú môžeme definovať ako ekonomiku, ktorá okrem tradičných (vyčerpatelných) zdrojov cielene využíva zdroj ľudskej kreativity, akceptuje inštitúty kreatívneho priemyslu, kreatívnej triedy či kreatívnych miest, pričom neoddeliteľnou podmienkou jej rozvoja je sloboda. Kreatívna ekonomika je teda výsledkom synergie ľudskej tvorivosti, mobility, technologickej vyspelosti a záujmu človeka o humanizáciu spoločnosti. Vytvára podmienky pre rastúcu schopnosť prijímať produkty, ktoré sú výsledkom tvorivej činnosti (MK SR, 2011). Kreatívna ekonomika prechádza cez sféry

umenia a podnikania. Výstupom sú inovácie alebo nové obchodné modely (UNCTAD, 2010).

Základnými sektormi kreatívnej ekonomiky sú kreativita a inovácie, ktoré prepájajú kultúru, technológie i sociálne aspekty. Práve v centre kreatívnej ekonomiky je postavený kultúrny a kreatívny priemysel. Kreatívna ekonomika, ako ju definujú Gašparík, Krammer a Václavová (2017), je odvetvie, ktoré sa zaoberá prepojením medzi ekonomikou, kultúrou, technológiami a sociálnymi aspektmi. Sava a Badulescu (2017) vo svojej práci poukazujú na to, že vznik kreatívnej ekonomiky odráža globálnu zmenu a posun smerom k terciárnej ekonomike, v ktorej tvorivosť, kultúrny a vedecký príspevok zamestnancov sú jej najdôležitejšími znakmi (Valjašková, 2019b, s. 2).

V súčasnosti sa veľa diskutuje o priemysle 4.0⁷ a o tom, ako ovplyvňuje povahu jednotlivých pracovných miest či akým spôsobom sa budú musieť pracovníci jednotlivých povolání prispôbiť a dovzdelávať. V prieskume zameranom na ochotu pracovníkov pamäťových inštitúcií vzdelávať sa, ktorý spracoval Eurostat, bola na Slovensku v rokoch 2011 a 2016 zistená neochota pracovníkov pamäťových inštitúcií vzdelávať sa v 48,7 % (2011) a 45,9 % (2016). Nevôľa vzdelávať sa (v skúmanom období 2011 – 2016) sa znížila len o necelé 3 %, čo z pohľadu pamäťových inštitúcií znamená, že by sa mali snažiť o zmenu takéhoto zmýšľania svojich zamestnancov (Valjašková, 2019a). Aké dôvody sú za takýmito výsledkami, je otázka na jednotlivé inštitúcie. O skutočných príčinách a dôsledkoch skúmaného javu sa bez relevantnej štúdie môžeme len domnievať. Avšak náčrt prvých okruhov (bariér, príčin, nedostatkov ochoty vzdelávať sa), ktoré môžu pomôcť zmeniť mentálne nastavenie pracovníkov, sme identifikovali počas nášho mapovania⁸ dobrej praxe⁹.

Zároveň sme realizovali aj rešeršnú analýzu európskej dobrej praxe. Podstatou rešerše bolo zamerať sa na prepojenie pamäťových inštitúcií s kultúrnym a kreatívnym priemyslom i na iniciatívy IFLA pre knižnice. Jedným z pilierov predpokladaného prepojenia je **vzdelávanie**. V oblasti vzdelávania sme si všimli dobrú prax v EÚ. Problémom inštitúcií zameraných na vzdelávanie v oblasti kultúrneho dedičstva je krátenie rozpočtu na podporu kultúry, s čím súvisí aj možnosť inovácie inštitúcie. Európska únia si všima riziko zániku znalostí a zručností z dôvodu ich stagnujúceho prenosu na mladšie generácie (CEDEFOP 2011, s. 267).

Je dôležité uvedomiť si, že vzdelávanie nie je nutné dopĺňať iba s podporou štátu, ale aj jednotlivé inštitúcie

môžu využiť rôzne schémy neinštitucionalizovaného vzdelávania, napríklad aj cez Erasmus+ vzdelávanie.

Na rozdiel od ČR na Slovensku neexistuje **konceptia celoživotného vzdelávania** knihovníkov (Bellérová, 2019, s. 46 – 47). Konceptia môže byť suplovaná neformálnym vzdelávaním knihovníkov cez rôzne projekty. Medzi takéto projekty patria i-Portunus: mobilita pre umelcov a kultúrnych a kreatívnych profesionálov, programy Erasmus+, prostredníctvom ktorých sa môžu knižnice zapájať do rozvoja KKP v ich regióne, resp. vytvárať priestor pre vzdelávanie ďalších profesionálov. Príkladom môžu byť projekty Hector (<https://hector-training.eu>, **turizmus a priemyselné dedičstvo**), Skivre (<https://skivre.eu/>) či začínajúci projekt LEARN-IP (Kultur und Arbeit e. v. 2021) zameraný na vzdelávanie v oblasti práv duševného vlastníctva a geografickej identifikácie pre kultúrne dedičstvo a kultúrny cestovný ruch (2020 – 2022).

V roku 2021 bude sfinalizovaný projekt **HERITAGE-PRO, ktorý je priamym výsledkom štruktúrovaného dialógu Európskej komisie. Ide o iniciatívu šiestich európskych partnerov z piatich krajín, ktorí sa usilujú odpovedať na pokračujúcu výzvu na interdisciplinárne školenie profesionálov z rôznych disciplín s cieľom dosiahnuť trvalo udržateľné riadenie a ochranu kultúrneho dedičstva z pohľadu manažéra kultúrneho dedičstva** (<https://heritage-pro.eu/>). Ďalšou oblasťou na výmenu znalostí sú projekty Interreg, medzi ktoré patria Knižnice v čase a priestore (KK Prešov, 2020), Archeodanube (2020), Unikát maďarskej literatúry – Vizsolyská biblia v Košiciach (SVKK, 2020) a iné.

V roku 2019 vydala IFLA *Akčný plán znalostného manažmentu 2019 – 2021*, v ktorom sa zameriava na dve oblasti:

- strategické smerovanie (zamerané na spoluprácu knižničných oddelení),
- kľúčové iniciatívy, ktoré by mali demonštrovať hodnotu znalostného manažmentu v knižnici.

IFLA tiež vyvíja diskusiu o priestoroch knižníc a ich využívaní na medzinárodnej úrovni či *Stratégiu IFLA 2019 – 2024*, ktorá sumarizuje jednotnú víziu knižníc na celom svete, ich silné stránky a vyzýva ich už ku konkrétnej činnosti a implementácii (IFLA, 2019). Sekcia IFLA je zameraná na profesionálny rozvoj a vzdelávanie na pracovisku a v roku 2020 vytvorila webináre a materiály aj pre pracovníkov knižníc, ktorí by chceli facilitovať koučing (<https://www.ifla.org/node/93224>). Na portáli pre knižničnú

a informačnú teóriu a prax InfoLib, ktorý spravuje SSKK (Spolok slovenských knihovníkov a knižníc), nachádzame aktuálne ponuky online vzdelávania pre knihovníkov v spolupráci s MUNI (Masarykova univerzita). Zamerané sú na komunitnú knižnicu, lepšie služby knižníc či kurzy kreatívnej práce s informáciami (SSKK 2021).

SKÚSENOSTI Z PREBIEHAJÚCEHO VÝSKUMU

Predkladáme doterajšie skúsenosti z prebiehajúceho vlastného výskumu v oblasti príkladov dobrej praxe a prepojenia pamäťových a fondových inštitúcií KKP v rámci EÚ.

Ako jeden z východiskových bodov nášho prebiehajúceho výskumu sme si stanovili získať príklady dobrej praxe, ktoré prepájajú pamäťové inštitúcie s kultúrnym a kreatívnym priemyslom v štátoch EÚ. Keďže ide o nesmierne rozsiahlu oblasť skúmania, mapovanie sme uskutočnili v inštitúciách, ktoré sme mali možnosť osobne navštíviť. Otázky, ktoré sme sa pýtali, sme zapisovali do pripraveného formulára. Naše otázky boli cieleňé na:

- typ pamäťovej inštitúcie (veľkosť, obsahová náplň, spokojnosť s finančným ohodnotením),
- organizačnú kultúru a kreatívne prostredie inštitúcie (aká je podpora zamestnancov zo strany manažmentu; spokojnosť v práci a ich motivácia; aké podmienky sú vytvorené pre návštevníkov¹⁰ knižnice),
- možnosti vzdelávania (možnosť vzdelávať sa samostatne alebo prostredníctvom vzdelávacích programov; aké vzdelávacie programy sú k dispozícii),
- možnosti inovácií v organizácii (zapojenie zamestnancov do kreatívnej činnosti, aj keď pracujú na rôznych oddeleniach – súvis s tvorbou odborných komunít).

Najrozsiahlejšiu analýzu sme realizovali v troch inštitúciách v Trinity College Library v Dubline, v univerzitnej knižnici Ruhr-Universität v Bochume a v muzeálnej knižnici spadajúcej pod Germanisches Museum v Norimbergu.

Prieskum medzi zamestnancami na rôznych pracovných pozíciách (riaditeľ, vedúci služieb, knihovník, katalogizátor, knihviazač, pracovník akvizície, špecializovaný pracovník, digitalizačný pracovník) priniesol nasledovné postrehy:

- zamestnanci vnímajú snahu inštitúcií o aktuálnosť ich prístupu k používateľom i snahu o zavádzanie nových služieb či transformáciu starých,
- komunikáciu s nadriadenými a vedením vidia menej pozitívne a prijali by možnosť častejšej informovanosti o smerovaní ich domovskej inštitúcie zo strany nadriadených, poprípade prejavujú záujem zúčastniť sa porady,
- vnímajú však ochotu vedenia vypočuť si ich nápady na zlepšenie fungovania ich pracovných činností,
- zamestnanci zároveň vedome nepremýšľajú nad spôsobmi, ako by sa ich inštitúcia mohla kreatívnym spôsobom prepojiť na kultúrny a kreatívny priemysel, a tak priniesť aj finančné osvieženie do rozpočtu,
- čo sa týka vzdelávania a rozvoja kompetencií zamestnancov, títo konštatovali, že sa môžu zúčastniť externých vzdelávacích aktivít, ale nie je to podmienkou ich pôsobenia v inštitúcii.

ZÁVERY ZISŤOVANIA

Z doterajšieho mapovania situácie vo vybraných inštitúciách sme dospeli k nasledujúcim záverom:

- **Aktívny prístup k zmene:** v zahraničných inštitúciách sú si vedomí posunu vo vnímaní toho, čo od nich návštevníci očakávajú, a tomu aktívne prispôsobujú svoju činnosť.
- **Plánovanie, Stratégia:** mapované inštitúcie vytvorili programy a dlhodobé stratégie na zlepšenie svojich služieb vyplývajúcich zo zákona (s využitím nových technológií). Vedenie inštitúcií sa snaží o tvorbu doplnkových služieb, zlepšovanie marketingových aktivít, začlenenie kaviarní, predajní darčkových predmetov do svojho portfólia a rozširovanie študovní, či už priestorovo, dizajnovovo alebo typologicky (aj napriek tomu, že rozpočtovo na tom nie sú excelentne), zároveň sa snaží o doplnenie príjmov z viacerých zdrojov, keďže inštitúcie pociťujú nedostatočné finančné zázemie od ich zriaďovateľov, čo často znamená neľahké balansovanie na hrane rozpočtu. Trinity College Library vytvorila víziu „*The Library of Trinity College – Strategy*“ (Stratégia knižnice) na roky 2015 – 2020, ktorá sa zaoberala integrovaným priestorovým plánom a jeho využívaním ako komunitného priestoru a priestoru pre učenie sa (zohľadňujúc posun vo vnímaní priestoru knižníc návštevníkmi). *Stratégia knižnice* mala umožniť prístup ku všetkým zdrojom a službám

knižnice z akéhokoľvek zariadenia, taktiež mala nadviazať užšiu spoluprácu s univerzitou a spolupracovať tak na výučbe a výskume. Zároveň jej cieľom bolo vytvoriť súbor vhodných politík knižnice, ktoré zohľadnia meniacu sa funkciu knižnice a vytvorí integrované, prioritné financovanie so zámerom identifikovať nové, alternatívne finančné zdroje alebo možnosti zmeny použitia už získaných prostriedkov na naplnenie týchto plánov (Valjašková, 2021).

- **Inovovanie služieb:** všetky navštívené inštitúcie stále vylepšujú svoje služby. Pre verejnosť a pre študentov spracovávajú rôzne formy online vzdelávania (napr. MOOC, pozri TED-talk Helen Shenton – Ako sa menia knižnice), tým chcú osloviť najmä mladých ľudí. Usporiadávajú obrovské množstvo výstav, prednášok, konferencií pre návštevníkov i odbornú verejnosť. V Dubline zaviedli službu nazvanú „Predmetový knihovník“. Študenti majú možnosť osloviť knihovníka a experta z danej skúmanej oblasti, ktorý im odporučí najnovšiu literatúru, či dokonca zorganizuje workshop.
- **Otvorený prístup k informáciám:** významnou snahou je aj zapojenie sa do Open Access priestoru.
- **Vzdelávanie, otvorenosť a kreatívne prostredie vhodné na kooperáciu:** skúmané inštitúcie pristupujú zodpovedne aj k budovaniu pozitívnej organizačnej kultúry formou teambuildingov, spoločných posedení, porád; snažia sa o neformálnu atmosféru otvorenú ľuďom i nápadom. Knižničné prostredie pôsobilo kreatívne a je viditeľná snaha nielen ísť s dobou, ale aj udávať trendy v novom smerovaní.

Okruhy vyplývajúce z mapovania (Valjašková, 2021)

AKO TO VIDÍ STRATÉGIA ROZVOJA SLOVENSKEHO KNIHOVNÍCTVA

Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020 (ďalej *Stratégia knihovníctva*) je zameraná na tri prioritné strategické oblasti, z ktorých je každá rozpracovaná a ošetrovaná konkrétnymi opatreniami. Podľa Daniely Gondovej (2018) však môžeme jednoducho povedať, že sa zameriava na rozvoj troch oblastí: **ľudia, fond, služby**.

V dokumente sa zohľadňuje poslanie knižnice ako centra vzdelanosti, podpory rozvoja informačnej gramotnosti, rozvoja komunitných, multikultúrnych a informačných centier. Tiež by mala byť strediskom celoživotného vzdelávania jej návštevníkov, ale aj samotných zamestnancov. Priorita zameraná na **fond** berie do úvahy fakt akvizičného procesu knižničného fondu (doplňovanie fondu podľa spoločenských potrieb a dopytu čitateľov), digitalizácie, dlhodobej archivácie a sprístupňovania digitálnych dokumentov vo virtuálnom priestore. Zahŕňa tiež potreby preventívnej ochrany a ochrany historického knižničného fondu a knižničného fondu.

Priorita rozvoja **služieb** umožňuje rozvoj nielen klasických, ale aj nových služieb vo virtuálnom priestore. Tým, že sa *Stratégia knihovníctva* zameriava na tri prioritné oblasti (ľudia, fond, služby), môžeme v nej nájsť zhodné témy s tými, ktoré sme zistili z doterajšieho prebiehajúceho výskumu. Uvádzajú sa v nej ciele a opatrenia, ktoré sú zamerané na podporu akreditovaného vzdelávania knihovníkov a dokonca je prioritou aj inovácia katalógu pracovných činností knihovníkov. V jednom zo spomenutých bodov je rozvoj knižníc ako komunitných, multikultúrnych a informačných centier, v ktorom sa uvádza zaujímavá úloha, a to zapájanie dobrovoľníkov do služieb knižnice. Takouto činnosťou môže knižnica vyvinúť záujem medzi mladými dobrovoľníkmi o štúdium knihovníctva.

BARIÉRY APLIKOVANIA STRATEGICKÝCH DOKUMENTOV DO PRAXE

Stratégia rozvoja kreatívneho priemyslu v SR (ďalej *Stratégia rozvoja* – predložili ju ministri kultúry

a hospodárstva ešte v roku 2015) mapuje situáciu silných a slabých stránok kreatívnych odvetví v SR. V *Stratégii rozvoja* sa spomína nízka návštevnosť slovenských filmov v kinách, rapidný úpadok predaja periodickej tlače, konkurenčná nevýhoda slovenského hudobného trhu, pomalý ekonomický rast v oblasti tradičnej ľudovej tvorby, chýbajúce koncepcie rozvoja verejného priestoru alebo odchod slovenských dizajnérov do zahraničia. Spomínaná *Stratégia rozvoja* sa nezaobišla bez kritiky niektorých organizácií, ako napríklad Inštitútu pre kultúrnu politiku (IKP), ktorý uviedol, že tento dokument nenašplnil ich očakávania. Vyčítajú jej chýbajúcu analýzu udržateľnosti, nejasné financovanie či ignorovanie silného mimovládneho sektora (Šimkovič, 2016).

Aj pri realizácii *Stratégie slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020* (ďalej *Stratégia knihovníctva*) dochádza k určitým bariéram a nedorozumeniam. Ako uvádza Daniela Gondová (2018), v čase podávania tohto dokumentu sa predpokladalo, že Ministerstvo kultúry SR bude poskytovať finančné zdroje na jej realizáciu tak, ako to prisľúbilo. Avšak už v prvom roku realizácie *Stratégie knihovníctva* došlo k vážnej legislatívnej úprave, ktorá odstrihla pamäťové a fondivé inštitúcie od týchto finančných zdrojov. Široká knihovnícka obec sa proti tomuto kroku zásadne odvolala. Po viacerých rokovaníach na Ministerstve kultúry SR a s predstaviteľmi Fondu na podporu umenia sa podarilo dosiahnuť poskytovanie finančnej podpory (2016) pre múzeá, galérie a knižnice. Finančné zdroje boli obnovené, no obsahové zameranie podpory na obdobie 2017 a 2018 nemali vyšpecifikované konkrétne priority. To sa zmenilo až v roku 2019, keď sa *Stratégia knihovníctva* konkrétne spomenula v štruktúre finančnej podpory. Daniela Gondová (2018) ďalej dodáva, že v polovici realizácie *Stratégie knihovníctva* bol zrealizovaný dotazník v 95 knižniciach, ktoré sa mali vyjadriť k obsahu stratégie a jej uplatňovaniu v praxi. Odborníci v týchto knižniciach uznali, že je dobré, ak slovenské knihovníctvo má svoju stratégiu, avšak bez adekvátnej podpory zo strany štátnych orgánov sa stáva len teoretickým zámerom. Tiež považovali za dôležité, aby sa k nej vypracoval akčný plán s konkrétnou zodpovednosťou a financovaním. Z výskumu vyplýva, že rozsah a záber strategických úloh je značný a zložitý, pretože má ambíciu obsiahnuť komplexné problémy všetkých typov knižníc. Napriek týmto výhradám sa však naplňujú jej jednotlivé priority a opatrenia.

Na základe predchádzajúcich prieskumov a vlastného mapovania sme dospeli k nasledovným návrhom opatrení, akým spôsobom by sa akákoľvek knižnica mohla priblížiť súčasnému trendu rozvoja spoločnosti. Tieto návrhy si dovoľujeme predložiť nasledovne:

- **Aktívny prístup k zmene.** Podľa Ivana Ciglana (2019) je zrejme, že knižnice, najmä v oblasti strednej Európy, nielen potrebujú, ale si aj vyžadujú zmenu svojej paradigmy. Často favorizujú konzervatívny prístup a stále preferujú tradičné printové zdroje a etablované služby. Pritom jednou z hlavných úloh knižníc by mala byť schopnosť umožniť **prístup k najnovším technológiám**, aby mohlo dôjsť aj k podpore **rozvoja kreatívneho priemyslu** v krajine. Novátorský prístup však býva často nepochopený zo strany zriaďovateľa. Preto je dôležitá neustála komunikácia a argumentácia medzi kompetentnými. Je všeobecne známe, že rozpočtové prostriedky spravidla nedokážu komplexne pokryť rozvojové aktivity, preto je na strane knižníc, aby formou vlastnej iniciatívy a projektovej činnosti zabezpečili adekvátne ľudské a finančné zdroje z grantových schém. Ako príklad môžeme uviesť plánovanú tvorbu Verejného nahrávacieho štúdia v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. Čoraz častejšie sa stretávame aj s ponukou knižnično-informačných služieb 3D tlačiarňami (Univerzitná knižnica Žilinskej univerzity). Ako motiváciu k tomuto kroku môžeme uviesť opäť argument Ivana Ciglana (2019), ktorý tvrdí, že podnetom na zakúpenie 3D tlačiarne je okrem iného aj vidina potenciálu v spolupráci knižnice s komerčným sektorom z oblasti priemyselných podnikov v regióne. Víziou je realizácia PPP (private-public-partnership) projektu, v ktorom môže knižnica poskytnúť technologické zázemie.
- **Knižnice ako centrá kultúry a osvety.** Podľa *Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva 2015 – 2020* je potrebné, aby boli knižnice dobudované ako komunitné, kultúrne a informačné centrá a miesta neformálneho celoživotného vzdelávania, s čím úzko súvisí aj tvorba a podpora komunit. Napríklad študenti rovnakého študijného zamerania zvyknú vytvárať odborné komunity, ktoré môžu využívať priestor v knižnici, kde by spoločne študovali a využívali printové či elektronické zdroje potrebné na svoje štúdium. Knižnica je priestor, kde sa študenti cítia bezpečne a môžu v nej rozvíjať sociálne povedomie a sociálne

kompetencie. Týka sa to aj iných cieľových skupín (marginalizovaných komunit, nezamestnaných, matiek s deťmi), ktoré môžu v priestoroch knižnice získavať poznatky z rôznych zaujímavých podujatí a aktivít a tie ďalej využívať vo svojom živote. Bezpochyby je potrebné, aby bola knižnica v organizovaní a v realizovaní rôznych podujatí aktívna.

- **Významnou výzvou, obzvlášť dôležitou v súčasnosti, je podpora kritického myslenia.** Knižnice by sa mali tejto výzvy chopiť a podporovať aktivity zamerané na rozvoj kritického myslenia návštevníkov knižnice. Sústavné zanedbávanie rezortu školstva spôsobilo nedostatočnú pripravenosť mladých ľudí kriticky myslieť. Knižnica síce nemôže nahradiť učiteľa alebo rodiča, ale môže napomôcť k tomu, aby svojimi aktivitami podporovala tento v súčasnosti veľmi žiadaný druh myslenia.
- **Významný faktor, ktorý núti knižnicu k posunu na sociálnej úrovni, je knižný obchod.** Stále väčší počet ľudí si knihy môže kúpiť, nemusí si ich vypožičať. Ide o zmenu motivácie navštíviť knižnicu. (Štatistiku knižného predaja je možné pozrieť si v aktuálnej *Správe o knižnom trhu z roku 2019*.) Zmenené vzorce správania obyvateľov majú priamy vplyv aj na charakter služieb knižníc (Ciglan, 2019, s. 19). Štát vytvára podmienky na to, aby mala slovenská literatúra možnosť etablovať sa na trhu, a to prostredníctvom Dotačného systému MK SR alebo cez program Umenie, podprogram Literatúra a knižná kultúra (ZVKS, 2018, s. 17) v rámci Fondu na podporu umenia. Fond od roku 2016 finančne stimuluje aj umelecké aktivity, kultúru a kreatívny priemysel, ale i verejnú prezentáciu vytvorených diel (ZVKS, 2018, s. 18). Knižnice takto môžu propagovať pôvodnú slovenskú tvorbu. S rozvojom nových technológií a sociálnych sietí zároveň prichádza priestor pre prípadnú výmenu či burzu kníh, na ktorej si čitatelia posúvajú a predávajú knihy navzájom. Nesmieme zabudnúť aj na časté využívanie elektronických kníh. Knižnice tak istým spôsobom musia inovovať svoj prístup k návštevníkom a nájsť pridanú hodnotu, ktorú by mohli poskytnúť potenciálnym používateľom, resp. čitateľom, a tak ich motivovať k návšteve. Múzeá či galérie sa, rovnako ako knižnice, boria s nedostatkom financií a nesmú zabúdať na zavádzanie technologických inovácií, ktoré by návštevníka prilákali. Potreby používateľov sa menia a očaká-

vajú služby na vysokej úrovni, a to najmä v rozvitejších častiach Slovenska (Mlejová, 2018).

ZÁVER

V príspevku sme sa snažili poskytnúť základný prehľad zaujímavých a dôležitých národných a nadnárodných projektov zameraných na oblasť rozvoja kultúrneho dedičstva. Samozrejme, pre krátkosť článku a zložitosť prepojenia strategických dokumentov, sme vybrali len tie najzaujímavejšie informácie. O projektoch alebo strategických dokumentoch, ktoré sme v príspevku načrtli, sa čitateľ môže dozvedieť na webovej stránke Knowww (www.knowww.eu). Uvedená webová stránka dané dokumenty a projekty organizuje do stromu vedomostí, pomocou ktorého sprehľadňuje ich vzájomné súvislosti. Načrtli sme tak prehľad vhodných informácií,

ktoré zohľadňujú tému kultúrneho a kreatívneho priemyslu v rámci Európskej únie. Následne sme sledovali implementáciu vhodných metód zo zahraničia v našich podmienkach.

S kultúrnym a kreatívnym priemyslom (KKP) úzko súvisí šesť pilierov európskeho indexu kreativity, ktoré sme vhodne doplnili grafikou. Snažili sme sa zamerať svoju pozornosť na oblasť vzdelávania pracovníkov kultúrnych a informačných inštitúcií. Predstavili sme doterajšie skúsenosti z prebiehajúceho vlastného výskumu (v rámci doktorandského štúdia) v oblasti príkladov dobrej praxe prepojenia pamäťových a fondových inštitúcií s KKP v rámci EÚ.

So všetkou úctou voči knihovníckemu povolaniu a všetkému, čo doposiaľ bolo v tejto profesii vykonané na to, aby sa knižnice čo najlepšie prispôbili meniacej sa spoločnosti, sme si dovolili predložiť návrhy ako inšpiráciu na zmenu niektorých obvyklých činností, ktoré by sa mohli v budúcnosti inovovať alebo obnovovať (tzv. reinvenčia¹¹) a zdokonaľovať.

POZNÁMKY

- ¹ V texte pracujeme s niekoľkými stratégiami, preto na tomto mieste uvádzame súhrn stratégií a označenia, ktoré budeme pri jednotlivých stratégiách používať. *Stratégia pre medzinárodné kultúrne vzťahy* (Stratégia pre kultúrne vzťahy); *Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020* (Stratégia knihovníctva); *Stratégia rozvoja kreatívneho priemyslu v SR* (Stratégia rozvoja); *The Library of Trinity College Dublin – Strategy 2015 – 2020* (Stratégia knižnice); *Stratégia IFLA 2019 – 2024* (Stratégia IFLA).
- ² Ústredie ľudovej umeleckej výroby (ÚLUV). Ide o celoštátne dokumentačné a informačné centrum ľudovej umeleckej výroby, ktoré vynakladá aktivity k zachovaniu a rozvíjaniu tradičných remesiel a ľudovej umeleckej výroby. Dostupné na: www.uluv.sk.
- ³ Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky (CVTI SR) je národným informačným centrom pre vedu, techniku, inovácie a vzdelávanie. Významným prvkom CVTI SR je jeho vedecká knižnica, ktorá kooperuje jeho činnosť. Dostupné na: www.cvtisr.sk.
- ⁴ KEA je konzultačné a výskumné centrum špecializované na kultúrnu, audiovizuálnu politiku a otázky týkajúce sa športu, kultúry a kreatívneho priemyslu. V roku 2017 prebehla kontrola realizácie jednotlivých krokov *Akčného plánu*. Po tejto kontrole sa stanovili ďalšie konkrétne úlohy (nie 37, ale 45 úloh). Výsledky plnenia realizácie *Akčného plánu* mali byť odovzdané do 31. 12. 2020. Z uvedeného dôvodu zatiaľ neboli sprístupnené údaje o úspešnosti, resp. neúspešnosti plnenia jednotlivých bodov vyššie zmieneného plánu (dostupné na: [Knowww 2017](http://www.knowww.sk)).
- ⁵ Index kreativity je metodikou merania ukazovateľov kreatívnej ekonomiky (MK SR, 2011). Podľa Floridu index kreativity zahŕňa: pomer príslušníkov kreatívnej triedy k počtu pracujúcich v danej oblasti, počet inovácií a patentov v tej oblasti, hustotu výskytu tzv. „high-tech“ firiem v oblasti a mieru kultúrnej a spoločenskej rôznorodosti danej oblasti (Cikánek, 2009).
- ⁶ Stream SK, 15.12.2020. *Online diskusia Platformy pre kultúrny a kreatívny priemysel*. Youtube [online]. 2021 [cit. 2021-01-13]. Dostupné na: <https://lnk.sk/xdiw>.
- ⁷ „Zručnosti fúzie“ (fusion skills) – kombinácia/spojenie kreatívnych, komerčných a obchodných zručností (Heather, Florisson, Giles, 2019, s. 22).
- ⁸ Priemysel 4.0. (Industry 4.0) je štvrtá priemyselná revolúcia, ktorá zavádza nové spôsoby využívania technológií, napríklad digitálnych technológií (3D tlač), nanotechnológií, umelej inteligencie či internetu (Kalužáková, 2020).
- ⁹ Mapovanie – v zmysle zisťovania a analýzy situácie v inštitúciách.
- ¹⁰ Dobrá prax – pracovné metódy a postupy, ktoré sú osvedčené v praxi a fungujú.
- ¹¹ Reinvenčia predstavuje proces alebo činnosť, pri ktorej sa niečo (už existujúce) mení natoľko, že sa zdá byť úplne novým (Valjašková, 2021).

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ARCHEODANUBE. 2020. *Archaeological Park in urban areas as a tool for Local Sustainable Development* [online]. 2021 © Danube Transnational Programme. Dostupné na: <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/archeodanube> [cit. 2021-01-13].
- BELLÉROVÁ, Beáta. 2019. O zlepšovaní digitálnych kompetencií knihovníkov [online]. In *ITlib, Informačné technológie a knižnice 1/2019*, s. 46 – 47. ISSN 1336-0779. Dostupné na: https://itlib.cvtisr.sk/wp-content/uploads/docs/46_o%20zlepsovani.pdf [cit. 2021-01-13].
- CEDEFOP. 2011. *Working and aging. Guidance and counseling for mature learners* [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011, s. 267. Dostupné na: https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cedefop---working-and-ageing---guidance-and-counselling-for-mature-learners-3062_en.pdf [cit. 2021-01-13].
- CIGLAN, Ivan. 2019. Knižnica ako platforma kreatívneho priemyslu v 21. storočí [online]. In *ITlib, Informačné technológie a knižnice 1/2019*, s. 19 – 23. ISSN 1336-0779. Dostupné na: <https://digitalnakniznica.cvtisr.sk/zoom/3577/view?page=21&p=separate&search=kreat%C3%ADvna%20ekonomika&tool=search&view=0,170,2481,3338>.
- CIKÁNEK, Martin. 2009. *Kreativní průmysly – příležitost pro novou ekonomiku*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav, 2009. ISBN 978-80-7008-231-7.
- EURÓPSKA KOMISIA. 2010. *Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Zelená kniha“ – Uvoľnenie potenciálu kultúrneho a kreatívneho priemyslu* [online]. Brusel, 2010. Dostupné na: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/STANOVISKO_EP.pdf [cit. 2020-10-22].
- EURÓPSKA KOMISIA. 2016. *Spoločné oznámenie Európskemu parlamentu a Rade. Stratégia EÚ pre medzinárodné kultúrne vzťahy* [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016J-C0029&from=EN> [cit. 2020-01-22].
- EURÓPSKA ÚNIA. 2017. Rozhodnutie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/864 zo 17. mája 2017 o Európskom roku kultúrneho dedičstva (2018). In *Úradný vestník Európskej únie* [online]. L 131/1. 20. 5. 2017. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&from=EN> [cit. 2020-01-23].
- EURÓPSKA ÚNIA. 2019. *Fostering cooperation in the EU on skills, training and knowledge transfer in cultural heritage professions* [online]. European Agenda for Culture. Luxembourg : Publication Office of the European Union, 2019. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1> [cit. 2021-01-05].
- GAŠPARÍK, Jozef – KRAMMER, Jozef – VÁCLAVOVÁ, Alena. 2017. *Príležitosti kreatívnej ekonomiky*. Bratislava: IA MPSVR SR, 2017. ISBN 978-80-89837-28-1 [online]. Dostupné na: https://www.ia.gov.sk/data/files/NP_CSD_II/Analyzy/Stat/Prilezitosti_kreativnej_ekonomiky.pdf [cit. 2021-01-05].
- GONDOVÁ, Daniela, 2018. *Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva z pohľadu knižníc* [online]. In: *Kultúrne dedičstvo pre všetkých! Knižnice 2018. Celoslovenská odborná konferencia. Bratislava: Slovenská asociácia knižníc, 2018*, s. 20 – 27. [cit. 2021-01-11]. ISBN 978-80-972135-1-0. Dostupné na: http://www.sakba.sk/dokumenty/2018/Zbornik_kniznice_2018.pdf
- HEATHER, Carey – FLORISSON, Rebecca – GILES, Lesley. 2019. *Skills, talent and diversity in the creative industries. Evidence synthesis and scoping : summary report* [online]. The Work Foundation, Lancaster University, November 2019. Creative Industries. Polica & Evidence Centre. Led by NESTA. ISBN 978-1-913095-17-8. Dostupné na: https://www.lancaster.ac.uk/media/lancaster-university/content-assets/documents/lums/work-foundation/PEC-Evidence-synthesis-scoping_Work-Foundation-FINAL.pdf [cit. 2021-01-04].
- CHCFE Consortium. 2015. *Cultural Heritage Counts for Europe* [online]. 2015 © Copyright CHCFE Consortium. ISBN 978-83-63463-27-4. Dostupné na: https://issuu.com/europanostra/docs/chcfe_full-report/2 [cit. 2020-01-22].
- IFLA. 2019. *IFLA Strategy 2019-2024*. [online] 2019 © Copyright IFLA. Dostupné na: <https://www.ifla.org/strategy> [cit. 2021-01-06].
- KALUŽAKOVÁ, Eva. 2020. Smart Lab v knižnici v digitálnej ére I 4.0 [online]. In *Knihovna plus*, 2020/1. Praha: Národní knihovna ČR, 2020. ISSN 1801-5948. Dostupné na: <https://knihovnaplus-en.nkp.cz/kplus-web/archiv/2020-1/historie-a-soucasnost/smart-lab-v-kniznici-v-digitalnej-ere-i-4.0>.
- KEA. 2009. *The Impact of Culture on Creativity. A Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture)* [online]. June 2009. KEA European Affairs. Dostupné na: <https://keanet.eu/wp-content/uploads/2019/09/impactculturecreativityfull.pdf> [cit. 2020-12-29].
- KERN, Philip – RUNGE, Jan. 2009. KEA briefing: towards a culture-based creativity index. Summary of KEA's report. In *Measuring creativity: Proceedings for the conference „Can creativity be measured?“* Brussels, May 28 – 29, 2009, s. 191 – 205. Ed. Ernesto Villalba. © European Union, 2009. ISBN 978-92-79-12862-2. Dostupné na: <https://www.re>

- searchgate.net/publication/280083642_Measuring_creativity_Proceedings_for_the_conferenceCan_creativity_be_measured_Brussels_May_28-29_2009 [cit. 2020-12-29].
- Knowww. 2017. Akčný plán realizácie Stratégie rozvoja kultúry SR na roky 2018 – 2020 [online]. © Knowww 2017. Dostupné na: <https://knowww.eu/nodes/5d9dd8cf1f60fa66b50401ad> [cit. 2021-01-09].
- Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava [online]. Interreg Polsko – Slovensko: Knižnice v čase a priestore. Dostupné na: <https://www.kniznica-poh.sk/index.php/aktuality/369-interreg-slovensko-polsko> [cit. 2021-01-13].
- MK SR. 2011. Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike [online]. © 2020 Úrad vlády Slovenskej republiky. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/8110/1> [cit. 2021-01-13].
- MK SR. 2014. Východiská stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v SR [online]. Bratislava: MK SR, 2014. Dostupné na: <https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/Vychodiska-strategie-rozvoja-kreativneho-priemyslu-v-SR.pdf> [cit. 2021-01-13].
- MK SR a MH SR. 2014. Stratégia rozvoja kreatívneho priemyslu v SR [online]. Bratislava: MK SR, MH SR, 2014. Dostupné na: <https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/strategia.pdf> [cit. 2021-01-13].
- MK SR. 2014. Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020 [online]. Dostupné na: <https://www.mestskakniznica.sk/data/userfiles/metodika/2015-2020-kniho-strateg-sk.pdf> [cit. 2021-01-13].
- MK SR. 2017. Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 [online]. Dostupné na: <https://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatkového-fondu/europsky-rok-kulturného-dedicstva-2018/> [cit. 2021-01-13].
- MK SR. 2020. Aktérov kultúrneho a kreatívneho priemyslu spája platforma ministerstva [online] 10. decembra 2020. Dostupné na: <https://www.culture.gov.sk/ministerstvo/medialny-servis/aktuality-ministerstva-kultury/akterov-kulturného-a-kreativného-priemyslu-spája-platforma-ministerstva/> [cit. 2021-01-13].
- MLEJOVÁ, Helena. 2018. Strategický plán 2019 – 2022 [online]. Verejné knižnice. Bibliosféry 2018. Prezentácia. Dostupné na: <http://bibliosfery.schk.sk/wordpress/vystupy-z-podujati/bibliosfery-2018/> [cit. 2021-01-13].
- SVKK. 2020. Projekt Biblia. © SVK Košice [online]. Dostupné na: <https://www.svkk.sk/projekt-biblia.html> [cit. 2021-01-11].
- SAVA, Diana – BADULESCU, Alina. 2017. The Creative Economy: Facts and Figures. In *The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences*. Tom. XXVI. 2nd issue. December 2017 [online]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/322631634_The_creative_economy_facts_and_figures [cit. 2021-01-13].
- SSK. 2021. Online vzdelávacie kurzy pre knihovníkov [online]. In *InfoLib. Portál pre knižničnú a informačnú teóriu a prax*, 12. 1. 2021. © 2021 Spolok slovenských knihovníkov. Dostupné na: <http://www.infolib.sk/sk/aktuality/online-vzdelavacie-kurzy-knihovnikov.html> [cit. 2021-01-12].
- ŠIMKOVIČ, Jakub. 2016. Kreatívny priemysel v Európe a na Slovensku [online]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/veda-a-inovacie/linksdossier/kreativny-priemysel-v-europe-na-slovensku/> [cit. 2021-01-11].
- UNCTAD, 2010. *The Creative Economy Report. The Creative Economy: A Feasible Development Option 2010* [online]. Dostupné na: https://unctad.org/en/Docs/ditctab20103_en.pdf [cit. 2021-01-13].
- UNESCO, 2017. *Definition of the cultural heritage* [online]. © UNESCO 2017. Dostupné na: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/> [cit. 2021-01-13].
- VALJAŠKOVÁ, Alena. 2019a. Work 4.0 Project and its interconnection to the capability of Memory institution to be active players in Cultural Industry in Slovakia [online]. In *The Impact of Industry 4.0 on Job Creation. International Scientific Conference*. 22nd of November 2018. Trenčín: Alexander Dubček University, 2019, s. 217 – 225. ISBN 978-80-8075-837-0. Dostupné na: <https://fsev.tnuni.sk/konferencia2018/Zbornik-industry-4-0.pdf> [cit. 2021-01-13].
- Valjašková, Alena. 2019b. Terminológia a teoretické poznatky rozvoja kultúrneho priemyslu v kontexte EÚ a Slovenska [online]. In *KMKD Revue 1/2019. Mediamatika a kultúrne dedičstvo - revue o nových médiách a kultúrnom dedičstve*, s. 1 – 10. ISSN 1339-777X. Dostupné na: https://fhv.uniza.sk/mkd_revue/01_2019/01_2019_valjaskova.pdf.
- Valjašková, Alena. 2020. Reinvenca ako nevyhnutná súčasť kultúrnych i ekonomických aspektov organizácie a jej vplyv na propagáciu kultúrneho dedičstva v pamäťových inštitúciách v 21. storočí. [online]. In *Kultúrne dedičstvo v 21. storočí*. Zborník z konferencie. 23. – 24. október 2019. 1. vyd. Zost. Júlia Marcinová. Žilina: Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, Fakulta humanitných vied, Žilinská univerzita, 2020, s. 23 – 32. ISBN 978-80-89832-20-0. Dostupný na: <https://kmkd.fhv.uniza.sk/index.php/kulturne-dedicstvo-v-21-storoci> [cit. 2021-01-18].
- ZVKS. 2019. *Správa o knižnom trhu 2018* [online]. Dostupné na: https://zvks.sk/wp-content/uploads/2019/10/Knizny-trh_2018.pdf [cit. 2021-01-11].
- ZVKS. 2020. *Správa o knižnom trhu 2019* [online]. Dostupné na: https://zvks.sk/wp-content/uploads/2020/11/Knizny-trh_2019.pdf [cit. 2021-01-11].

BEZBARIÉROVOŠŤ V SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICI V MARTINE MALÁ ZMENA SPRÁVNÝM SMEROM

ING. ALŽBETA MARTINICKÁ

The accessibility in libraries to all groups of users is a topic that should be emphasized not only to libraries in Slovakia but also to the general public. The rights of people with disabilities are enshrined in several important documents, including the National Program for the Development of Living Conditions of Persons with Disabilities (2001), the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2010), and, last but not least, in the Act No. 126/2015 Coll. on Libraries. The Slovak National Library has decided to take the necessary steps to ensure that all groups of users get full access to library and information services without any restriction. The first phase was a partial reconstruction and a change of the layout of the SNL Services Department premises, which took place in 2020.

Keywords: accessibility; Slovak National Library; Convention on the Rights of Persons with Disabilities; library and information services; persons with disabilities

- alzbeta.martinicka@snk.sk
- Slovenská národná knižnica
v Martine
Odbor služby
- <https://snk.sk/sk/>

Aký svet vidíme okolo seba? Napriek tomu, že sa pozeráme na to isté, každý jeden z nás ho vidí inak. Ovpływňujú nás životné príbehy a skúsenosti, ktorými sme si prešli. To, čo sa zdá pre jedného len malou prekážkou, predstavuje pre niekoho iného neprekonateľnú bariéru. Vnímajme svet okolo nás trochu inak. Rozhliadnime sa a skúsme sa naň pozeráť očami niekoho iného. Zavrime oči a skúsme si uvedomiť, aké je úžasné, že ich máme zdravé.

Do roku 1989 boli ľudia s akýmkoľvek znevýhodnením odsunutí na okraj, alebo až za okraj spoločenského života. Spoločnosť sa tvárila, že jednoducho neexistujú. Keď sa nám otvorili brány do sveta a mohli sme vycestovať aj „na západ“, začali sme si uvedomovať (avšak nie všetci), že ľudia s hendikepom žijú medzi nami a dodnes to v živote nemajú ľahké. Ak ste dobrí pozorovatelia a zmeny okolo seba vnímate a všímate si ich, určite ste zaznamenali, že v tomto smere boli vykonané určité zmeny, ktoré však nie sú postačujúce. Postupne pribúdajú bezbariérové vstupy do budov, prispôsobené chodníky, vyhradené parkovacie miesta a i. Mnohí máme predsudky a nepovažujeme za potrebné zaoberať sa touto témou, tvárime sa, že sa nás netýka.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím na Slovensku nadobudol platnosť 25. júna 2010. Cieľom dohovoru je presadzovať, chrániť a zabezpečovať plné a rovnaké využívanie všetkých ľudských práv a základných slobôd všetkými osobami so zdravotným postihnutím a podporovať úctu k ich prirodzenej dôstojnosti. Podľa tohto dokumentu: „Osoby so zdravotným postihnutím zahŕňajú osoby s dlhodobými telesnými, mentálnymi, intelektuálnymi alebo zmyslovými postihnutiami, ktoré v súčinnosti s rôznymi prekážkami môžu brániť ich plnému a účinnému zapojeniu do života spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými... S cieľom umožniť osobám so zdravotným postihnutím, aby mohli žiť nezávislým spôsobom života a plne sa podieľať na všetkých aspektoch života, zmluvné strany prijímú príslušné opatrenia, ktoré zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými prístup k fyzickému prostrediu, k doprave, k informáciám a komunikácii vrátane informačných a komunikačných technológií a systémov, ako aj k ďalším prostriedkom a službám dostupným alebo poskytovaným verejnosti, a to tak v mestských, ako aj vo vidieckych oblastiach.“ V dokumente sa ďalej uvádza, že tieto opatrenia zahŕňajú identifikáciu,

odstraňovanie a elimináciu prekážok a bariér, ktoré bránia prístupnosti a vzťahujú sa aj na informačné, komunikačné a iné služby vrátane elektronických a pohotovostných služieb.

Ak hovoríme o bariérach, musíme hovoriť aj o tých, ktoré nie sú viditeľné na prvý pohľad. Neviditeľné bariéry sa často odstraňujú oveľa ťažšie ako tie fyzické. Bariéry máme často v sebe. Nevieme ako komunikovať, ako sa správať a niekedy sa bojíme aj pomôcť. Osoby s akýmkoľvek znevýhodnením chcú žiť svoj život plnohodnotne a dôstojne, a tak k nim treba aj pristupovať. Majú svoje práva a my by sme mali urobiť všetko, aby sme im v tých právach nebránili.

Slovenská národná knižnica sa tiež pripojila k organizáciám, ktoré sa chcú stať prístupné všetkým skupinám používateľov. Prístupnosť a bezbariérovosť boli kľúčovými výzvami koncepcie, s ktorou som vstúpila do výberového konania na pozíciu riaditeľky odboru služby v Slovenskej národnej knižnici. Menovaním do funkcie a prijatím koncepcie sme začali meniť výzvu na skutočnosť. Pri dôležitých rozhodnutiach je potrebné postupovať komplexne a systematicky, a tak sme sa hneď na začiatku rozhodli pre audit fyzickej a čiastočne aj informačnej bezbariérovosti. O audit sme požiadali centrum CEDA (Centre of Design for All), ktoré bolo založené v júni 2007 na Fakulte architektúry (dnes Fakulta dizajnu) Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Centrum CEDA sa zameriava na: „... výskum a profesionálnu podporu tvorby a realizácie bezbariérového prostredia v súlade s princípmi inklúzie a nediskriminácie. Cieľom CEDA je skúmanie a aplikovanie princípov tvorby prostredia metódou ‚Univerzálne navrhovanie‘ – ‚Navrhovanie pre všetkých‘. Takto navrhnuté prostredie umožňuje rovnocenné užívanie všetkými ľuďmi bez rozdielu ich fyzických, zmyslových a mentálnych daností a schopností“.

Doc. Ing. arch. Lea Rollová, PhD., ktorá je vedúcou Výskumného a školiaceho centra bezbariérového navrhovania (CEDA), navštívila všetky pracoviská Slovenskej národnej knižnice vrátane Literárneho múzea, Múzea A. S. Puškina v Brodzanoch a Konzervačného a digitalizačného centra vo Vrútkach. Výsledok fyzického auditu a z neho vyplývajúce odporúčania tvoria základ pre realizáciu debarierizácie v Slovenskej národnej knižnici. Zároveň sme požiadali aj o informačný audit, ktorého autorom bol Peter Teplický z Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska.

ROK 2020 NEBOL LEN O OBMEDZENIACH

Na základe auditu sa začala príprava plánovania krokov, ktoré mali a majú priniesť zmeny, aby sa SNK mohla stať knižnicou otvorenou pre všetkých. Toto je však beh na dlhšiu trať, v odbore služieb sme zatiaľ zvládli krátky sprint.

Priestor v Slovenskej národnej knižnici na poskytovanie knižnično-informačných služieb používateľom sa nachádza na prvom poschodí. Projekt výstavby bezbariérového výťahu a bezbariérových toaliet sa podarilo zrealizovať už pred niekoľkými rokmi, čím sa kvalita poskytovania služieb výrazne zvýšila, avšak nie natoľko, aby sme mohli byť spokojní. Pri príprave realizácie projektu zmeny dispozičného riešenia boli brané do úvahy požiadavky bezbariérovosti hlavne tam, kde sa v SNK poskytujú jednotlivé typy knižnično-informačných služieb. Cieľom bolo zjednodušenie a efektívnosť. Napriek tomu, že priestor, v ktorom sa v SNK poskytujú služby, sa zdá byť obrovský, nie je tomu úplne tak. Museli sme hľadať a zvažovať, ako ho čo najlepšie využiť. Prioritou bolo vytvorenie samostatného priestoru pre poskytovanie rešeršných služieb a vhodné umiestnenie pracoviska kopírovacích služieb. To bol základ, z ktorého sme sa odrazili.

Skúsme sa teda na to pozrieť v ponímaní predtým a teraz. Tri študovne – univerzálna, mikrofilmová a multimedialná, ktoré môžu byť vnímané aj samostatne, keďže majú svoj vlastný fond a každá z nich poskytuje iný druh služieb, boli navzájom čiastočne prepojené. Prevádzku študovní to neovplyvňovalo, ale pre používateľov to nebolo komfortné. Nevýhodou bol aj vstup do multimedialnej študovne cez inú študovňu. Bola pre používateľov „ukrytá“, a tak trochu zabudnutá, napriek tomu, že sa v nej sprístupňujú elektronické dokumenty a slovenské technické normy v online verzii. V súčasnosti sú všetky tri študovne vedľa seba a majú samostatné bezbariérové vstupy.

Študovne (multimedialná aj mikrofilmová) prešli okrem dispozičnej zmeny aj čiastočnou rekonštrukciou (oprava podláh, nová elektroinštalácia, maľovanie stien). Študovne získali väčší priestor, ktorý poskytuje lepší pohyb všetkým skupinám znevýhodnených používateľov. Zároveň sú študovne priamo prepojené s pracoviskom kopírovacích služieb. V tomto smere sme zaznamenali pozitívny ohlas nie-

len od kolegov, ale aj od používateľov, keďže už nie je potrebné „prenášanie“ dokumentov z „jedného konca na druhý“. Presťahovaním pracovísk sa nám podarilo to, čo sme si predsavzali: zjednodušilo a urýchlilo sa poskytovanie kopírovacích služieb a súčasne používatelia už nemusia opúšťať priestor študovní.

Za ďalší úspech považujeme vybudovanie samostatného pracoviska pre poskytovanie rešeršných služieb. K dispozícii je 6 pracovných stolov umiestnených tak, aby k nim bol priamy prístup od dverí a zároveň, aby mal každý používateľ svoj pracovný priestor. O spokojnosť používateľov sa stará vždy jeden pracovník oddelenia informačných služieb. Snaží sa nielen pomôcť pri vypracovaní rešerše, ale v prvom rade ponúkne možnosti využívania online informačných zdrojov a poukáže na to, ako si z nich správne vybrať. Zvyšovanie informačnej gramotnosti je dnes veľmi dôležité, pretože internet je plný hoaxov a nerelevantných informácií. Pracovisko poskytovania rešeršných služieb bolo niekoľko rokov súčasťou kancelárskych priestorov. Dispozičné riešenie nevyhovovalo kritériám bezbariérovosti a komfortu používateľov.

Naša najväčšia študovňa Zlatá niť na svoju zmenu ešte len čaká, keďže je to finančne náročnejšia zmena, ale ak chceme dosiahnuť, aby to bola zmena, ktorú ocenia nielen používatelia, ale aj zamestnanci, je potrebné, aby sme pristúpili k príprave a realizácii nielen zodpovedne, ale predovšetkým komplexne. V SNK ide o prvé kroky k odstraňovaniu fyzických bariér. Novovzniknuté priestory umožňujú používateľom vyšší komfort pohybu, a to aj v prípade, že je ich pohyb z rôznych dôvodov a akýmkoľvek spôsobom obmedzený.

Zmena dispozície priestorov nie je to jediné, čo stojí za zmienku. Podarilo sa nám zariadiť tri študovne (univerzálna študovňa, študovňa starých a vzácných tlačí, študovňa Literárneho archívu) a priestor výpočítaného pultu výškovo nastaviteľnými stolmi. Tieto pracovné miesta sa chystáme postupne doplniť vhodnými technickými pomôckami, ktoré znevýhodneným používateľom uľahčia nielen prístup k informačným zdrojom, ale aj prácu s výpočtovou technikou. Inšpiráciou nám v tomto smere bola Univerzitná knižnica Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorú sme za týmto účelom aj osobne navštívili. Všetky priestory budú doplnené vhodným opisom zodpovedajúcim odporúčaniam z auditu. Avšak to, aby sa u nás cítili všetci používatelia dobre, záleží aj od nás samotných. Tie neviditeľné bariéry si musíme odstrániť každý sám. Ľudia s akýmkoľvek hendikepom nemajú radi súcit, chcú žiť svoj život plnohodnotne a majú na to právo. Možno zajtra budeme patriť medzi nich aj my.

Vždy, keď je ponúknutý priestor na zmenu, je potrebné využiť ho v čo najväčšej miere. Pri návrhu dispozičnej zmeny priestorov SNK určených pre verejnosť bola nevyhnutná spolupráca knihovníkov, ale aj architektov, ktorí ovládali legislatívu pre tvorbu bezbariérového prostredia a taktiež vedeli naše predstavy pretaviť do reálnej podoby. Spolupracovali sme s Ing. Arch. Lenkou Lenkovou a hľadali sme riešenia, ktoré by boli najvhodnejšie a zároveň aj finančne najpriateľnejšie. Dnes môžeme povedať, že sa nám to podarilo.

Zároveň by som touto cestou ešte raz rada poďakovala nielen svojim kolegom odboru služby za trpezlivosť a ochotu pomôcť, ale aj kolegom z odboru plánovania a investícií, ktorí celú rekonštrukciu pripravili a zastrešili po technickej stránke. Ďakujem.

Foto Dana Vojtková

POZNÁMKY

- ¹ Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 317/2010 Z. z.) [online]. [cit. 2021-03-02]. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/...pdf>.
- ² O centre CEDA FAD STU [online]. Bratislava: STU, 2012 [cit. 2021-03-02]. Dostupné na: https://www.fa.stuba.sk/sk/pracoviska/ceda-vyskumne-a-skoliace-centrum-bezbarieroveho-navrhovania/o-centre-ceda-fad-stu.html?page_id=3097.

VYOBRAZENIA SV. AUGUSTÍNA V STARÝCH TLAČIACH VO FONDE STARÝCH A VZÁCNÝCH DOKUMENTOV ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V BANSKEJ BYSTRICI

MGR. DANA CHALUPEKOVÁ

Following important figures in the cultural history of nations, we can also focus on the fine arts, which capture their legacy and help preserve them in various forms in the historical memory for future generations. Among such forms of fine arts are book illustrations, being a part of book culture. We find them hidden in the historical library collections, which form one of the most significant elements of our cultural heritage. The article deals with the depictions of St. Augustine in book illustrations of early prints authored by St. Augustine himself, which are deposited in the Collection of Old and Rare Documents of the State Scientific Library in Banská Bystrica.

Keywords: book culture; iconography; illustrations; library collections; early prints; St. Augustine; State Scientific Library in Banská Bystrica

 dana.chalupekova@fhv.uniza.sk

 Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta humanitných vied
Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva

 <http://www.kmkd.fpv.uniza.sk/>

ÚVOD

Významné osobnosti v dejinách Európy ovplyvnili nielen filozofiu, teológiu, právo a kultúru národov všeobecne, ale ich existencia zasahuje aj umenie a dotýka sa aj odvetví akými sú napr. literatúra, poézia, hudba, architektúra či prejavy písomníctva (Spoločníková, 2010). Odkaz na tieto osobnosti nachádzame zachovaný pre nasledujúce generácie v kultúrnych dejinách a v historickej pamäti národov v rôznych podobách. Medzi takéto osobnosti patrí nepochybne aj Augustinus Aurelius, čiže sv. Augustín, ktorý svojou teológiou významne ovplyvnil vývoj kresťanstva v Európe a kresťanskú spisbu staroveku, do ktorej Augustín neodmysliteľne patrí a je súčasť základov, na ktorých spočíva moderná európska kultúra a vzdelanosť.

KTO BOL SV. AUGUSTÍN

Sv. Augustín sa narodil v roku 354. Vyrastal v africkom meste Thagaste v rodine člena mestskej rady. Jeho otec Patricius sa nechal pokrstiť až na sklonku života, jeho matka Monica bola horlivou kresťankou. Rodičia dopriali synovi to najlepšie vzdelanie. Absolvoval gramatickú školu v Thagaste a rétorické štúdiá v Madaure a v Kartágu. Po ich ukončení pôsobil ako učiteľ rétoriky. Po mystickom zážitku sa vzdal tejto profesie a uchýlil sa na statku v Cassiciacu, kde sa pripravoval na krst, ktorý prijal v roku 387. V roku 391 bol v Hippo Regiu vysvätený za kňaza a v roku 396 alebo 397 prebral úrad biskupa. Zomrel v roku 430, keď sa Afrikou valili germánske kmene Vandalov (Šubrt, 2005, s. 374 – 376). Augustín napísal nesmierne množstvo spisov po latinsky, ktoré sa zachovali až dodnes. Sám svoju spisbu rozdeľuje na tri časti: knihy, listy a traktáty. Viac než teológom túžil byť Augustín kazateľom. Kázať a šíriť svoju vieru, to bolo jeho najväčšou vášňou. V priebehu dejín len málo kazateľov vedelo uchvátiť svoje publikum tak dobre, ako Augustín. Mimoriadna sila jeho kázania a príťažlivosť jeho osobnosti tkvie v tom, že slová mu vyvierali priamo zo srdca a odzrkadľovali to, čím sám naozaj žil (Andoková a Horka, 2004, s. 11– 12).

Jedinečná životná cesta sv. Augustína, jeho monumentálny literárny odkaz, dlhodobý intenzívny vplyv myšlienok – to všetko priťahuje pozornosť dodnes. Jeho spisy sú zdrojom poznania nielen vte-

dajších spoločenských, kultúrnych a politických pomerov, ale aj dôležitým prameňom inšpirácie na poli filozofie, teológie či estetiky. Jeho myšlienky utvárali vývoj kresťanstva. Jeho myslenie dominovalo v stredoveku, ale aj neskôr v období reformácie a protireformácie. Obidve hnutia založili svoje argumenty na jeho učení. Augustín anticipoval Descartovo „cogito ergo sum“, ale aj Freudovo „nevedomie“. Za mnoho mu vďačia aj myslitelia ako Anselmus, Tomáš Akvinský, Luther, Pascal či Kierkegaard a jeho diela patrili medzi obľúbené knihy aj moderných filozofov (Raeper – Smith, 1998, s. 31).

V roku 2006 sa na Teologickej fakulte v Košiciach konalo prvé patristické sympóziu o sv. Augustíni. V súvislosti s ním publikovala Mária Spoločníková príspevok *Postava sv. Augustína vo výtvarnom umení, v ktorom upriamila pozornosť na postavu sv. Augustína vo výtvarnom umení. Uvádza, že „vdaka hmatateľným artefaktom môžeme dnes popri veľkom fonde písomníctva registrovať, obdivovať, zažívať imaginárne podoby a postrehy jeho všestrannej veľkosti, životných epizódach stvárnených a zachovalých v dielach dávnych, ale i nedávnych majstrov“* (2010, s. 38). Na základe tohto článku možno sledovať postavu sv. Augustína ako súčasť oltárnych plastík (Levoča, Sabinov, Košice), tabulových malieb (Spišská Kapitula, Bardejov, Pukanec, Jasov) či drevorezieb (Lendak) na Slovensku. Spomínaných majstrov výtvarného umenia, ktorí zanechali spomienku na sv. Augustína, však nachádzame aj v knižnej kultúre, ktorej je výtvarné umenie tiež súčasťou. Postavu Augustína stvárnil v knihách prostredníctvom knižnej malby, neskôr knižnej grafiky, ktorá malbu postupne od 16. storočia nahradila.

V našom príspevku sledujeme prostredníctvom knižných ilustrácií vyobrazenie postavy sv. Augustína v starých tlačiarach, ktoré sú uložené vo Fonde starých a vzácných dokumentov Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (ďalej ako ŠVK BB). Historické knižničné fondy patria medzi reprezentatívne fondy našich knižníc a tvoria jednu z najvýznamnejších súčastí kultúrneho dedičstva v Európe. Predmetom skúmania boli tituly, ktorých autorom je sám Augustín, pričom sme predpokladali, že práve v nich sa budú nachádzať aj jeho vyobrazenia.

IKONOGRAFIA SV. AUGUSTÍNA

Meno Augustín pochádza z latinského „*augustus*“, čo znamená „*vznešený*“, „*majestátny*“. Niekedy sa

zamieňa s menom Gustáv, to ale pochádza zo severského „*Godstaver*“, čo znamená „*opora Gótotov*“ (Vrtel, 2016).

Sv. Augustín býva vyobrazený:

- ako muž v stredných rokoch s krátkou tmavou bradou alebo bez nej,
- ako biskup či ako mních v čiernej augustiniánskej sutane, cez ktorú má niekedy oblečený pluvial,
- ako učenec v skriptóriu s knihou a s horiacim srdcom v ruke, ktoré je niekedy prebodnuté šípom,¹
- ako sedí pri pulte a píše,
- ako dáva mníchom rádové pravidlá,
- ako umýva pútnikom nohy a spoznáva v nich Krista,
- ako sedí v záhrade pod stromom a anjel mu ukazuje nápis „*Tolle, lege!*“²
- ako prijíma krst od sv. Ambróza v prítomnosti sv. Moniky,
- s dieťaťom s mušľou na brehu mora,³
- ako má v rukách model kostola či mesta (*Civitas Dei*)⁴,
- v spoločnosti ostatných latinských cirkevných otcov⁵ (Rulíšek, 2006).

V rámci jedného programového celku vystupovali cirkevní otcovia tiež spolu s evanjelistami, čím sa mohla zdôrazniť úloha evanjelistov ako zakladateľov procesu tradovania zjavenej pravdy v cirkvi (Gerát, 2001). Augustín sa stal patrónom teológov, rečníkov, profesorov, kníhtlačiarov a ako jeden z najdôležitejších cirkevných otcov aj zakladateľom rádového spoločenstva (Spoločníková, 2010).

Sv. Augustína si každoročne pripomíname 28. augusta.

VYOBRAZENIA SV. AUGUSTÍNA V STARÝCH TLAČIACH VO FONDE ŠVK BB

Pri hľadaní knižných ilustrácií so sv. Augustínom v starých tlačiach vo fonde ŠVK BB sme sa zamerali na tie diela, ktorých autorom je samotný Augustín. Takýchto tlačí sa v historickom fonde ŠVK BB nachádza celkovo pätnásť. Tlače boli vydané v 16. (1 tlač), 17. (1 tlač), 18. (12 tlačí) a v 19. (1 tlač) storočí. Vyobrazenia sv. Augustína nachádzame na **piatich tlačiach** a všetky sú súčasťou seminárnej knižnice:⁶

Najstaršia ilustrácia (Obr. 1 a Obr. 2) sa nachádza na titulnom liste prvého zväzku jedenásťzväzkového sú-

borného diela sv. Augustína. Dielo bolo vytlačené vo Frobeniovej tlačiarni v Bazileji v roku 1569. Kniha bola súčasťou súkromnej knižnice Gabriela Zerdahelyiho a je opatrená heraldickým exlibrisom biskupa. Na pravom aj ľavom okraji titulného listu sú postavy západných cirkevných otcov: sv. Hieronyma, sv. Ambróza a sv. Gregora. Postava sv. Augustína sa nachádza na pravom okraji nad sv. Gregorom. Okolo nich sú v rohoch znázornení aj štyria evanjelisti: sv. Marek, sv. Matúš, sv. Lukáš, sv. Ján. Každá z vyobrazených postáv si nesie svoje atribúty. Do stredu horného okraja grafiky je umiestnená Svätá Trojica. Sv. Augustín je vyobrazený ako biskup s atribútmi, ktoré označujú osobu biskupa: pluvial (biskupský plášť), mitra (biskupská čiapka) a biskupská berla (žezlo, palica). V ruke drží knihu, ktorá odkazuje na jeho vzdelanosť a na neho ako na učiteľa cirkvi. Znázornený je bez brady.

Obr. 1 Vyobrazenie sv. Augustína v prvom zväzku súborného diela sv. Augustína zo 16. storočia. Signatúra: svkbb-ZER 236

Obr. 2 Detail sv. Augustína

Na ďalšej ilustrácii (Obr. 3) pozorujeme vyobrazenie sv. Augustína s legendou. Odkazuje na ňu nápis „Tolle, Lege“ po oboch stranách dolného okraja a v strede otvorená kniha s textom Listu Rimanom 13, 13 – 14. Augustín je tu znázornený s bradou a aureolou, poukazujúcou na jeho svätosť, a aj ako biskup s atribútmi: pluviál, mitra, berla a pektorál (kovový kríž okolo krku). V pravej ruke drží horiace srdce, ktoré symbolizuje Augustínovo obrátenie. Nad ním pozorujeme Svätú Trojicu a úryvok z prvej knihy jeho spisu Vyznania: „Stvoril si nás pre seba Pane a nespokojné je naše srdce, kým nespočinie v Tebe“. Ilustrácia sa nachádza na patitulnej strane tlače. V ľavej dolnej časti ilustrácie vidíme aj autorove iničiály: I. M. Lerch f. Tlač obsahuje vybrané spisy viacerých autorov, medzi nimi aj sv. Augustína. Vydaná bola

Obr. 3 Vyobrazenie sv. Augustína v diele Canonica Reformatio Hominis veteris, Per Decem dies zo 17. storočia. Signatúra: svkbbMS Ba BB 3930

v tlačiarni Jacoba Kürnera vo Viedni v roku 1691. Vďaka rukopisným provenienčným záznamom na titulom liste vieme identifikovať, že kniha pochádza zo seminárnej knižnice.

Nasledujúca ilustrácia (Obr. 4) zobrazuje sv. Augustína sediaceho nad knihou za písacím stolom. Vyobrazený je s bradou, aureolou a biskupský pluviál mu zopína srdce. Nad ním je vyobrazená Sv. Trojica. Ducha Svätého symbolizuje holubica, ktorá môže znázorňovať jeho zoslanie, a tým premenu v živote sv. Augustína. Rytina sa nachádza na frontispice a v pravom okraji pod ňou sú iničiály jej autora: A. Ehman. Cath. Sc. A. V. Tlače s touto ilustráciou sú vo fonde zastúpené v **dvoch exemplároch, teda v dvoch rozličných tlačiach**. Vydané boli v Augsburgu tlačiarom Mattheiom Riegerom v roku 1755.

Na poslednej piatej tlači (Obr. 5) vidíme Augustína ako učenca s knihou a brkom. Vyobrazený je

Obr. 4 Vyobrazenie sv. Augustína v diele *Meditationes, soliloquia et manuale* z 18. storočia. Signatúra: svkbbMS Ba BB 856 a svkbbMS Ba BB 5714

s bradou a aureolou. O pravé rameno sa mu opiera berla – atribút biskupa. Pred ním pozorujeme malú postavu anjela, čo by mohlo odkazovať na legendu, podľa ktorej Augustín počuje detský hlas, ktorý hovorí: „*Tolle, Lege*“. Ilustrácia sv. Augustína sa nachádza na frontispice knihy. Vydaná bola v Innsbrucku vo vydavateľstve *Libraria Academica Wagneriana* v roku 1869.

ZÁVER

Vo Fonde starých a vzácných dokumentov Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je uložených pätnásť tlačí, ktorých autorom je sv. Augustín. Sú súčasťou seminárnej knižnice, ktorú má ŠVK BB v správe. Majiteľom je Biskupský úrad v Banskej

Obr. 5 Vyobrazenie sv. Augustína v diele *De Catechizandis Rudibus* z 19. storočia. Signatúra: svkbbMS Ba BB 3935

Bystrici. Vyobrazenia sv. Augustína nachádzame na piatich tlačiach. Všetky boli vytlačené mimo územia Slovenska. Sv. Augustín je na ilustráciách zachytený ako učenec s knihou a brkom, ako biskup s atribútmi, ktoré mu prináležia (pluvial, mitra, berla, či pektorál) a objavuje sa na nich aj s aureolou, ktorá odkazuje na jeho svätosť. Obraz/ilustrácia sv. Augustína s horiacim srdcom alebo holubicou (symbol Ducha Svätého) môže znamenať Augustínov prerod v jeho živote. Niektoré tlače zachytávajú aj legendy so sv. Augustínom. Na všetkých ilustráciách sa objavuje Svätá Trojica a na tlači zo 16. storočia je Augustín v spoločnosti ostatných troch veľkých západných cirkevných otcov a štyroch evanjelistov.

Knižné ilustrácie ako výtvarné umenie sú dôležitou súčasťou knižnej kultúry. Prostredníctvom nich autor nevyjadruje iba svoje estetické cítenie, ale sledujeme cez ne aj kultúru spoločnosti a doby, v ktorej vznikali. Pri vyobrazeniach osobností autor zachytáva ich odkaz v dejinách, ktorý je trvácny, a tým ich pomáha uchovať v historickej pamäti pre nasledujúce generácie. Knižné ilustrácie nachádzame ukryté v knižničných fondoch a niektoré ešte len čakajú na svoje objavenie. Historické knižničné fondy tvoria významný prvok nášho kultúrneho dedičstva. Fond starých a vzácných dokumentov Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici medzi také určite patrí. Osobnosť sv. Augustína si zaslúži našu pozornosť aj vo výtvarnom umení knižnej kultúry na našom území, čím sa dotvára jej celkový obraz v kultúrnych dejinách Slovenska.

POZNÁMKY

- ¹ Horiace srdce symbolizuje otriasajúcu udalosť Augustínovho obrátenia, o ktorej sám píše: „...keď som dočítal posledné slová vety, vtedy akoby zo žriedla vyrazilo v mojom srdci svetlo istoty a zahnilo všetky tóny pochybnosti (Statim quippe cum fine hujusce sententiae quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnis dubitationis tenebrae diffugerimt)“ (Simon, 2007, s. 225).
- ² Odkaz na slávnú scénu v záhrade, v ktorej sa Augustín so svojím priateľom Alipiom utiaha do záhrady v Miláne. Zmieta sa v pochybnostiach, bojujú v ňom dve vôle, z celého srdca túži byť skutočným kresťanom. Augustín sa vzdialil od Alipia a v úplnej samote začuje slová „vezmi, čítaj“ (tolle, lege). Vracia sa k Alipiovi a berie do rúk knihu listov sv. Pavla. „Uchopil som knihu, otvoril a začal som potichu čítať kapitolu, na ktorú najprv padli moje oči: „Žime počestne, nie v hýrení a opilstve, nie v smilstve a necudnosti, nie v svároch a žiarlivosti, ale oblečte si Pána Ježiša Krista a o telo sa nestarajte podľa jeho žiadostí.“ (Rim. 13, 13 – 14) (Simon, 2007, s. 225).
- ³ Ide o vyobrazenie legendárnej príhody, ktorá sa odohráva na morskom brehu, keď Augustín premýšľal o Božej Trojici. Malý chlapec pomocou mušle prelieval morskú vodu do jamky, čomu sa Augustín zasmial a povedal: „Ty by si chcel preliať more do jamky v piesku?“ Chlapec mu odpovedal, že skôr preleje more do jamky, než by mohol pochopiť tajomstvo Trojice (Pilařová, 2017, s. 40).
- ⁴ De civitate Dei (O Božej moci) je Augustínov spis, v ktorom uvažuje nad usporiadaním spoločnosti. V 22 knihách rozvíja myšlienku dvoch obcí: *civitas Dei* (obec Božia) a *civitas terrena* (obec pozemská). Spis vznikol v rokoch 413 – 425 ako reakcia na vyplenenie Ríma Vizigótmami (Conte, 2003, s. 605).
- ⁵ Ďalší západní cirkevní otcovia, ktorí boli zároveň považovaní za tradičných učiteľov cirkvi (doctor ecclesiae) a medzi ktorých sa radí aj Augustín sú Ambróz (339? – 397), Hieronym (347? – 420?) a Gregor Veľký (540? – 604). Vo veľkej miere sa zaslúžili o sformovanie cirkvi ako inštitúcie, jej nauky, organizácie aj liturgickej praxe (Gerát, 2001).
- ⁶ Fond starých a vzácných dokumentov ŠVK BB pozostáva z vlastného fondu knižnice a z Knižnice prvého kňazského seminára sv. Karola Boromejského. Seminárna knižnica patrí Banskobystrickej diecéze, ktorú má ŠVK BB v správe, jej majiteľom je Biskupský úrad v Banskej Bystrici. Do tejto knižnice patrí aj súkromná zbierka Gabriela Zerdahelyiho, druhého biskupa Banskobystrickej diecézy, zakladateľa kňazského seminára. Každá jeho kniha je opatrená heraldickým exlibrisom biskupa. Okrem toho sú jej súčasťou knihy, ktoré patrili do fondu knižnice jezuitskej rehole, ktorých príchod do Banskej Bystrice je datovaný do roku 1648. Zohrali významnú úlohu v šírení vzdelanosti v meste, ale aj v oblasti knižnej kultúry. Inkunábuly z tohto obdobia majú rukopisný záznam *Collegij S. J. Neosolij Cataloge Inscriptus Anno 1706* (Šovčíková 1996).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ANDOKOVÁ, Marcela – HORKA, Róbert. 2004. *Sv. Augustín. O kresťanskej náuke. O milosti a slobodnej vôli*. Prešov: PETRA, 2004. ISBN 80-89007-44-9.
- CONTE, Gian Biagio. 2003. *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP, 2003. ISBN: 80-85917-87-4.
- GERÁT, Ivan. 2001. *Stredoveké obrazové témy na Slovensku. Osoby a príbehy*. Bratislava: Veda, 2001. ISBN 80-224-0643-0.
- PILAŘOVÁ, Kateřina. 2017. *Liturgické vybavení kostela Panny Marie Vítězné v Praze z dílny Otmaru Olivy*: [bakalárska práca]. Praha: Katolícká teologická fakulta, 2017.
- RAEPER, William – SMITH, Linda. 1998. *Myslenie západnej civilizácie. Základné filozofické a náboženské vplyvy od antiky po súčasnosť*. Bratislava: Návrat domov, 1998. ISBN 80-967954-1-4.
- RULÍŠEK, Hynek. 2006. *Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské ikonografie*. Praha: Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.
- SIMON, Attila. 2007. Čítanie a vyznanie. Interpretácia sv. Augustína Józsefa Balogha. In: *Slovenská literatúra*. 2007, roč. 54, č. 3, s. 218 – 229. ISSN 0037-6973.
- SPOLOČNÍKOVÁ, Mária. 2010. Postava sv. Augustína vo výtvarnom umení. In: *Košické historické zošity: zborník Dejepisného spolku v Košiciach 20/2010*. Košice: Štátny oblastný archív, 2010, s. 35 – 43. ISBN 978-80-970333-9-2.
- ŠOVČÍKOVÁ, Darina. 1996. Dejiny Knižnej kultúry v Banskej Bystrici. In: *Historické knižničné fondy na Slovensku. Zv. 2*. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 39 – 52. ISBN 80-7090-406-2.
- ŠUBRT, Jiří. 2005. *Římská literatura*. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-095-5.
- VRTEL, Ladislav. 2016. *Heraldica Sanctorum čiže slovné, ale tiež obrazové poučenie o heraldickom vyjadrení Najsvätejšej Trojice, Panny Márie, ako aj o zobrazovaní a rozpoznávaní jednotlivých svätcov v erboch*. Bratislava: VEDA, 2016. ISBN 978-80-224-1547-7.

ZAKÁZANÉ KNIHY VO FONDE ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V BANSKEJ BYSTRICI

MGR. MÁRIA BÔBOVÁ, PHD., MGR. MONIKA DANKOVÁ, PHD.

The article deals with the history of banned books in Slovakia, taking into account the city of Banská Bystrica. The presented items published from the 16th to the 20th centuries are deposited in the State Scientific Library in Banská Bystrica. These are supplemented with archival materials capturing state regulations and their fulfilment in contemporary libraries located in Banská Bystrica. The authors focus particularly on Protestant books, the Catholic Index of Forbidden Books, the publicly burned book by Adam František Kollár, the censorship in the 18th century, and disposals of books in libraries in the 20th century.

Keywords: banned books; censorship; libraries; Banská Bystrica (town)

 monika.dankova@svkbb.eu

 maria.bobova@svkbb.eu

 Štátna vedecká knižnica
v Banskej Bystrici
Oddelenie výskumu
a bibliografie

 www.svkbb.eu

Fond Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici poskytuje podnetné informácie aj k zaujímavej téme zakázaných kníh. V našom príspevku sa pokúsime priblížiť chronologický vývoj v tejto oblasti s prihliadnutím na banskobystrické reálie z pohľadu konkrétnych dokumentov i dejín knižnice.

Zakázané knihy nie sú novodobým fenoménom v dejinách ľudstva. Spisy a diela boli z rôznych dôvodov ničené už v starovekom Egypte, Grécku, Ríme, ale aj Číne. Dokonca v Biblii môžeme nájsť pasáž o pálení kníh v hebrejskom svete.¹

Najvypuklejším obdobím v tomto neslávnom smere sa stalo 16. storočie, pretože na jednej strane sa začalo šíriť množstvo spisov nového protestantského náboženstva po vystúpení Martina Luthera, na druhej strane v tomto období dochádza k zdokonaľovaniu kníhtlače. V čase reformácie a protireformácie sa prohibičná literatúra na Slovensku, pochádzajúca neraz z konfiškácií evanjelických školských či súkromných knižníc, stávala aj súčasťou katolíckych knižníc. Prohibičná literatúra mala osobitné postavenie. Napríklad v jezuitských knižniciach bývali heretické spisy vyčlenené zo základného fondu, prípadne boli vedené v samostatnom katalógu a uložené v tajnej miestnosti, do ktorej mal prístup iba rektor.²

NOVÝ ZÁKON

Vo fonde seminárnej knižnice bývalého Biskupského seminára sv. Karola Boromejského³, ktorý dnes spravuje Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, sa nachádzajú viaceré zakázané diela. Jedným z nich je *Nový zákon*⁴ od Erazma Rotterdamského zo 16. storočia. Aj keď je kniha poškodená a chýba jej titulný list, zachovali sa v nej rukopisné provenienčné záznamy o viacerých jej súkromných vlastníkoch. Pravdepodobne až v 18. storočí, keď sa kniha dostala do Kapitulskej knižnice v Banskej Bystrici si vyslúžila označenie „*Biblia hac hæretica sunt*“.⁵

KOMENTÁRE K EVANJELIU SV. MATÚŠA

Zaujímavý je tiež osud knihy *Komentáre k evanjeliu sv. Matúša*⁶ od nemeckého teológa a reformátora Wolfganga Muscula. Jedným z vlastníkov uvedeného

diela v priebehu 17. storočia bol evanjelický kňaz Šimon Brestovinus z Liptovského Trnovca, ktorý do knihy vpisoval rodinné záznamy. Práve na základe záznamov vieme o najmladšom Šimonovom synovi Adamovi, ktorý sa narodil v roku 1634.

Adam Brestovius sa taktiež stal kňazom a pôsobil neďaleko Banskej Bystrice v baníckej obci Špania Dolina. V roku 1673 však musel opustiť územie Slovenska, pretože odmietol podpísať reverz komorskému prefektovi Jánovi Scholtzovi.⁷ Otcova kniha, ktorú si priniesol zo sebou do Španej Doliny, mu bola, pravdepodobne, pri tejto príležitosti skonfiškovaná a dostala sa do knižnice banskobystrických jezuitov, o čom svedčí provenienčný záznam „*Cat. Collegij Neosoliensis Soc. Jesu inscriptus*.“

ZOZNAM ZAKÁZANÝCH KNÍH

Spoločenská odozva protestantizmu a neustále narastajúci počet protestantskej literatúry dovedli pápeža Pavla III. v roku 1542 k ustanoveniu Posvätej Kongregácie Rímskej a univerzálnej inkvizície. Inkvizícia poverená pápežom Pavlom IV. vytvorila v roku 1559 súpis literárnych diel, predstavujúcich nebezpečenstvo pre vieru, čím vznikol *Zoznam zakázaných kníh* (lat. *Index Librorum Prohibitorum*). V rokoch 1559 – 1966 išlo o oficiálny zoznam publikácií, ktoré katolícka cirkev zakazovala čítať veriacim. Okrem Lutherových, Kalvínových či Zwingliho diel sa v zozname nachádzali aj také diela, ako Biblia v národných jazykoch, Talmud, Korán, knihy o veštení, poverách a čiernej mágii.⁸ Boli to spisy, ktoré útočili na autoritu cirkvi a morálku. Forma dokumentu sa ustálila na Tridentskom koncile a dokument sa vzťahoval aj na knihy vydané v predošlom období.⁹ Aktualizovaný zoznam diel vychádzal opakovane vždy po niekoľkých rokoch, a tak sa vo fonde seminárnej knižnice nachádzajú viaceré jeho vydania.¹⁰

O PÔVODE A NEPRETRŽITOM POUŽÍVANÍ ZÁKONODARNEJ MOCI

Na zozname zakázaných kníh sa ocitla len jediná kniha od autora pochádzajúceho zo Slovenska.

I N D E X
LIBRORUM
 PROHIBITORUM
 SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI
BENEDICTI XIV.
 PONTIFICIS MAXIMI
 Jussu recognitus, atque editus.

Ediitio postrema ceteris ornatior cum addita mentis.

ROMÆ M. DCC. LXIV.

Ex Typographia Rev. Camere Apostolicæ.

CUM SUMMI PONTIFICIS PRIVILEGIO.

Index zakázaných kníh, 1764 (Foto Monika Danková)

Kniha pod názvom *O pôvode a nepretržitom používaní zákonodárnej moci v cirkevných záležitostiach apoštolských kráľov uhorských*¹¹ od Adama Františka Kollára (1718 – 1783)¹² vyšla v roku 1764 vo Viedni. Je vedeckým spisom pojednávajúcim o dejinách uhorského práva. Kollár v nej kritizoval Werböciho *Tripartitum*, a to, hlavne formu, akou bola šľachta povinná prispievať na obranu štátu, a chamtivosť cirkevnej hierarchie. Požadoval zrušiť povinnosť šľachty osobne sa angažovať na obrane krajiny a nahradiť ju zdanením tak šľachty, ako aj cirkevných hodnostárov. Dielo nevyšlo v spomínanom roku náhodou. Zdanenie uhorskej šľachty mala Mária Terézia v propozíciách jednanja uhorského snemu, ktorý prebiehal v rokoch 1764 – 1765 v Bratislave.¹³ Snem tento spis nesmierne pobúrila. Kollára vyhlásila za zradcu, jeho kniha bola verejne spálená a Mária Terézia zakázala dovoz spisu do Uhorska. Ani to však dostatočne neupokojilo uhorskú šľachtu, a tak sa kniha dostala 13. augusta 1764 na *Zoznam zaká-*

zaných kníh ako heretická.¹⁴ Napriek tomu, že *Index* vyšiel aj v roku 1764, meno Adama Františka Kollára v ňom ešte nefigurovalo. Oficiálne bolo uverejnené až vo vydaní z roku 1770.¹⁵

APROBÁCIA

Fond knižnice ponúka široké spektrum kníh¹⁶ obsahujúcich tzv. aprobáciu, ktorá predstavovala ďalší zo spôsobov kontroly tlače. V 18. storočí sa v monarchii formoval systém cenzúry súvisiaci s reguláciou knižného trhu. Aprobácia sa stala nástrojom preventívnej cenzúry. Každý text, ktorý chcel tlačiar vydať, musel odovzdať na preštudovanie a schválenie kompetentnému úradu. Náboženské texty a texty týkajúce sa morálky sa mali predkladať na posúdenie biskupským úradom a politické spisy príslušným magistrátom. Údaj o aprobácii bol následne vytla-

čený v danej knihe. Procedúra sa postupne dostala do štátneho systému cenzúry a riadila sa smernicou panovníka z 2. augusta 1724. Tlačiar musel poslať knihy po vytlačení na revíziu v troch exemplároch Kráľovskej miestodržiteľskej rade do Viedne.¹⁷ Knižná cenzúra pretrvala, najmä pri náboženských spisoch, až do začiatku 20. storočia.

SOZNAM SLOVENSKÝCH KNÍH

So vznikom Československej republiky sa začali zakladať verejné knižnice. Podľa zákona č. 430 Sb. z. a n. z 22. júla 1919 o verejných knižniciach mala každá obec zriadiť a vydržiavať verejnú knižnicu, aby sa doplnila a prehĺbila vzdelanosť všetkých vrstiev obyvateľstva. V knižniciach sa mali nachádzať vybrané diela s „vnútornou hodnotou“. Zakázané bolo požičiavanie umelecky a obsahovo bezcenných kníh, kníh s nemravným obsahom a diel, ktoré „dráždia fantáziu čitateľa senzačným námetom“, ako krváky, detektívky a indiánky. Knižnice nemohli ponúkať rôzne pamflety a publikácie namierené proti celistvosti štátu, ale ani kupovať knihy s protištátnou tematikou. V prípade, ak sa takéto knihy už dostali do knižníc, tak sa vyradili.¹⁸

Počas trvania prvej Československej republiky boli vydávané zoznamy vhodných kníh, ktoré slúžili knihovníkom ako pomôcka na dopĺňovanie fondu. Vo fonde knižnice sa nachádza napríklad *Soznam slovenských kníh vhodných pre obecné a verejné knižnice vydaných v rokoch 1931 – 1935*, ktorý zostavil Vilém Pražák v roku 1937.¹⁹

VYRAĐOVANIE V DUCHU IDEOLÓGIE

Dejinné udalosti 2. svetovej vojny sa dotkli aj slovenského knihovníctva. Úderom pre knižnice bolo vyradovanie kníh v rokoch 1939 – 1942. Vyradovali sa knihy ideologicky zamerané proti fašizmu a proti morálke, akú si osvojoval ľudácky režim a jeho predstavitelia.²⁰

V roku 1939 došlo aj v Mestskej verejnej knižnici v Banskej Bystrici k revízii kníh. České knihy boli oddelené od slovenských a vydávali sa len na študijné účely. Ideovo nevyhovujúce knihy

boli vyradené a zaslané Matici slovenskej do Turčianskeho Sv. Martina. Patrili k nim niektoré diela slovenskej beletrie, ale najmä spisy podporujúce čechoslovakistické myšlienky, ktorých autormi boli napr. politici ako Eduard Beneš, Milan Hodža či Vavro Šrobár.²¹ Týmto opatrením značne ubudol knižný materiál. Znížil sa aj počet čitateľov, keďže pri revízii sa rozhodlo, že študentom sa budú vypožičiavať knihy len na odporúčanie profesora alebo učiteľa. Vypožičiavanie kníh malým deťom bolo úplne zastavené.²²

Po 2. svetovej vojne sa situácia opäť zmenila. Na základe nariadenia Povereníctva školstva a osve-ty v Bratislave sa mala vykonať revízia okresných a obecných verejných knižníc. Došlo k nej aj v Mestskej verejnej knižnici v Banskej Bystrici. Vyradili sa všetky knihy a časopisy s fašistickou a nacistickou tendenciou, taktiež všetky vydania Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže atď. Vyradené knihy boli uložené na osobitnom mieste a označené ako prohibičná literatúra a mohli byť požičané len so súhlasom riaditeľa knižnice. Naopak, knihy a časopisy, ktoré boli po roku 1938 vyradené a uložené v sklade, boli znovu zaradené do knižného fondu,²³ aj keď množstvo titulov sa počas vojny stratilo alebo bolo zničených.²⁴ V roku 1947 predstavoval počet vyradených kníh 896 titulov.²⁵

PRVÁ OČISTA KNIŽNÍC

S nástupom socializmu sa v 50. rokoch 20. storočia začala tzv. „prvá očista“ fondov. Už v roku 1949 sa v zmysle nariadenia Povereníctva vnútra uskutočnila revízia kníh vo všetkých obecných knižniciach. V júni 1949 na základe dodaných zoznamov 4-členná komisia skontrolovala fond Mestskej verejnej knižnici v Banskej Bystrici.²⁶ Vyvrcholenie „prohibičnej akcie“ predstavuje obdobie rokov 1952 – 1953. V roku 1952 vyšiel zoznam zahŕňajúci 181 položiek, ktoré mali byť vyradené a zaslané do Ústavu dejín KSČ v Prahe. Išlo o abecedný zoznam mien autorov. Ak bolo uvedené len meno autora, vyradovali sa všetky jeho spisy, ale ak sa v zozname nachádzali konkrétne diela, tak sa vyradovali len uvedené tituly.

V roku 1953 bol v podobnom duchu vydaný druhý *Zoznam*, ktorý obsahoval už 862 mien. Knihy vyradované podľa *Zoznamu* č. 2 mali byť zasielané

Prohibičná literatúra (Foto Monika Danková)

zberným knižniciam, medzi ktoré patrila aj Krajská ľudová knižnica v Banskej Bystrici.²⁷ V roku 1964 bolo opäť nariadené vyradovanie „zastaralej a politicky závadnej literatúry“, ktoré koordinovala Krajská knižnica v Banskej Bystrici a zabezpečovala i uskladnenie vyradených kníh z miestnych ľudových knižníc v Banskobystrickom okrese.²⁸ Knižnica nemala dostatok skladových priestorov, preto v roku 1965 skončili „dve veľké nákladné autá“ s knihami v Harmaneckých papierňach.²⁹

DRUHÁ OČISTA KNIŽNÍC

Druhá vlna vyradovania nastala v roku 1973, keď bol podľa smernice MK ČSR 9695/72 z 31. 5. 1972 stanovený nový súpis autorov a titulov vyradených z knižníc v súvislosti s tzv. očistou fondu od ideovo závadnej literatúry. Opäť sa vyradovali buď kompletne, alebo len stanovené diela určených autorov,

prípadne len konkrétne vydanie jednotlivých diel. Niekedy sa vyradovali diela aj takých autorov, ktorí neboli uvedení na „základnom súpise“, a to vtedy, ak zakázaní autori napísali úvod alebo doslov k ich tvorbe.³⁰ Na zoznam sa dostali aj spisovatelia, ktorí nesúhlasili s udalosťami z augusta 1968 a s okupáciou vojsk Varšavskej zmluvy. Knihy vyradovali menované komisie, pričom knihovníci daných knižníc nemali možnosť nahliadnuť do zoznamov. Záznamy o vyradených knihách mali byť vyňaté z katalógov a v prírastkových zoznamoch označené červeným Z. Knihy boli spísané a uložené do zapečatených balíkov, ktoré boli o rok neskôr zväzvané do tzv. okresných depozitárov.³¹ Štátna vedecká knižnica požiadala v roku 1972 Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky o možnosť zriadiť z prohibičných kníh *Zvláštny fond so závadným politicko-ideovým obsahom*. Ministerstvo kultúry povolilo zriadiť fond, ktorý sa mohol využívať len na študijné účely, pretože v Banskej Bystrici sa mala otvoriť nová univerzita.³²

Počas nasledujúceho obdobia sa do Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici dostávali rôzne druhy literatúry ako povinné výtlačky a dary. Patrili k nim aj náboženské knihy, ktoré pre vyššie spomenuté nariadenia nemohli byť prístupné čitateľom. Napriek tomu boli priebežne spracovávané. Katalógové lístky daných titulov boli však označené červeným alebo čiernym krížikom.³³ Až po roku 1989 sa začala sprístupňovať dovtedy zakázaná literatúra, ktorá bola dlhé roky neprístupná širokej verejnosti.

Zakázané knihy označované aj ako heretické, prohibičné, politicky alebo ideovo závadné a zastarané boli v minulosti čitateľom znepriestupňované či už ich fyzickým zničením (spálením, neskôr zošrotovaním) alebo vylúčením z výpožičného systému. Vo viacerých prípadoch sa pri „likvidácii“ určitých diel poukazovalo hlavne na morálne blaho čitateľov. V súčasnosti v knižniciach zakázané knihy nemáme. Ostáva na každom z nás, aby sme si na základe prečítaného urobili vlastný názor a kriticky zhodnotili konkrétne dielo.

POZNÁMKY

- ¹ BÁEZ, Fernando. *Obecné dejiny ničení knih*. Brno: Host, 2012, s. 64 – 65, 76 – 77, 117, 127, 136.
- ² ŠPÁNIOVÁ, Marta. Jezuitské knižnice – prameň skúmania dejín čitateľstva. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2013*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2013, s. 130.
- ³ Biskupský seminár sv. Karola Boromejského sídlil a pôsobil v Banskej Bystrici od svojho otvorenia v roku 1807 až do násilného zrušenia v roku 1950. ŽIFČÁKOVÁ, Anna. Seminárna knižnica Banskobystrického biskupstva. In: *Historické knižničné fondy ako súčasť kultúrneho dedičstva*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 1999, s. 45 – 46.
- ⁴ [Novvm Testamentum Græce Et Latine, Stvdio Et Indvstria Des. Erasmi Roterodami accurate editum, magna; diligentia collatis compluribus exemplaribus iam denuo expressum. Adiectis Argvmentis Cvm Concordatiis In Margine, & quadam adiuncta separatim vtli tam explicatione vocabulorum quorunda, quam demonstratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum]. Lipsiae: s. n., [15--], 8° (MS Ba BB 585).
- ⁵ Zápis sa nachádza na prvej strane diela nad provenienčným záznamom „Capituli Neosoliensis“.
- ⁶ *In Euangelistam Matthæum Commentarii Tribvs Tomis Digesti: Qvibvs Non Solvm singula quæque exponuntur, sed & quid singulis Marci & Lucæ differentibus locis notandum sit, diligenter expenditur. Lectori. Nec noua, nec mutatum aliquid, sed cuncta secunda hac Emendata magis editione damus. Mutatis uicibus uariant quæ tempori inhærent: Quod uerum est, uerum tempus in omne manet Per Wolfgangvm Mvscvlum Dusanum*. Basileæ: (Excvdī Fecit Ioannes Heruagius), [1551], 6° (MS Ba BB 5842).
- ⁷ BÔBOVÁ, Mária. Osud knihy a jej majiteľa z Liptovského Trnovca. In: *Kniha 2007*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2007, s. 172.
- ⁸ BÁEZ, ref. 1, s. 236 – 238.
- ⁹ *Ottův slovník naučný*. 12. díl. Praha: J. Otto, 1897, s. 554.
- ¹⁰ Z rokov 1733 (MS Ba BB 1792), 1758 (ZER 1), 1764 (MS Ba BB 1945).
- ¹¹ *Adami Francisci Kollarii Pannonii Neosoliensis Mariae Theresiae Aug. A Consiliis Et Vindobonensis Bibliothecae Palatinae Custodis Primarii De Originibus & Vsū perpetuo potestatis Legislatoriae circa sacra Apostolicorum Regum Vngariae*. Vindobonae: Typis Joannis Thomae Trattner, Caes. Reg. Majest. Aulae Typogr. et Bibliopolae, 1764 (MS Ba BB 1782).
- ¹² Adam František Kollár patrí medzi najvýraznejšie osobnosti vedy 18. storočia. V roku 1774 sa v hodnosti dvorného radcu stal riaditeľom Dvorskej knižnice vo Viedni, pričom sa zaslúžil o jej rozvoj. Vydával pramene k dejinám Viedne, uhorského práva a uhorskej vojenskej histórie. Bol znalcom zákonov, dejín, filozofie a pedagogiky, slovanských a orientálnych jazykov. Kollár, Adam František. *Slovenský bibliografický slovník 3: K – L*. Martin: Matica Slovenská, 1989, s. 143 – 144; CSIZMADIA, Ándor. Zápas Adama Františka Kollára s uhorskou šľachtou. In: *Historický časopis*. 1964, roč. 12, č. 2, s. 218 – 219.
- ¹³ TIBENSKÝ, Ján. *Slovenský Sokrates (Adam František Kollár)*. Bratislava: Tatran, 1983, s. 34 – 43.
- ¹⁴ TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin: Osveta, 1979, s. 96; TIBENSKÝ, ref. 14, s. 47 – 48.

- ¹⁵ *Index Librorum Prohibitorum Sanctissimi Domini Nostri Benedicti XIV. Pontificis Maximi*. Romae: Ex Typographia Rev. Camerae Apostolicae, 1764, 232 s. (MS Ba BB 1945); *Index Librorum Prohibitorum SS.mi D. N. Benedicti XIV. pontificis maximi*. Romae: Ex Typographia Rev. Camerae Apostolicas, 1770, s. 313.
- ¹⁶ Napríklad v dielach *Lapis Angularis* (Viennae, 1733) od Jozefa Inocenta Dežerického (MS Ba BB 3577) alebo *Florilegium Sponsalium Canonico Morale* (Comaromij, 1740) od Ludovíta Paxyho (MS Ba BB 3205).
- ¹⁷ KOLLÁROVÁ, Ivona. *Vydavatelía v 18. storočí: trilógia k dejinám typografického média*. Bratislava: Veda, 2006, s. 68 – 70.
- ¹⁸ *Soznam slovenských kníh vhodných pre obecné a verejné knižnice vydaných v rokoch 1931 – 1935*. Bratislava: Osvetový sväz pre Slovensko, 1937, s. 3.
- ¹⁹ *Soznam*, ref. 19, s. 131.
- ²⁰ Ide hlavne o stúpcov bývalej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. PASIAR, Štefan. *Dejiny slovenských ľudových knižníc*. Martin: Osveta, 1957, s. 188.
- ²¹ V Banskej Bystrici bolo na základe zaslaného zoznamu z 28 titulov *slovenskej beletrie* vyradených 14 a zo 76 titulov *náučnej literatúry slovenskej a českej týkajúcej sa slovenských vecí* 29. Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB). Fond Mestský úrad Banská Bystrica 1923 – 1945 (MÚ BB), sign. XIV (1200), Soznam kníh v mestskej verejnej knižnici v Banskej Bystrici, ktoré boli na základe nariadenia ministerstva školstva a národnej osvety č. 48.911/39 zo dňa 6. mája 1939 vyradené.
- ²² ŠA BB. Fond MÚ BB, inv. č. 341, sig. XIV 1-540/1941, Obsah: Varia. Zpráva o činnosti mestskej verejnej knižnice za r. 1941-1944(28), č. kart. 195. Zpráva o činnosti mestskej verejnej knižnice v Banskej Bystrici za rok 1940.
- ²³ ŠA BB. Fond Miestny národný výbor v Banskej Bystrici 1945 – 1949 (1951) (ďalej MNV BB), inv. č. 58, sign.VI 477-880/1945, revízia mestskej verejnej knižnice (1256); č. kart. 20. Úrad Okresného národného výboru v Banskej Bystrici.
- ²⁴ SÝKORA, Jozef. *Od mestskej verejnej ku Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici*, 1976, s. 15. Rukopis. Archív Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (ďalej ŠVK BB), inv. č. A 984.
- ²⁵ ŠA BB, Fond MNV BB, inv. č. VI. 2617, hlásenie o doterajšej činnosti knižnice.
- ²⁶ ŠA BB, Fond MNV BB, inv. č. 2357.
- ²⁷ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009, s. 470 – 512; ONDRAŠOVIČOVÁ, Ivana. *Cenzúra v českých a slovenských knižniciach v rokoch 1948 – 1989*. In: *Knižnice a informácie*. 1997, roč. 29, č. 2, s. 84 – 87.
- ²⁸ List Okresného národného výboru – odbor školstva a kultúry v Banskej Bystrici všetkým miestnym ľudovým knižniciam v okrese z 5. 10. 1964. Archív Metodiky Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (ďalej AM ŠVK BB). Metodické materiály KK Ban. Bystrica za roky 1964, 1965, č. 64.
- ²⁹ Zpráva o činnosti za rok 1965. AM ŠVK BB. Krajská knižnica v Banskej Bystrici, s. 4, č. 33.
- ³⁰ PERSTICKÁ, Dagmar. *Ludvík Aškenazy a ti druzí: informace o ulčované a zamlčované literatuře*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1990, s. 103 – 104.
- ³¹ PERSTICKÁ, ref. 31, s. 103 – 104.
- ³² List ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky z 23. 8. 1972. Archív ŠVK BB, inv. č. A 247.
- ³³ Príkladom je dielo *Dissertationum Theologicarum Sylloge* od Samuela Werenfelsa (Basileae, 1709), ktoré knižnica nadobudla darom v roku 1984 (O 2484) alebo dielo *Bohové a hrdinové antických bájí* od Vojtecha Zamarovského (Praha, 1982) získané povinným výtlačkom a spracované v roku 1983 (A 34934).

DOMENOVÁ, Marcela (eds.) *Z dejín národnej kultúry Slovenska – udalosti, osobnosti a pamiatky z obdobia formovania moderného slovenského národa*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2019. 212 s. ISBN 978-80-89614-64-6.

Štátna vedecká knižnica v Prešove vydala v roku 2019 prvé číslo zborníka *Z dejín národnej kultúry Slovenska – udalosti, osobnosti a pamiatky z obdobia formovania moderného slovenského národa*. Autori príspevkov v zborníku približujú osudy slovenských dejateľov a intelektuálov, ale i miest a inštitúcií, ktoré mali významný vplyv na spoločenské a politické dianie na území Slovenska v 18. a 19. storočí, teda v období, ktoré bolo pre formovanie štátu kľúčové.

Zostavovateľkou a editorkou zborníka je Marcela Domenová, ktorá sa prihovára čitateľovi úvodným článkom s adekvátnym názvom *Benevolo lectori*. Autorka v ňom stručne predstavuje konferenciu *Udalosti a osobnosti formovania moderného slovenského národa* (knižná kultúra – jazyk – školstvo – osveta), ktorá predchádzala zborníku a ktorá sa konala v apríli 2018 v Prešove. Zborník prináša na 211 stranách Odborné štúdie (11), Články (1), Úvahy (2), Jubileá (1), Kroniky (2) a Recenzie (6). Zborník je koncipovaný z tematicky rôznorodých príspevkov.

Jadro zborníka obsahujú príspevky zamerané na dobové osobnosti. V úvode je zaradená štúdia zostavovateľky Marcely Domenovej s názvom *Geograf, kartograf a pedagóg Ján Tomka-Sásky a jeho dielo v historických knižniciach mesta Prešov*. Autorka v ňom predstavila osobnosť kartografa zemianskeho pôvodu Jána Tomka-Sáskeho, a tým zároveň priblížila i jeho spoluprácu so známym zvolenským rodákom Matejom Belom. Marcela Domenová je autorkou aj ďalšej štúdie s názvom *Torzo knižnice SEM JMB v Prešove v historickom fonde ŠVK v Prešove*, v ktorej sa zameriavala na pozostatky historickej knižnice dnes už neexistujúcej inštitúcie Sdruženia evanjelickej a. v. mládeže Jednota Mateja Bahila v Prešove. Ďalšou je štúdia Gabriely Oľšavskej nazvaná *Diela A. F. Kollára vo fondoch historických knižníc mesta Prešov*. Autorka predstavila literárnu tvorbu Adama Františka Kollára nachádzajúcu sa v prešovských inštitúciách. Tieto autorky spolupracovali aj na štúdiu *Pamiatky knižnej kultúry z obdobia formovania moderného slovenského národa v historickej Kolegiálnej knižnici v Prešove (vybrané okruhy a diela z rokov 1780 – 1875)*. Venovali sa v nej vybraným slovenským spisom z obdobia konca 18. a začiatku 19. storočia. Pavol Markovič analyzoval dvoch spisovateľských velikánov vo svojej typologickej reflexii s názvom *Učenci, básnici, polyhistori – Ján Kollár a Johan Wolfgang Goethe*. Osobnosti Bohuslava Tablica a jeho kolegom sa venujú dve štúdie. Prvou je *Michal Inštitutoris Mošovský v literárnohistorickej a básnickej reflexii Bohuslava Tablica* od Lenky Riškovej a druhou je *K počiatkom osvietenskej beletristickej tvorby: Slovenskí veršovci I. Bohuslav Tablic v kontexte literatúry pre deti* od Martiny Petrikovej. Nasleduje práca Libuše Frankovej s názvom *Účasť Adama a Jána Hlovíkovcov na národnokultúrnom živote Slovákov na historickom území východného Slovenska*. Práca bola napísaná k 225. výročiu narodenia Adama Hlovíka. Lucia Němcová sa vo svojom texte *Martin Hattala a jeho dielo v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove* zamerala na analýzu diela významného slovenského pedagóga a teológa Martina Hattalu nachádzajúceho sa v zbierkach ŠVK v Prešove. V štúdiu nazvanej *Štúrovo Slovenské národné noviny o živote obyvateľov východného Slovenska v roku 1847* autorka Nadežda Jurčišinová analyzovala novinové články z vybraného periodika, ktoré poukazovali na ťažké životné podmienky a na chudobu a hlad obyvateľov v oblasti Spiša, Šariša, Zemplína a Abova. Renáta Kočišová sa vo svojom príspevku *Zberatelia slovenských ľudových piesní východoslovenského okruhu v období národného obrodovania* sústredila na spevník *Slovenské spevy*, ktorý bol zostavený v 19. storočí a obsahoval súdobú i historickú ľudovú hudobnú tvorbu, ktorá sa stala súčasťou nášho kultúrneho dedičstva. Autorka v príspevku opisuje zbieranie, triedenie a uchovávanie ľudových piesní.

V ďalšej časti zborníka sa Lucia Oravec Koreňová v príspevku *Založenie slovenského evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej (sonda do problematiky v kontexte dejinného obdobia)* zaoberá okolnosťami vzniku prvého slovenského gymnázia v Revúcej.

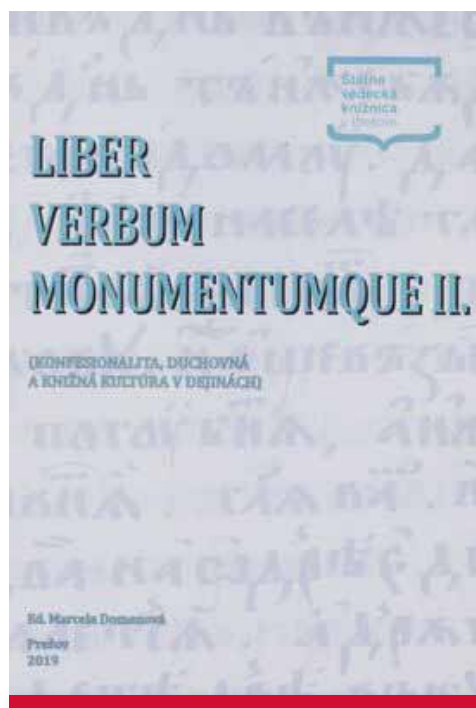
V kapitole Úvahy autorka Marta Germušková v príspevku *Fenomén slovenskej revolúcie 1848 – 1849 a jej lídri v kontexte politiky i literatúry* rozvíja historický kontext slovenskej revolúcie s ohľadom na generáciu štúrovských predstaviteľov romantizmu. Úvaha s názvom *K počiatkom slovenskej literatúry pre deti a mládež (niekoľko zaujímavostí o osvietenskej školskej literatúre ako digitalizovanom kultúrnom dedičstve v čítaní detí a mládeže)* od autorky Martiny Petríkovej sa sústreďuje na zaujímavú tému rozvoja detskej a školskej literatúry ako reakcia na súdobé sociálno-ekonomické faktory v období osvietenstva na Slovensku. *Milan Hodža – osobnosť európskeho formátu* je názov príspevku od Ivany Polákovéj v kapitole Jubileá.

Do časti Kronika prispela Gabriela Oľšavská dvoma príspevkami. V texte nazvanom *Od monarchie k republike: zlomové udalosti na stránkach dobovej tlače a ich reflexia v knižnej kultúre (výstava, ŠVK v Prešove, november 2018 – február 2019)* stručne približuje výstavu skoncipovanú pri príležitosti 100. výročia ukončenia 1. svetovej vojny, rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku Československej republiky. V článku *Slovenská republika rád a jej odraz v literatúre a historickej spisbe (odborná výstava, ŠVK v Prešove 21. 6. 2019 – 14. 9. 2019)* je uvedená charakteristika výstavy usporiadanej pri príležitosti 100. výročia SRR.

Recenzovaný zborník je komplexným pohľadom na vývoj národného povedomia a život Slovákov. Ako celok je prínosom najmä pre odbornú knihovnícku obec. Obrazová príloha v niektorých príspevkoch slúži na dokreslenie konkrétnej témy a každý článok obsahuje resumé v anglickom jazyku.

Alexandra Ballová, MPhil.

DOMENOVÁ, Marcela (eds.) *Liber – verbum – monumentumque II. (Konfesionalita, duchovná a knižná kultúra v dejinách)*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2019. 176 s. ISBN 978-80-89614-63-9.

Štátna vedecká knižnica v Prešove pri príležitosti dvoch jubileí gréckokatolíckej cirkvi, a to 200. výročia založenia prešovského biskupstva a 10. výročia povýšenia tohto biskupstva na arcibiskupstvo, usporiadala v roku 2018 medzinárodnú konferenciu pod názvom *Dejiny knižnej a duchovnej kultúry Slovenska*. Časť príspevkov, ktoré odzneli na tejto konferencii bola spolu s ďalšími štúdiami zaradená do recenzovaného zborníka *Liber – verbum – monumentumque II. (Konfesionalita, duchovná a knižná kultúra v dejinách)* z produkcie Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK), ktorého editorkou je Marcela Domenová. V poradí druhé vydanie nekonferenčného zborníka vyšlo v Prešove v roku 2019. Zborník obsahuje 12 štúdií, 3 správy v časti Kronika/Správy a 13 recenzií v kapitole Recenzie/Anotácie. Väčšina príspevkov je v slovenskom jazyku, objavili sa však aj dva príspevky v ukrajinskom jazyku.

Príspevky ponúkajú široké spektrum informácií o gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, o jej kultúre, histórii a o jej členoch. Vďaka tomu podáva zborník ucelený obraz o fungovaní tejto inštitúcie v rámci skúmaného obdobia.

Z príspevkov zameriavajúcich sa na dejiny knižnej kultúry možno spomenúť *Schematizmus ako prameň k dejinám Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva*, v ktorom Kamila Fircáková predstavila schematizmy ako unikátne dokumenty umožňujúce zaujímavý vhlad do dejín prešovského gréckokatolíckeho biskupstva alebo príspevok „*Catalogus Librorum*“ Gregora Tarkoviča z roku 1841 od dvojice autoriek Marcely Domenovej a Gabriely Oľšavskej. Druhý spomenutý príspevok podal obraz o Gregorovi Tarkovičovi ako o významnom knižnom cenzorovi a prvom biskupovi novovzniknutej Prešov-

skej eparchie. Lucia Němcová v príspevku *Modlitebné knihy v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove* skúmala unikátne modlitebné knižky českej a slovenskej proveniencie, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v zbierkach Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Peter Žeňuch v štúdiu *Religiózný rozmer každodennosti na príklade edukačných cyrilských rukopisných prameňov z východného Slovenska v 18. storočí* vykresľoval obraz každodenného života východoslovenského gréckokatolíka na základe cyrilských rukopisov. Významnej osobnosti gréckokatolíckej cirkvi sa venoval Michal Glevaňák v príspevku *ThDr. Ivan Kizák – zostavovateľ zborníka pod názvom „Sborník cerkvných písanopinj vo cerkvach parochialnõch szoversajemõch“ ako odpoveď na maďarizačné tlaky vtedajšej doby*. Glevaňák priblížil úlohy gréckokatolíckych náboženských predstaviteľov v rámci silnejúcej maďarizácie na našom území. Marta Germušková predstavila osobnosť Jozefa Tótha vo svojom príspevku *Jozef Tóth – významná literárna a duchovná osobnosť*. V prvom zahraničnom príspevku s názvom *Styky apoštolského administrátora Prešovskej gréckokatolíckej eparchie Dionýza Nyáradiho s duchovenstvom a kultúrno-vzdelávacími inštitúciami Podkarpatskej Rusi (1922 – 1926)* autor Igor Lichtej analyzoval snahu Dionýza Nyáradiho o „obnovenie národnej povahy“ Prešovskej eparchie. Zaujímavú tému predstavil Peter Jambor v príspevku s názvom *Otázka americkej emigrácie gréckokatolíckeho obyvateľstva Šarišského archidiakonátu v období biskupa Jána Vályiho (1883 – 1911)*, v ktorom sa autor zaoberal pozadím emigrácie príslušníkov gréckokatolíckej cirkvi z oblasti východného Slovenska, najmä Šariša. Samotnej prítomnosti gréckokatolíckej cirkvi na území dnešného východného Slovenska a jej pôsobenia z hľadiska každodenného života bežného ľudu sa vo svojich príspevkoch venovali Annamária Kónyová – *Ortodoxní, uniati, gréckokatolíci a reformovaná cirkev na území dnešného východného Slovenska v 17. storočí*, ktorá sa vo svojom prepracovanom príspevku zamerala na vzťahy a prepojenia medzi príslušníkmi rozličných vierovyznaní v skúmanej oblasti; ďalej Mária Kaletová – *Farnosť Kamienska vo svetle kanonickej vizitácie z roku 1880 či Gréckokatolícka cirkev v bývalej Turnianskej župe* od autorky Moniky Bodnár. Tejto téme sa venuje aj druhý z dvoch zahraničných príspevkov s názvom *Hrabské v hľadaní „božieho a ľudského zákona“ (História jedného konfliktu medzi gréckokatolíckymi a pravoslávnyimi v medzivojnovom období na Slovensku)* od Viktórie Sergienko.

Zborník predstavuje komplexný pohľad na históriu a pôsobenie gréckokatolíckej cirkvi na území dnešného Slovenska a na životy jej členov v rozličných, avšak chronologicky nadväzujúcich obdobiach. Uverejnené príspevky poskytujú možnosť zrozumiteľne a zároveň detailne spoznať históriu gréckokatolíckej cirkvi na určitej časti nášho územia, jej prepojenia s inými cirkvami ako aj väzby na zahraničie, najmä na Ukrajinu, na ktorej má gréckokatolícka cirkev korene a na Ameriku, do ktorej veľa príslušníkov tejto cirkvi emigrovalo za lepším životom. Pozitívnym doplnkom zborníka sú dva príspevky zahraničných autorov. Väčšina príspevkov je vhodne doplnená tematickými farebnými fotografiami. Zborník veľkou mierou prispieva k poznaniu významnej časti minulosti gréckokatolíckej cirkvi, jej predstaviteľov a veriacich na území východného Slovenska a ako celok ho môžeme hodnotiť veľmi pozitívne.

Alexandra Ballová, MPhil.

Podavka, O., Svatoš, M. a kol. *Johann Peter Cerroni – Spisovatelé království Českého Díl II.: C – D. Praha: Filosofia, 2019. ISBN 978-80-7007-514-2.*

Projekt *Johann Peter Cerroni a Historia Litteraria jeho doby* vznikol na pôde Kabinetu pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR. Cieľom na viaceré etapy rozčlenenej úlohy je sprístupnenie latinského slovníka spisovateľov *Scriptores Regni Bohemiae*, ktorého autorom je literárny historik a zberateľ Johann Peter Cerroni (1753 – 1826). Ako vyštudovaný právnik sa stal sekretárom Moravskosliezského gubernia, cenzorom a archivárom zrušených kláštorných fondov. Približne v rokoch 1792 – 1825 pripravil abecedne zoradený lexikón vzdelancov, ktorí sa narodili, žili alebo aspoň čiastočne pôsobili na území Čiech v období stredoveku a raného novoveku a venovali sa humanitným vedám a literatúre. Materiál usporiadal do 24 zväzkov, ktoré sa však do tlače nedostali a Cerroniho dielo tak ostalo dlhý čas v rukopise. Dnes je uložené v Moravskom zemskom archíve v Brne.

V rámci projektu už bola publikovaná kolektívna monografia *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století* (2016), ktorá sa zaoberá vývojom, premenami a hlavnými predstaviteľmi tohto konceptu, taktiež vyšiel prvý diel edície Cerroniho slovníka *Spisovatelé království českého Díl I., A – B* (2016) a o rok neskôr (2017) tretí diel, ktorý obsahuje autorov pod písmenami E – F.

Predložený druhý zväzok edície obsahuje dva rukopisné Cerroniho diely s menami autorov začínajúcimi na písmená C a D, čo spolu predstavuje 277 hesiel. Na spracovaní hesiel sa, podobne ako v predchádzajúcich zväzkoch, podieľal tím latinských filológov, bohemisti, germanisti a hebraista, ktorí preložili jednotlivé biografické medailóny, pripravili textovo-kritický aparát a výkladové poznámky.

Ku každému heslu je pripojená sigla spracovateľa. Heslám bola ponechaná pôvodná Cerroniho štruktúra a urobili sa len nevyhnuté grafické úpravy kvôli prehľadnosti textu. Za priezviskom a menom autora nasledujú údaje o autorovom živote v rôznom rozsahu v závislosti od Cerroniho vedomostí. Vedľa biogramu je v hranatých zátvorkách uvedený jeho preklad. V časti *Scripta* nasledujú rukopisné alebo tlačené diela autora. Záver hesla tvoria Cerroniho odkazy na použité pramene (*In margine*). Každé heslo je doplnené poznámkovým aparátom pod čiarou, ktorý obsahuje tri druhy editorských poznámok. Textovokritické poznámky evidujú jazykové, resp. textologické zásahy, výkladové poznámky k latinskému originálu sú určené na opravy či doplnky Cerroniho textu, výkladové poznámky k prekladu sú použité len v prípade nejasností či nejednoznačnosti latinského textu. Najobsažnejšie sú poznámky k latinskému textu, pretože obsahujú varianty mien konkrétneho autora v latinskom jazyku, ale aj vo vernakulárnych jazykoch, ďalej doplnené údaje o narodení a úmrtí (ak chýbali a dali sa zistiť) a odkazy na základnú literatúru o živote a diele autora.

Ďalšie editorské poznámky korigujú Cerroniho omyly, dopĺňajú a špecifikujú biografické či bibliografické údaje. Register mien je zaradený za slovníkovou časťou a obsahuje aj rôzne varianty mien autorov. Za ním nasleduje zoznam značiek (sigiel) autorov.

Súčasťou zväzku je aj podrobná metodika práce s originálnym textom, a to zásady edičného spracovania latinských textov a prepisu českých, nemeckých a hebrejských textov. Za metodikou práce je zoznam nerozpisovaných skratiek v texte edície, zoznam všeobecne používaných skratiek a skratiek inštitúcií.

V závere je zoznam literatúry, ktorú editori citovali v poznámkovom aparáte. Veľmi bohatým a zaujímavým zdrojom je *Seznam Cerronim skráceně citovaných pramenů a literatury*, ktorý obsahuje všetky archívne dokumenty, rukopisné a tlačené diela, ktoré Cerroni použil pri zostavovaní hesiel o jednotlivých autoroch. Tieto záznamy editori v abecedne zoradenom zozname rozpisali a doplnili správnym názvom, datovaním, prípadne súčasným miestom uloženia.

Ako dokladá samotný súpis, pri príprave svojho diela Cerroni používal rozmanitú škálu prameňov, predovšetkým z územia českých krajín, Moravy a Sliezska. Okrem toho však siahol aj po katalógoch a dielach literárnych historikov z dobového Uhorska.

Cerroniho spájalo osobné priateľstvo napr. so známym zberateľom a znalcom staršej literatúry Jurajom Ribayom, ktorého bližšie neurčený opis katalógu jeho knižnice používal pri svojej práci (*Cat. Bibl. Georgii Ribay*, s. 445). Rovnako čerpal zo zbierky zakladateľa národného múzea a knižnice (dnešnej Országos Széchényi Könyvtár) grófa Ferenca Széchényiho (*Catalogus bibliothecae comitis Francisci Seczenii Budae*, s. 445) a diela historika a pedagóga Daniela Cornidesa *Bibliotheca Hungarica...* (Pestini 1792, s. 445.). Ďalšou pomôckou bola dvojzväzková biobibliografická práca o autoroch z rádu piaristov literárneho historika Alexeja Horányiho *Scriptores Piarum scholarum ...* (Budae 1808 – 1809, s. 454).

Druhý zväzok z edície diela J. P. Cerroniho predstavuje prehľadný, kvalitne spracovaný biobibliografický lexikón s precízne sformulovanými zásadami práce s originálnym textom. Svojím obsahom (ako aj už vydané a ďalšie pripravované diely) napĺňa cieľ edície – prispieť k hlbšiemu poznaniu dejín a kontinuity vzdelávania v Čechách. Cerroniho text obsahuje množstvo poznatkov, ktoré by boli inak nedostupné (či ťažko prístupné) a poskytuje tak na jednom mieste prehľad o publikačnej činnosti autorov spätých s územím Čiech v rozpätí dvoch historických období. Zároveň reprezentuje cenný príspevok k literárnym dejinám, bibliografii, dejinám knižnej kultúry ako aj dejinám ďalších odborov.

Mgr. Miriam Ambrúžová Poriezová, PhD.

MOŽNOSTI FINANCOVANIA KNIŽNÝCH PUBLIKÁCIÍ

MGR. MARTINA BAŤKOVÁ

The article deals with the possibilities of financing the publishing of books offered by the public and private sectors to the interested parties. It gives an overview of the subsidy policy of the Ministry of Culture of the Slovak Republic and particularly the activities of various public funds and institutions under the auspices of the Ministry of Culture. Moreover, it presents some financing activities based on the private sector's participation, such as sponsorship, crowdfunding, and hybrid publishing.

Keywords: subsidy policy; Ministry of Culture of the Slovak Republic; Slovak literature; funds; crowdfunding; sponsorship; hybrid publishing

Redukcia čitateľov sa často spája s 21. storočím. Neustále produktívny knižný trh u nás i v zahraničí dokazuje, že pokles čísel milovníkov kníh nie je taký obrovský, ako sa na prvý pohľad zdá. Hoci slovenský knižný trh patrí medzi malé svojho druhu, nedá sa hovoriť o nedostatku titulov, práve naopak – vydavateľstvá každoročne prinášajú stovky kníh domácej i zahraničnej proveniencie a nemalý rozmach zaznamenávajú aj knihy vydávané autormi, ktorí sa rozhodli pre cestu samovydavania.

MOŽNOSTI FINANCOVANIA VYDAVATEĽSTIEV

Vydavateľská činnosť je z podnikateľského hľadiska stále iba biznis, ktorý si vyžaduje neustály prínos financií pre svoju úspešnú existenciu. Financie môže subjekt získať z vlastných alebo cudzích zdrojov. Medzi vlastné zdroje patrí kapitál vydavateľa. Druhá alternatíva je o čosi bohatšia na možnosti získavania financií – patria sem rôzne peňažné dary od súkromných inštitúcií alebo fondy/dotácie. Zdroje externého financovania môžeme rozdeliť do dvoch kategórií, a to štátna, verejnoprávna sféra a súkromná sféra, ktoré poskytujú rôzne formy peňažnej podpory, napríklad dotácie, štipendiá, granty.

FORMY ŠTÁTNEJ PODPORY

Keďže jazyk je už odnepamäti symbolom suverénneho štátu a literatúra reflektuje vyspelosť krajiny, nie je prekvapivé, že o rozvoj kultúry sa zaujíma aj samostatný štát. Mnohé krajiny evidujú rôzne formy štátnej podpory zameranej na knižnú kultúru, spomenúť môžeme daňové úľavy, pevne stanovené ceny kníh, znížené alebo úplne zrušené poštovné na knižné zásielky, programy na podporu knižníc či priamu podporu vydávania kníh domácej proveniencie (Pistorius, 2011, s. 14 – 16).

Grantové programy, podprogramy a fondy

Na Slovensku je zaužívaná podpora od štátu, ale aj zo samosprávnych krajov či miest, ktoré majú osobitné grantové programy. V rámci tejto sféry spomenieme

dotačnú politiku Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ktoré každoročne vytvára grantové programy, v rámci ktorých záujemcovia môžu žiadať o finančný príspevok.

Žiadateľom o grant môžu byť fyzické aj právnické osoby či rôzne organizácie, ktoré nie sú odsúdené za „úmyselný trestný čin proti majetku“ a nemajú evidované daňové nedoplatky. Žiadateľove vlastné

financie by mali dokázali pokryť 5 % výdavkov z celkového rozpočtu projektu (MK SR, 2020, s. 2).

Spomenúť môžeme grantový program Umenie, ktorý „je zameraný na podporu vydávania knižných publikácií v slovenskom jazyku určených do distribučnej siete v Slovenskej republike, najmä pôvodnej, výberovo prekladovej, umenovednej a spoločenskovednej literatúry, umeleckých a kultúrnych časopisov, časopisov pre deti a mládež, aktivít z oblasti literatúry a knižnej kultúry“ (OPR, 2015, s. 7).

V rámci podprogramu sa dotačná politika orientuje na „vydávanie prekladovej umeleckej literatúry, vydávanie pôvodnej a prekladovej umenovednej a spoločenskovednej literatúry, vydávanie umeleckých a kultúrnych časopisov, aktivity z oblasti literatúry a knižnej kultúry, vydávanie umeleckej literatúry a časopisov pre deti a mládež, vydávanie pôvodnej slovenskej umeleckej literatúry“ (OPR, 2015, s. 7 – 9).

Podpora literatúry z Ministerstva kultúry SR bola v minulosti širokospektrálne zameraná, snažila sa pokryť všetky aspekty a podporila nemalý počet projektov

(napr. knihu básní *Smrekový les*, (Modrý Peter, 2009) od Rudolfa Juroľka alebo *Bordeline* (Marenčin, 2014) od Ivany Gibovej) V roku 2016 sa dotačná politika zmenila a podpora literatúry sa presunula pod gesciu Fondu na podporu umenia. Ide o verejnoprávnu inštitúciu „podpora umeleckých aktivít, kultúry a kreatívneho priemyslu“, ktorá vznikla v roku 2014 na základe zákona č. 284/2014 Z. z., a to na podnet Jozefa Kovalčika. S podporou činnosťou však fond začal až v novembri 2015, teda po tom, ako bol plne organizačne i strategicky sfunkčnený a vytvorili sa ideálne pravidlá podávania žiadostí a ich schvaľovania (Kovalčík, 2015, s. 15). Hoci dotačná politika fondu je rozsiahla, spomenieme len podporné aktivity súvisiace s literatúrou – tvorba a vydávanie umeleckej literatúry pre deti a mládež, tvorba a vydávanie pôvodnej umeleckej literatúry, tvorba a vydávanie prekladov umeleckej literatúry, organizovanie literárnych festivalov, súťaží, publikovanie tlačených a internetových časopisov, organizovanie kultúrno-vzdelávacích aktivít a iné (FPU, 2020a).

Hoci fond poskytuje žiadateľom dotácie relatívne krátko, v oblasti podpory vydávania slovenskej literatúry je jeho aktivita mimoriadne plodná. Za takmer

6 rokov s jeho pomocou vyšlo viac ako 650 kníh, a to ako umeleckej, tak i náučnej a odbornej či literatúry faktu. Spomenieme napríklad súborné dielo Ľubomíra Feldeka *Životopis vo veršoch* (2016) či *Gundžovníky* (2018) od Júliusa Satinského (FPU, 2020b).

Okrem FPU na Slovensku v minulosti pôsobili aj iné fondy zamerané na podporu literatúry, a to Štátny fond kultúry Pro Slovakia, ktorý spadal pod gesciu ministerstva

kultúry alebo národnokultúrna verejnoprávna inštitúcia Literárny fond, ktorý záujemcom od roku 1954 poskytuje rôzne krátkodobé aj „dlhodobé tvorivé štipendiá, študijné a cestovné štipendiá na získavanie materiálov, tvorivé štipendijné pobyty, jednorazové i mesačné sociálne podpory, príspevky na prepisy rukopisov, odmeňovanie významných literárnych diel“ (Sokolová, 2005, s. 10) a zároveň dodnes usporadúva súťaže a udeľuje ocenenia, ktoré sú spojené s finančnou odmenou.

FORMY SÚKROMNEJ PODPORY

Nadácie, združenia a granty

Okrem štátnej a verejnoprávnej sféry finančnej podpory existuje aj súkromná sféra, v rámci ktorej je dotačný systém bohato rozvinutý – niektoré inštitúcie majú vo vedení nadšených filantropov, ktorých charitatívne projekty vnútorne naplňajú, iné spoločnosti dotačnú politiku vnímajú ako výhodný marketingový ťah. Spomenúť môžeme napríklad Nadáciu Tatra banky, ktorá vznikla v roku 2004 z iniciatívy Tatra banky ako samostatná sekcia zameraná na podporu a rozvoj vzdelávania, umenia či kreatívnych experimentálnych nápadov a projektov. Nadácia sa primárne zameriava na podporu študentov, pedagógov či stredných i vysokých škôl, zároveň podporuje aj skúsených, etablovaných umelcov a rôznych začiatočníkov, laikov, ktorí prejavujú snahu, zručnosti a ambície.

V rámci grantového systému sa orientuje tromi primárnymi smermi. Ide o otvorené grantové programy. V nich nadácia určuje základné idey, ktorých sa program bude pridŕžovať. Takto sa iniciuje sféra,

marketingový ťah. Spomenúť môžeme napríklad Nadáciu Tatra banky, ktorá vznikla v roku 2004 z iniciatívy Tatra banky ako samostatná sekcia

do ktorej chce nadácia investovať financie. Napokon predstavuje rôzne podprogramy, prostredníctvom ktorých sa záujemcovia môžu uchádzať o dotácie, napr. podprogram Viac umenia, ktorý sa zameriava na umelecké projekty v rôznych oblastiach vrátane literatúry. Podpora partnerských projektov je založená na spolupráci s organizáciami propagujúcimi totožné, resp. podobné myšlienky ako nadácia a podpora výnimočnosti, ktorá je orientovaná na tých, ktorí prejavia mimoriadnu aktivitu, nadšenie, snahu a výsledky v daných oblastiach a na piedestáli bude „rozvoj a ochrana duchovných hodnôt, vzdelávanie a zachovanie prírodných a kultúrnych hodnôt“ (Nadácia TB, 2020e).

Združenie vydavateľov a kníhkupcov Slovenskej republiky (ZVKS) od roku 1991 funguje ako samostatná dobrovoľná organizácia s cieľom združovať ľudí zaoberajúcich sa literatúrou, reprezentovať ich záujmy

a podporovať ich úsilie šíriť knižnú kultúru.

Cieľom a poslaním ZVKS je „*nadväzovať a udržiavať kontakty s príbuznými inštitúciami doma a v zahraničí, napomáhať v rámci svojich možností svojim členom pri riešení závažných problémov s orgánmi štátnej správy a inými právnymi subjektmi, koordinovať a zabezpečovať spoločensky prospešné služby svojim členom, [...] zriaďovať a spravovať fondy, ktoré slúžia spoločným záujmom členov, iniciovať, prerokúvať a pripomienkovať legislatívne návrhy, vykonávať ďalšie vydavateľsko-obchodné aktivity, ktorými ho členovia združenia poveria, podporovať vydavateľov a kníhkupcov Slovenskej republiky pri výkone ich podnikateľskej a nepodnikateľskej činnosti týkajúcej sa šírenia knižnej kultúry vrátane poskytovania finančnej a inej hmotnej návratnej a nenávratnej pomoci*“ (ZVKS, 2020c). Hoci dotácie na vydávanie knižných publikácií sú v rámci združenia skôr okrajovou záležitosťou, predsa len je to činnosť, ktorou sa ZVKS zaoberá. Z kníh, ktoré boli vydané s finančnou podporou združenia môžeme spomenúť napríklad novelu *Ema a Smrtihlav* (Artforum, 2014) od zosnulého spisovateľa Petra Krištúfka.

Self-publishing

Možnosť tradičného vydávania nie je dostupná pre každého autora. Self-publishing, ktorý vznikol vďaka

neustále napredujúcim technológiám digitálnej tlače, umožňuje vydanie a sprístupnenie knihy prakticky komukoľvek. Samofinancovanie (radíme ho do súkromnej sféry) ľuďom ponúka možnosť publikovať vlastné texty. Je to postup podstatne zložitejší ako tradičné vydávanie najmä preto, lebo autor musí text nielen napísať, ale ho aj skorigovať, zalomiť a graficky upraviť (Rich, 2006, s. 9).

Rovnako ako vydavateľstvá, tak aj spisovatelia, ktorí si zvolia cestu self-publishingu, môžu ako fyzické osoby požiadať o dotácie z rôznych inštitúcií, ale zároveň môžu publikovanie knihy samofinancovať. Samozrejme, aj v prípade, že sa autori rozhodnú vydanie knihy financovať z vlastných zdrojov, majú možnosť postupovať viacerými smermi. Tou najočividnejšou alternatívou je skutočne hradiť celý proces „z vlastného vrecka“, ale existujú aj iné riešenia, napríklad crowdfunding, sponzoring či hybrid publishing.

Crowdfunding

Crowdfunding je inovatívny spôsob financovania a ako už samotný názov signalizuje, kampane tohto typu fungujú na princípe získavania menších príspevkov od veľkého počtu ľudí s cieľom financovať konkrétny projekt; aj preto sú väčšinou organizované v online sfére (Národná banka Slovenska, 2019).

Kampane takéhoto typu sa klasifikujú na základe spôsobu získavania príspevkov – väčšina crowdfundingových spoločností funguje na princípe „all or nothing“ (všetko alebo nič), čiže na princípe fixného financovania. Nájdu sa však aj také, ktoré poskytujú možnosť flexibilného financovania projektov. Z bezpečnostného hľadiska je pre darcov výhodnejší práve „all or nothing“. V prípade, ak projekt nezíska ideálnu sumu na realizáciu, tak sa im príspevkov v plnej výške vráti. Naopak, flexibilne financované „nápady“ si darovanú čiastku môžu ponechať a využiť ju aspoň na prilepšenie si (StartLab, 2019). Ako uvádza Národná banka Slovenska (2019): „*Pri crowdfundingu ide o spoluprácu troch subjektov*“, a to autora projektu, ktorý chce získať financie na jeho realizáciu, crowdfundingovej platformy, ktorá ideu v rámci kampane sprístupní „darcom“ a podporovateľov, resp. investorov projektu, ktorí prispievajú menšími alebo väčšími čiastkami. Takáto spolupráca môže mať rozličné formy: modely s protiplnením, modely bez protiplnenia či hybridné modely. Na Slovensku je dominantný práve prvý spomínaný model, ktorý

zastrešuje tri typy kampaní – investičný crowdfunding, požičiavanie a model založený na odmene, pri ktorom darcovia získavajú materiálnu odmenu, napríklad výrobok alebo službu od tvorcu projektu.

V súčasnosti u nás funguje len jedna crowdfundingová platforma *StartLab*, ktorú v marci 2015 vytvorila Nadácia Centra pre filantropiu. Ako sa vyjadrila projektová manažérka Zuzana Zaťovič,

ich cieľom bolo vytvoriť „portál, ktorý dáva priestor inšpiratívnym, kreatívnym, verejnoprospešným projektom, ktoré pomáhajú zlepšiť našu krajinu“ (Ambrózová, 2018).

Záujemcom poskytuje možnosť finančnej podpory na princípe fixného financovania „all or nothing“ (ak sa projekt nevydarí, všetky peniaze sa vracajú na účty dobrodincov), ale aj flexibilného príspevku (ten získa tvorca aj napriek neúspechu nápadu). Jednotlivé kampane na portáli figurujú ako „spustené“ na určitý čas (30 – 45 dní), to je podľa tvorcov platformy ideálny priestor na vyzbieranie potrebných príspevkov. Samozrejme, ani takáto prezentácia „žiadostí o pomoc“ nie je úplne zadarmo. Tvorcovia nápadov síce nemusí platiť nijaké registračné poplatky, ak je projekt úspešný, z vyzbieranej sumy sa odpočítajú poplatky za bankové transakcie a príspevok na prevádzkovanie (StartLab, 2019). Portál ponúka možnosť zapojiť sa s nápadmi širokého zamerania, pričom záujemcovia môžu byť fyzické i právnické osoby. Jednotlivé projekty však prechádzajú schvaľovacím procesom, aby sa eliminovala eventualita výskytu ideí s rasistickým, sexistickým či iným neetickým spôsobom.

StartLab už od samotného začiatku fungovania podporuje aj literárne počiny. Z úspešných nápadov môžeme spomenúť *Spevník Lasica + Filip + Satinský* (Literárna bašta, 2019), na ktorého tvorbe sa podieľal kolektív autorov, či tradično-netradičnú kuchárku Nikolety Kováčovej *Slovegán* (Moloko Ventures, 2019).

Sponzoring

V mnohých vyspelých krajinách, ktoré kultúru a literatúru považujú za integrálnu súčasť prosperujúcej spoločnosti, funguje tzv. sponzoring. Ten americká profesorka psychológie Susan Friedmanová (2019) definuje ako finančne alebo podobne orientované

podporné aktivity, vďaka ktorým firmy dosahujú špecifické ciele a zvyšujú vlastnú konkurencieschopnosť. Ide o obojstranne výhodné partnerstvo, pretože iniciátor projektu získa potrebné financie na jeho realizáciu a spoločnosť sa zviditeľní, dostane sa do povedomia občanov, čím sa zvyšuje pravdepodobnosť, že získa nových zákazníkov.

Hoci sponzoring predstavuje možnosť získať financie na zrealizovanie rozličných projektov, na Slovensku dosiaľ rozvinutý nie je najmä preto, že aj napriek dlhoročným pokusom stále nie je právne ukotvený (Alexová, 2018). Samozrejme, žiadna právna norma sponzorstvo umenia nezakazuje ani ho nijako neobmedzuje, problém však mnohé spoločnosti vidia v absencii takéhoto zákona, teda v nemožnosti uplatniť si daňové úľavy, ktoré sú s touto aktivitou spojené.

Aj napriek tomu, že v rámci umenia nemôžeme hovoriť o existencii „oficiálneho“ zmluvami právne podchyteného sponzorstva, šikovní si cestu dokážu nájsť – existujú firmy, ktoré pravidelne prispievajú na knižné projekty napr. formou platených reklám (Alexová, 2018). V praxi to vyzerá asi tak, že logo organizácie „zdobí“ obálku či prebal knihy, firma je zastúpená vo venovaní či značnej časti poďakovania, v drastických prípadoch môže zasahovať do názvu knihy či celkovej grafickej podoby diela. Hoci spôsob existuje, predsa len musíme poznamenať, že sponzoring literatúry je aj v rámci podpory umenia či kultúry skôr okrajovou záležitosťou a na svoj rozmach na Slovensku ešte čaká.

Hybrid publishing

Do súkromnej sféry financovania zaraďujeme aj tzv. hybrid publishing, ktorý Moormanová vo svojej publikácii *Self-Publishing: Sharing the Secret* (2016, s. 6) definovala ako zmiešaný typ vydávania. Je to spôsob publikovania prostredníctvom tretieho sektora, resp. spoločnosti, ktorá za servisný poplatok zabezpečí vydanie knihy. Hoci hybrid publishing sprostredkováva vydanie, vydavateľom nie je firma, ale samotný autor, ktorý celý proces financuje. Spoločnosť so spisovateľmi uzatvára zmluvu, vďaka ktorej má istý profit z predaja publikovanej knihy.

V Slovenskej republike je hybrid publishing pomerne ojedinelý, avšak nie neexistujúci. Reprezentujú ho napríklad internetové portály *Písacie pero* a *Publico*, ktoré záujemcom ponúkajú jazyko-

vú a redakčnú korektúru, návrh obálky a sadzby, tlač, pomoc s marketingom a distribúciou, ale aj možnosť vydať knihu v elektronickej podobe (Písacie pero, 2020). Do dnešného dňa využili portály stovky záujemcov, autorov poézie, prózy, detskej, motivačnej i odbornej literatúry. Spomenúť môžeme napr. *Od Tatier k Babylonu* (2018), ktorú napísal Štefan Konkol, *Mafia na juhu – Strach a hrôza* (2019) od Gustáva Murína či *Ako som vozil Nórov* (2018) od Ondreja Sokola (PUBLICO, 2020).

Môžeme teda konštatovať, že finančná podpora vydávania literatúry na Slovensku je pomerne rozvinutá a jej úroveň je relatívne uspokojivá, a to tak v štátnej, ako aj vo verejnoprávnej či súkromnej sfére, avšak stále má isté nedostatky (nízka informovanosť záujemcov, neexistujúci sponzorský zákon), ktoré by bolo vhodné odstrániť. Myslíme si, že prijatím vhodných opatrení by sa úroveň a kvalita poskytovaných služieb ešte zvýšila, a tak by sa možno stali pre záujemcov ešte atraktívnejšími.

LITERATÚRA

- ALEXOVÁ, Jana. 2018. Športovci áno, my nie? Umelcom chýba sponzoring v kultúre. In *SME* [online]. 19. 12. 2018. [cit. 2020-7-2]. Dostupné na: <https://kultura.sme.sk/c/22011261/roky-sa-o-nom-hovori-nikto-ho-nevidel-lassakova-slubu-je-zakon-o-kulturnom-sponzoringu.html>.
- AMBRÓZOVÁ, Mária. 2018. Predstavujeme StartLab, platformu pre podporu zmysluplných projektov. In *www.startitup.sk*. [online]. 2. 9. 2018. [cit. 2019-7-3]. Dostupné na: <https://www.startitup.sk/predstavujeme-startlab-platformu-pre-podporu-zmysluplnych-projektov/>.
- Fond na podporu umenia. 2020a. Literatúra. In *www.fpu.sk*. [online]. 2020. [cit. 2020-7-1]. Dostupné na: <https://www.fpu.sk/sk/literatura>.
- Fond na podporu umenia. 2020b. Literárne prehliadky, festivaly, súťaže. In *www.fpu.sk*. [online]. 2020. [cit. 2020-7-1]. Dostupné na: <https://fpu.sk/sk/moznosti-podpory/struktura-podpory#c512>.
- FRIEDMAN, Susan. 2019. Why Your Marketing Plan Should Include Sponsorship. In *www.thebalancesmb.com*. [online]. 7. 10. 2019. [cit. 2020-6-28]. Dostupné na: <https://www.thebalancesmb.com/sponsorship-a-key-to-powerful-marketing-22952-76>.
- KOVALČIK, Jozef. 2015. *Projekt rozvoja Fondu na podporu umenia*. [PDF]. 19 s.
- MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2020. Charakteristika grantového systému MK SR v roku 2008. In *www.culture.gov.sk*. [online]. 2020. [cit. 2020-6-19]. Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/vdoc/378/charakteristika-grantoveho-systemu-mk-sr-v-roku-2008-d3.html>.
- MOORMAN, Phyllis. 2016. *Self-Publishing. Sharing the Secrets*. Grand Junction, Colorado: Raven Books, 2016. 224 p. ISBN 978-0-9963990-5-0
- NADÁCIA TB. 2020. Poslanie a programová stratégia. In *www.nadaciatatrabanky.sk*. [online]. 2020. [cit. 2020-6-27]. Dostupné na: <http://www.nadaciatatrabanky.sk/index.php/o-nadacii/poslanie-nadacie-tatra-banky/>.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. 2019. Crowdfunding. In *www.nbs.sk*. [online]. 2019. [cit. 2019-6-22]. Dostupné na: <https://www.nbs.sk/sk/dohlad-nad-financnym-trhom/fintech/crowdfunding>.
- OPR. 2015. *Informácia pre žiadateľov o poskytnutie dotácie z rozpočtovej kapitoly Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v programe UMENIE na rok 2015*. [PDF]. 20. 2. 2015. [cit. 2020-6-25]. 17 s. Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/vdoc/709/4-umenie-25e.html>.
- PISTORIUS, Vladimír. 2011. *Jak se dělá kniha*. Příbram: PISTORIUS & OLŠANSKÁ. 288 s. ISBN 978-80-87053-50-8.
- PÍSAČIE PERO. 2020. Vydanie knihy. In *www.pisaciepero.sk*. [online]. 2020. [cit. 2020-7-10]. Dostupné na: <http://pisaciepero.sk>.
- PUBLICO. 2020. Galéria. In *www.publico.sk* [online]. 2019 [cit. 2020-6-23]. Dostupné na: <https://www.publico.sk/galeria/>.
- RICH, Jason, R. 2006. *Self-Publishing for Dummies*. Indianapolis, Indiana: Wiley Publishing, Inc., 2006. 384 p. ISBN-13: 978-0-471-79952-8.
- SOKOLOVÁ, Eva. 2005. *50 rokov činnosti Literárneho fondu. 1954 – 2004*. Bratislava: AnaPress Bratislava, 2005. 350 s. ISBN 80-89137-16-4.
- STARTLAB. 2019. Pre autorov. In *www.startlab.sk*. [online]. 2019. [cit. 2019-6-27]. Dostupné na: <https://www.startlab.sk/pre-autorov/>.
- ZDRUŽENIE VYDAVATEĽOV A KNÍHKUPCOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2020. Stanovy. In *www.zvks.sk*. [online]. 2020. [cit. 2020-6-25]. Dostupné na: <https://zvks.sk/stanovy/>.

ČASOPIS SV. ADALBERT (VOJTECH)

PHDR. MAREK RÍMSKY

The magazine entitled “St. Adalbert” was the culmination of efforts of the Bratislava Grammar School teacher and cultural activist Eduard Krajčák to establish a popular magazine for Slovak Catholics. The magazine was being published from 1909 to 1914. Its establishment was initiated by the St. Boniface Association in Prague. Later, publishing and the administration of the magazine was taken over by Krajčák himself. Thanks to the simplistic nature of the content, the magazine was intended for common people. In 1915 the magazine was succeeded by “Buditeľ katolíckeho ľudu” (eng. The Revivalist of the Catholic People) magazine.

Keywords: Eduard Krajčák; Roman Catholic Church; journalism

Pri skúmaní publicistických, editorských a redaktor-
ských či skôr redakčných (administrátorských) akti-
vít spišského rodáka a bratislavského gymnaziálneho
profesora Eduarda Krajňáka (1848 – 1924) nemožno
obísť časopis *Sv. Adalbert (Vojtech)*.

GENÉZA ČASOPISU SV. ADALBERT (VOJTECH)

Neštandardný názov *Sv. Adalbert (Vojtech)* – zátvor-
ka a slovenský ekvivalent mena svätca Vojtech – sa
skutočne nachádzal na titulnom liste. Obdobný bol
oficiálny názov Spolku sv. Vojtecha do roku 1918.
Spolok od r. 1918 používal súčasný názov Spolok sv.
Vojtecha (v roku 1918 vzniklo Československo a slo-
venský jazyk sa začal používať ako úradný jazyk).
Svetská aj cirkevná vrchnosť sa v súvislosti so zakla-
daním spolku a pri potvrdzovaní jeho stanov v roku
1869 zdráhala vysloviť súhlas s použitím slovanského
mena Vojtech v názve, preto jeho zakladatelia pristú-
pili na kompromis.¹

Aj keď mali časopis a spolok rovnaký názov *Sv.
Adalbert (Vojtech)* a Krajňák bol aktívnym členom
spolku, časopis nepatril do spolkového vydavateľské-
ho portfólia.² Vznik časopisu totiž súvisel s inou cir-
kevnou inštitúciou sídliacou v inej časti monarchie.
Krajňák orientoval svoju iniciatívu na predstavených
benediktínskeho kláštora Emauzy (pôvodne sa klá-
štor nazýval „Na Slovanech“) v Prahe. Kláštor založil
v polovici 14. storočia český kráľ a rímskonemecký
cisár Karol IV. Bol to jediný kláštor v Čechách, v kto-
rom mníši nepoužívali latinčinu, ale na liturgické
účely „staroslovienčinu“ chorvátskej redakcie a na li-
terárne texty češtinu. Na zápis staročeských textov
používali hlaholiku. Tento fenomén je známy ako
„český hlaholizmus“.³

Krajňák bol v sporadickom korešpondenčnom
kontakte s opátom emauzského kláštora Albanom
Schachleitrom⁴ i miestnymi mníchmi Augustinom
von Galen⁵ a Leopoldom Brollom⁶, i keď obsah
zachovaných listov adresovaných Krajňákovi sa
netýkal časopisu. Zachovaná korešpondencia pochá-
dzala až z obdobia, v ktorom slovenský mesačník už
bol udomácnený na trhu s periodikami.⁷

Emauzské opátstvo vydávalo od roku 1904 časopis
Svatý Vojtěch s podtitulom „Měsíčník na obranu ka-
tolicke víry“, ktorý bol zároveň spolkovým orgánom
českého oddelenia Spolku sv. Bonifáca.⁸ Centrála
spolku vznikla v roku 1849 v nemeckom Paderborne.

Spolok mal podporovať a ochraňovať katolíkov žijú-
cich na protestantských alebo zmiešaných územiach
pred vplyvom protestantizmu a sektárstva. Do Čiech
prenikli myšlienky tohto katolíckeho hnutia vďaka
kardinálovi Schwarzenbergovi v roku 1861. Na pod-
poru svojej činnosti v nemeckých krajinách vydával
spolok mesačník *St. Bonifatius*. Po dočasnom útlme
spolku bola činnosť spolku obnovená na sklon-
ku roka 1903 ako reakcia na protikatolícku akciu
„Preč od Ríma“ a proti odpadlícťu od katolíckej
viery.⁹ O obnovenie českého oddelenia sa zaslúžili
opát Schachleiter a Josef Jindřich Gross, neskorší
litoměřický biskup, ktorý biskupský úrad zastával
od roku 1910. Schachleiter viedol opátstvo v rokoch
1908 – 1920 a napriek svojej kontroverznej povesti
zanechal po sebe pozitívne stopy v oblasti umenia.
Bol jeho obdivovateľom, mecénom, ale i vynikajúcim
hudobníkom a znalcom gregoriánskeho chorálu.

Česká verzia *Sv. Vojtěcha*, ktorú vydával Spolok
sv. Bonifáca (Foto súkromný archív autora)

Po prevrate v roku 1918 utiekol z Československa a kvôli čoraz väčším prejavom sympatií k Hitlerovmu nacizmu bol nútený odísť aj z československej provincie rehole. Po odchode z Čiech žil Schachleiter v Nemecku ako rádový mních. Zomrel v kláštore v Mníchove v roku 1937 a jeho pohreb organizovala NSDAP.¹⁰ Podobný príklon k myšlienkam národného socializmu prejavoval aj Gross, no ten na biskupskom stolci zotrval až do svojej smrti v roku 1935.¹¹

Zámer vytvoriť časopis pre slovenských katolíkov spomínal Krajňák vo svojich listoch viacerým osobnostiam. Neznámemu adresátovi z prostredia Spolku sv. Vojtecha¹² i Ludovítovi Riznerovi¹³ písal v roku 1908, že už v decembri 1906 ho do Prahy pozval Alban Schachleiter, vtedy ešte len zástupca opáta. Informoval ho o cirkevných pomeroch na Slovensku, ale aj o svojom pláne založiť slovenský mesačník, ktorý by bol podobný českému *Sv. Vojtěchovi*. Krajňák Schachleiterovi pripravil cestu do Trnavy a Ostrihomu k prímasovi, ktorým bol Klaudius František Vasari. Vasari prisľúbil, že vznik časopisu podporí na biskupskej konferencii. Opát Alban Schachleiter poslal oficiálnu žiadosť v júli 1906, ale biskupská konferencia sa jej venovala až 25. októbra a odpoveď prišla 10. decembra. Schachleiter sa medzitým vzdal myšlienky na vydávanie slovenského časopisu, jednak pre časové prietahy spôsobené uhorskými cirkevnými hodnosťami, jednak pre zlyhanie finančnej podpory z Nemecka a nakoniec ho rozladil aj neúspech vydávania *Sv. Vojtecha* (Św. Wojciech) v Poľsku pre nezájem miestneho duchovenstva. Napokon opát zmenil názor aj vďaka tomu, že vo Viedni zohnal mecenáša, arcibiskupa Bauera,¹⁴ ktorý bol v prvých rokoch vydávania časopisu ochotný znášať riziko jeho financovania. Zámer s časopisom mal byť zabezpečený na 25 mesiacov s mesačnou podporou 1000 korún.

O finančnú podporu žiadal Krajňák Spolok sv. Ladislava, no bez úspechu. Prispieť odmietol aj bansko-bystrický biskup s odôvodnením, že časopis je cudzí, *česko-nemecký podnik*.¹⁵

Vydavateľom časopisu mal byť Spolok sv. Bonifáca a tlačiť sa mal v budapeštianskej tlačiarňi Stephaneum. Schachleiter vyzval Krajňáka, aby šiel do penzie a venoval sa časopisu na celý úväzok. Krajňák bol v tom čase profesor na bratislavskom katolíckom gymnáziu a svojho zamestnania sa nechcel vzdať úplne. Poslal preto na ministerstvo kultu a školstva žiadosť o polročnú dovolenku, ktorú mu neschválili, ale odporúčali mu podať žiadosť o penzionovanie. Hlavný inšpektor aj

riaditeľ gymnázia Karol Polikeit boli Krajňákovou žiadosťou prekvapení. Krajňák si myslel, že do pol roka sa buď rozbehne vydávanie časopisu, alebo si nájde nové zamestnanie,¹⁶ preto trochu protirečivo znie jeho viacnásobné a až do konca života trvajúce ponosovanie pre predčasné penzionovanie v roku 1907. Ešte v októbri 1922, necelé dva roky pred smrťou (6. marca 1924), písal prezidentovi Masarykovi o nespravodlivosti vo svojom živote a o dôvode predčasného a nedobrovoľného odchodu do dôchodku, ktorým mala byť príhoda súvisiaca s časopisom. V Budapešti ho niekto videl a neskôr, zrejme, prezradil, ako jedného pražského úradníka zo Spolku sv. Bonifáca, ktorého v liste nemenuje, ale pravdepodobne ním bol Alban Schachleiter, odprevadil do tlačiarne Spolku sv. Štefana.¹⁷ Problémom teda bolo, že v čase vrchoľiacej maďarizácie Krajňák vybavoval v Budapešti tlač slovenského mesačníka s podporou českých (teda slovanských) peňazí, i keď, pravda, Alban Schachleiter bol Nmec, čo sledovateľ Krajňáka zrejme netušil.

HĽADANIE VHODNÉHO REDAKTORA

Pražský opát poveril Krajňáka prípravami na vydávanie mesačníka. Opát žiadal od Krajňáka prípravu a nápravu celej záležitosti, ale aj to, aby získal vhodného redaktora a ďalších spolupracovníkov. Jezuita J. A. Daubner,¹⁸ sám redaktor katolíckeho časopisu *Posol Božského srdca Ježišovo*, Krajňákovi odporučil ludanického farára Pavla Jantauscha,¹⁹ ktorý prejavil o redaktorské miesto veľký záujem, no bol ho ochotný vykonávať len v prípade, ak dostane na faru kaplána. Hneď na susednej fare v Preseľanoch v tom čase pôsobil Ján Napoleon Janda, nádejný kandidát na miesto jeho spolupracovníka. Janda mal redaktorské skúsenosti z provládneho a promaďarského časopisu *Kresťan* vydávaného v Budapešti.²⁰ Krajňák sa pokúšal na spoluprácu presvedčiť aj F. R. Osvalda,²¹ ktorý jeho ponuku odmietol pre svoj zlý zdravotný stav. Krajňák sa nechcel nechať odradiť, pretože Osvald by mohol byť pre novovznikajúci časopis zárukou dobrého mena a vysokej kvality práce. Bol kvôli získaniu Osvalda ochotný zľaviť z nárokov a hlavne z pracovnej náplne, ktorou mal byť len výber článkov a ich drobné úpravy.

Po Osvaldovom odmietnutí bol pre Krajňáka naj-prijateľnejší František Jehlička, pretože bol obľúbený u prímasa a pôsobil v hlavnom meste na univerzite, no predpokladal jeho zaneprázdnenosť kvôli poslaneckým povinnostiam a literárnej činnosti.²² Schachleiter chcel zase redigovaním časopisu poveriť Ferdinanda Jurigu, ktorý mu už aj poslal svoje predstavy o mesačníku a opät sa o nich vyjadril pochvalne.²³ Medzi aspirantov na redaktora patrili aj Pavol Žiška,²⁴ kaplán vo Svätom Ondreji (Szentendre) pri Budapešti, Lajoš Novák,²⁵ Michal Karol Nečesálek,²⁶ Štefan Mišík²⁷ a Révay.²⁸

Najviac starostí mal Krajňák s postom redaktora. Zo všetkých mien, ktoré si vytipoval, mu po dlhom váhaní a mnohých výhovorkách až na poslednú chvíľu pomoc prisľúbil Jozef Buday. Krajňák bol v časovom strese a Buday mu v kritických momentoch neraz ani neodpovedal na listy s naliehavými prosbami. S jeho prácou nebol spokojný po celý čas. Nepovažoval ho ani za dobrého redaktora.²⁹ Podobne (ako Buday) sa zachoval peziňský kapucín Kazimír Hasák,³⁰ ktorý mal byť administrátorom.

VYDAVATEĽSKÝ ZÁMER

Opät Schachleiter mal v úmysle vydávať *Sv. Vojtecha* na Slovensku v neskromnom a, ako sa po začatí vydávania ukázalo, aj v nereálnom náklade 50 000 výtlačkov. Už na konci prvého ročníka klesol náklad na 7000. V druhom ročníku, keď administrátorsky prevzal mesačník Krajňák, nechal vytlačiť 6000 a od tretieho čísla už len 5200 kusov.³¹

Krajňák mal svedomito a detailne premyslený plán rozširovania časopisu. Na odporúčanie Dušana Fajnora³² oslovil napríklad Júliusa Botta³³ a ďalšieho Gemerčana, tisoovského advokáta Samuela Daxnera³⁴ s prosbou, či by mohli zistiť maďarské názvy obcí, v ktorých žijú prevažne Slováci, aby ich mohol ľahšie nájsť na mape. Takúto mapu zostavoval slovenský rodák, stredoškolský profesor na dôchodku, Vítazoslav Cintula,³⁵ žijúci v Prahe.³⁶ Zoznam obcí poslal Krajňákovi Jozef Buday,³⁷ kňaz v Moravskom Lieskovom a jeho spolupracovník. Na základe toho zostavil podrobný zoznam diecéz, dekanátov a farností s menami kňazov, ktorým chcel rozposlať listy s cieľom zistiť záujem o predplatné mesačníka.³⁸

Krajňáka trápila aj neistota týkajúca sa tlačiarne. Do poslednej chvíľy nevedel, pre ktorú tlačiareň sa Schachleiter rozhodne, kde sa mesačník bude tlačiť.

Najprv sa Schachleiter pokúšal zjednať tlač v buda-peštianskom Stephaneume, no cena bola pre podnik privysoká, až o 90 % vyššia ako v pražskej tlačiarni. Schachleiter chcel napriek tomu nechať tam vytlačiť aspoň jedno číslo na skúšku, ale riaditeľ ho odbil a odporúčal obrátiť sa na košického biskupa Fishera-Colbrieho. Ten pomoc naozaj ponúkol a prejavil záujem tlačiť časopis v tlačiarni jeho biskupstva. Biskup síce poslal oficiálnu ponuku, ale na nový opátov návrh už viac nereagoval. Keďže opät váhal a odmietal sa dohodnúť so slovenskou tlačiarňou, Krajňák nakoniec vybavil ponuku tlačiarne nemeckej Katolíckej literárnej spoločnosti v Bratislave, s ktorou Schachleiter súhlasil.³⁹

Ďalším závažným negatívnym dôsledkom opátovej nerozhodnosti pri výbere vhodnej tlačiarne bolo, že v tom istom čase rovnako novovznikajúci katolícky časopis *Svätá rodina* využil výhodu skoršieho vydania (prvé číslo vyšlo v júli 1908)⁴⁰ a získal dôležité odbytišťa, teda odberateľov a predplatiteľov. Napriek tomu, Krajňák nikdy nevnímal tento časopis ako konkurenčný, naopak, uznával jeho vyššiu úroveň a kvalitnejšie redaktorské obsadenie, za ktorým stál najprv kňaz Anton Hromada⁴¹ a neskôr napríklad aj budúci spišský biskup Ján Vojtaššák.⁴² Vždy sa o ňom vyjadroval v pozitívnom duchu a považoval za samozrejme, zároveň to bolo jeho prianím, aby na trhu pôsobili dve podobné periodiká, aby si ten istý čitateľ kupoval oba časopisy.⁴³ V októbri 1908 dokonca navrhoval jeho redakcii spojenie s ešte neexistujúcim *Sv. Vojtechom*.⁴⁴

MESAČNÍK NA OBRANU KATOLÍCKEJ VIERY

Prvé číslo nového slovenského mesačníka *Sv. Adalbert (Vojtech)* vyšlo vo februári 1909. Mal, rovnako ako jeho český variant, podtitul *Mesačník na obranu katolíckej viery*, ku ktorému sa od začiatku druhého ročníka ešte pripojil dôvetok „... a na poučovanie katolíckeho ľudu“.

Po obsahovej stránke (takmer do bodky) spĺňal časopis Krajňákove predstavy ešte z čias jeho zámeru zrealizovať časopis. Mesačník prinášal články z katechézy, populárnej apologetiky, o stave katolíckej cirkvi vo svete aj v misijných oblastiach, informoval o charite, nezabúdalo sa ani na deti, pre

Prvé číslo časopisu (Zdroj foto SNK)

ktoré boli pripravené krátke rozprávky, svoj priestor dostali ohlasy čitateľov v podobe výberu z ich listov a na konci každého čísla bolo pripojených pár vtipov na rozveselenie.

Jedno číslo sa predávalo za 4 haliere, ročné predplatné stálo 75 halierov. Stáli dopisovatelia sa mali honorovať odmenou 70 – 80 korún za tlačný hárok. Zisk sa mal venovať na slovenské chudobné kostoly.⁴⁵

Katolícka literárna spoločnosť nemala dostatok financií, preto prosila Krajňáka, aby súril opäť a snažil sa nemeškať s platbami. Krajňák ich upokojil žiadosťou o preddavok na pokrytie administratívnych výdavkov od Schachleitera.⁴⁶ Tlačiareň literárnej spoločnosti vydržala tlačiť časopis iba do desiateho čísla prvého ročníka, potom jej prácu až do konca existencie periodika prevzal Šimon Roháček z Modry. Okrem tlačiarne sa od nového ročníka zmenil aj vydavateľ. Časopis začal byť pre pražský Spolok sv. Bonifáca príťažou a Krajňáka čakal ťažký boj o jeho udržanie. V zime na prelome rokov 1909 a 1910 agitoval, zháňal peniaze a pre záchranu mesačníka

nakoniec založil spolu s tromi kňazmi⁴⁷ malé konzorcium nazvané Katolícke literárne družstvo. Čiastka, ktorú sa mu podarilo vyzbierať, stačila na pokrytie deficitu aj s predpokladanou budúcou stratou za neuhradzanie predplatného odberateľmi. V tomto období prebiehal tiež vnútorný zápas o obsahovú stránku s redaktorom Budayom. Krajňák sa po zmene vydavateľa snažil neorientovať iba na náboženské témy, ale chcel prinášať aj praktické články o domácej výchove alebo zdravotvede. Buday kategoricky nesúhlasil a chcel za každú cenu udržať čisto náboženský ráz *Sv. Adalberta*. Krajňák sa dokonca obával o spolitizovanie mesačníka pod vedením redaktora, o ktorom stratil ilúzie. Úroveň časopisu museli zachraňovať iní autori a prispievatelia.

Po celý čas existencie zápasil časopis s neserióznymi čitateľmi, ktorí si ho objednali, no nikdy zaň nezaplatili.⁴⁸ Prosby a výzvy na zaplatenie sa často objavovali v odkazoch administrácie časopisu. Na konci druhého ročníka napríklad nezaplatilo až sto odberateľov⁹ a približne o rok neskôr mal časopis pohľadávky za nezaplatené predplatné 1244 korún.⁵⁰ Niekoľkokrát prispeli vyššou sumou najvyšší cirkevní hodnostári. Po 400 korún darovali uhorský prímás, ostrihomský arcibiskup a kardinál Klaudius František Vasari a košický biskup Augustín Fischer-Colbrie⁵¹ a 200 korún spišský biskup Alexander Párvy,⁵² neskôr známy zo sporu s Andrejom Hlinkom, ktorý vyústil až do černojskej tragédie v roku 1907.

Odkazy administrácie sú popri Krajňákovej korešpondencii významným doplnkovým informačným zdrojom o časopise, ktorého väčšinu výtlačkov môžeme nájsť aj vo fonde Slovenskej národnej knižnice.⁵³

Za celých 6 rokov sa trikrát zmenil typografický vizuál, ktorý spočíval v inom fonte názvu časopisu, ktorý nemal obálku. Až v predposlednom ročníku pribudol k názvu aj obrázok svätého Vojtecha. Obrázky vo vnútri mesačníka sa objavili až na konci prvého ročníka, ktorého posledné číslo však vyšlo až na začiatku roku 1910. Časopis vychádzal okolo 20. dňa v mesiaci, na 15. deň v mesiaci sa to zmenilo od druhého čísla druhého ročníka.

Obsah jednotlivých čísel sa 5 rokov vtesnal na 8 strán, iba jednorázovo, v jednom z čísel v ročníku bol rozšírený na 10, 12 alebo 16 strán. Pravdepodobne od piateho ročníka už pravidelne vychádzal na dvanástich stranách, no posledné 2 a niekedy až 3 strany boli vyhradené inzercii a reklamám, textovým i obrázkovým. Za celú stranu zaplatil záujemca o inzerovanie 30 korún, za pol strany 16, za štvrté strany 9 a za osminu strany 5 korún.

Cena za jednotlivé čísla alebo predplatné sa zmenila štyrikrát. Od posledného čísla druhého ročníka stúpila z pôvodných 4 halierov o sto percent, ale ročné predplatné ostalo nezmenené 75 halierov. Táto zmena netrvala dlho, pretože od nasledujúceho čísla sa zmenili podmienky pre predplatiteľov. Ročné predplatné stálo 48 halierov, jeden kus teda vyšiel na 4 haliere, s poštovným bola cena 80 halierov. Farnosti zvykli objednávať viac výtlačkov a pre nich platila množstevná zľava na ročné predplatné: za 2 až 79 výtlačkov farnosti zaplatili 60 halierov a za 80 a viac kusov platili 48 halierov už aj s poštovným. Od piateho ročníka sa cena ustálila na 10 halierov za výtlačok a predplatné za zvýšilo na korunu a 20 halierov.

Už po vydaní tretieho čísla vystriedal na administrátorskom poste kapucína Kazimíra Hasáka kňaz pôsobiaci v Krajinskej všeobecnej nemocnici v Bratislave Pavol Juraši (Jurassi),⁵⁴ súčasne sa zmenila aj adresa administrácie z kláštora kapucínov na bratislavskú nemocnicu.

Od tretieho čísla druhého ročníka až do zániku časopisu viedol administráciu s oficiálnym sídlom vo svojom byte na Grösslingovej ulici 34 v Bratislave Eduard Krajňák. Ten do časopisu zrejme aj prispieval, nie však pod svojím menom, ale pod skratkou E. K., ktorú používal častejšie aj v iných periodikách, a pravdepodobne sa ukrýva aj pod skratkou -k. Nasvedčujú tomu témy príspevkov, ktoré sa venujú informáciám o slávnostiach na Velehrade v roku 1911,⁵⁵ na ktorých bol osobne a písal o tom Riznerovi,⁵⁶ ale aj príspevky o slovanských krajinách na Balkáne.

Krajňákov brat Ján (Ivan) žil v Chorvátsku a Eduard ho často navštevoval a prejavoval veľký záujem o južnoslovanské jazyky.⁵⁷ Z korešpondencie s Pavlom Blahom zo Skalice vieme, že publikoval pod pseudonymami E. Kuna a E. Hrušovský.⁵⁸ Tým prvým sa podpísal pod niekoľko príspevkov v časopise *Naše Slovensko*,⁵⁹ v jednom ruskom zborníku⁶⁰ a s najväčšou pravdepodobnosťou aj v kalendári Prvej katolíckej slovenskej jednoty,⁶¹ ako E. Hrušovský uverejnil príspevky v časopise *Duchovný pastier*.⁶² Vo *Sv. Adalbertovi (Vojtechovi)* sa však vyskytuje aj pseudonym Spišiak, o ktorom sa Michal Potemra domnieval, že patrilo práve Eduardovi Krajňákovi,⁶³ pretože pochádzal zo Spiša (narodil sa v Spišskom Hrušove). Prezývku Spišiak je označený prekladateľ článku zo slovinčiny *Odmenené dobrodenie*⁶⁴ a vo forme E. Spišiak aj Eduard Spišiak je uvedený

prekladateľ knižky, odporúčanej v redakčných oznamoch.⁶⁵ Ide o knižku Jána Nagya s názvom *Čo sľubuje a čo dáva sociálna demokracia*, vydanú v Budapešti Spolkom sv. Štefana.⁶⁶ O jej slovenskej verzii neexistuje žiadny bibliografický záznam, zmienka o tomto preklade v liste Riznerovi nám však dokazuje používanie tohto pseudonymu Eduardom Krajňákom.⁶⁷

Ostatní autori príspevkov a prekladatelia tak isto používali pseudonymy a autorské značky, pričom sa dá usudzovať, že niektorí prispievatelia používali viacero značiek.

Počas 6 rokov existencie časopisu doň prispievalo asi 20 autorov. Z niektorých značiek sa dajú dešifrovať mená Pavol Jantusch (Dr. J-sch, Dr.-sch, dr.-sch), Ján Napoleon Janda (Dr. J. J., Dr. J. N. J., Dr. J-a., J-a, N. J.-kaplán), Ján Gál (Poddumbiersky)⁶⁸ a možno František Jehlička⁶⁹ alebo Ferdinand Juriga⁷⁰ (Dr. Fr. J.). Jediným podpísaným autorom bol košický biskup Augustín Fischer-Colbrie.⁷¹

Posledné číslo časopisu (Zdroj foto SNK)

Posledné zachované číslo časopisu *Sv. Adalbert (Vojtech)* vo fondoch SNK je z augusta 1914. Doteraz sa v korešpondencii nenašlo Krajňákovo exaktné vysvetlenie zániku časopisu, ale ani narážka, ani žiadny text v časopise neupozorňoval na jeho ukončenie. Indície napovedajú, že mal pokračovateľa alebo len zmenil názov. V časopise *Kráľovná sv. ruženca* je

totiž ešte v januárovom aj februárovom čísle na rok 1915 oznam o možnosti predplatenia *Sv. Adalberta*, no od marca sa objavuje rovnaký oznam pre časopis s názvom *Buditeľ katolíckeho ľudu*,⁷² za vydávaním ktorého stál v rokoch 1915 – 1919 rovnako Eduard Krajňák.⁷³

POZNÁMKY

- ¹ HANAKOVIČ, Štefan. *Dejiny Spolku svätého Vojtecha*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 101 – 108.
- ² Podrobnejšie pozri RADVÁNI, Hadrián. *Bibliografia vydání Spolku sv. Vojtecha v Trnave 1870 – 1994*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996.
- ³ Viac k tomu pozri STANKOVSKÁ, Petra. Fragment České bible hlaholské nalezenny v Košicích. In: *Slavica Slovaca*, 2013, roč. 48, č. 2, s. 125 – 131.
- ⁴ Podrobne o ňom pozri EISELE, Wili. Abt Alban Schachleiter OSB (1861 – 1937) und sein Umfeld: Annäherung an eine schillernde Persönlichkeit – ein Werkstattbericht (Teil I.: 1861 bis 1921). In: HÄGER, Peter – KAFFANKE, Jakobus OSB (eds.). *Beuroner Forum. Edition 2015*. Berlin: Lit Verlag, 2015, s. 95 – 110.
- ⁵ Viac informácií o ňom priniesol BAUMER, Iso. *Von der Unio zur Communio*. Freiburg: Univeritätverlag, 2002, s. 31, 50 – 51, 80, 129, 163, 244, 282, 367.
- ⁶ KLAZAR, Josef. Pražské stopy Jaroslava Pantaleona Majora. Dílo žáka Berounské umělecké školy jako obraz doby. In: *Staletá Praha*, 2019, roč. 35, č. 1, s. 74.
- ⁷ Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach (ďalej CSVZML), fond Eduard Krajňák. Korešpondencia, šk. 1, inv. č. 3, 7 a 33.
- ⁸ PODLAHA, Antonín (ed.). *Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do nynější doby (do r. 1913) 4*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrby, 1918, s. 1861.
- ⁹ KLAZAR, Josef. Pražské stopy Jaroslava Pantaleona Majora. Dílo žáka Berounské umělecké školy jako obraz doby. In: *Staletá Praha*, 2019, roč. 35, č. 1, s. 74, pozri aj SCHACHLEITER, Albanus. Spolek sv. Bonifáce. In: *Obnova*, 1904, roč. 10, č. 6, s. 5 – 6.
- ¹⁰ ČIŽINSKÁ, Helena. Berounská výzdoba v Emauzích. In: BENEŠOVSKÁ, Klára – KUBÍNOVÁ, Kateřina (eds.). *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Praha: Academia, 2007, s. 166, 183 – 184.
- ¹¹ MACEK, Jaroslav. *Biskupství litoměřické*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 104 – 111.
- ¹² Archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave (ďalej ASSV), fasc. 65, č. 138. List Krajňáka neznámemu adresátovi z 8. februára 1908. Spracovateľ archívnych dokumentov za adresáta označil F. R. Osvalda, avšak o ňom sa v liste píše a z kontextu je celkom zrejmé, že adresátom nemohol byť Osvald.
- ¹³ Slovenská národná knižnica – Literárny archív (ďalej SNK LA), fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka L. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26, nedat.
- ¹⁴ Mohol by ním byť František Saleský kardinál Bauer (1841 – 1915), v rokoch 1904 – 1915 olomoucký arcibiskup. Viac o ňom pozri TOMEŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století I*. Praha, Litomyšl: Paseka, Petr Meissner, 1999, s. 59.
- ¹⁵ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), fond Pavol Blaho, šk. 8, inv. č. 378. List Krajňáka Blahovi z 18. decembra 1908.
- ¹⁶ SNK LA, fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka L. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26, nedat.
- ¹⁷ ASSV, fasc. 185, č. 27. List Krajňáka Masarykovi z 20. októbra 1922.
- ¹⁸ Ján Alojz Daubner (1856 – 1909) publikoval v náboženských časopisoch, zostavoval a prekladal modlitbové knižky. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 227.
- ¹⁹ Pavol Jantusch (1870 – 1947) bol náboženským spisovateľom a redaktorom. Po roku 1918 prispel k poslovenčeniu cirkevnej správy a k budovaniu slovenského cirkevného školstva. V rokoch 1939 – 1945 pomáhal prenasledovaným a usiloval sa legalizovať postavenie pokrstených Židov. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 595 – 597; *Biografický lexikón Slovenska 4*. Martin: SNK, 2010, s. 208 – 209. Bol autorom jedného z Krajňákových nekrológov, pozri JAN-TAUSCH, Pavol. Za profesorom Eduardom Krajňákom. In: *Slovák*, roč. 5, č. 12 (23. 3. 1924), s. 5.
- ²⁰ Jozef Napoleon Janda (1869 – 1945) pôsobil vo Vrbovom, v Urmíne a do roku 1900 v Budapešti-Józsefvárosi, bol farárom v Čermanoch, Preseľanoch a vo Vrábľoch. Ako funkcionár Zičiho ľudovej strany a redaktor provládnej cirkevnej tlače presadzoval štátnu ideu Uhorska a staval sa proti slovenskému národnoemancipačnému hnutiu i proti robotníckemu hnutiu. Propagoval kresťanský socializmus. Bol autorom náboženských a osvetových príručiek, funkcionár Spolku sv. Vojtecha, neskôr HSLS. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 585 – 586.

- ²¹ František Richard Osvald (1845 – 1926) pôsobil v Teplej a od roku 1916 do konca života v rôznych cirkevných funkciách v Trnave. Bol zakladateľom, správcom i predsedom Spolku sv. Vojtecha. Vydával a redigoval časopis Kazateľňa s prílohou Literárne listy a almanach Tovaryšstvo. Okolo jeho osoby sa zoskupili významní autori, známi pod menom Osvaldova družina. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 1023 – 1024.
- ²² SNA, fond Pavol Blaho, šk. 8, inv. č. 378. List Krajňáka Blahovi z 27. októbra 1908.
- ²³ SNA, fond Andrej Hlinka, a. š. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Hlinkovi z 15. júla [1913]. Rok 1913 určil spracovateľ fondu, podľa kontextu je však písaný v roku 1908, 1909, alebo dokonca už v roku 1907.
- ²⁴ SNA, fond Pavol Blaho, šk. 8, inv. č. 378. List Krajňáka Blahovi z 27. októbra 1908. Všetci sú vymenovaní v liste.
- ²⁵ Ludovít Novák (1842 – ?) pôsobil ako kaplán vo Veľkom Cetíne, v Pešti-Józsefvárosi, vyučoval aj náboženstvo na gymnáziu. Bol prísediacim súdu Svätej stolice a titulárnym kanonikom. V roku 1902 odišiel na odpočinok a stal sa inšpektorom katechérov v Budapešti. V literárnej činnosti sa venoval problematike cirkevného školstva, sociálnym otázkam, histórii, písal recenzie a kritiky, tlačou mu vyšlo vyše dvadsať samostatných prác. *Slovenský biografický slovník 4*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 304.
- ²⁶ Michal Karol Nečasák (1865 – 1936) bol kňazom, ľudovýchovným pracovníkom, publicistom a botanikom, apoštolským protonotárom, kanonikom trnavskej kapituly, vikárom, monsignorom a diecéznym škôldozorcom so sídlom v Bratislave. Pôsobil v Uníne a v Borskom Sv. Mikuláši. Bol autorom odborných prác o pestovaní ovocných drevín, publikoval protialkoholické články, prekladal náboženskú literatúru, najmä z nemčiny. Napísal náboženskú cestopisnú esej. Bol znalcom liečivých bylín. Zastával funkciu podpredsedu Spolku sv. Vojtecha. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 983.
- ²⁷ Štefan Mišík (1843 – 1919) bol od roku 1874 správcom farnosti v Hnilci a až na sklonku života 1919 pôsobil ako kapitulný vikár v Spišskej Kapitule. V rokoch 1908 – 1919 bol predsedom Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Zaoberal sa staršími dejinami Spiša a cirkevnými dejinami. Zozbieral spišské povesti a ľudové piesne, ktoré patria k základným zbierkam slovenského folklóru. *Biografický lexikón Slovenska 6*. Martin: SNK, 2017, s. 501 – 502. Edíciu korešpondencie s Krajňákom pozri RÍMSKY, Marek. Listy Štefana Mišíka Eduardovi Krajňákovi. In: CHALUPECKÝ, Ivan (ed.) *Z minulosti Spiša 22*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2014, s. 185 – 211.
- ²⁸ Pravdepodobne ide o Jozefa Révaya, kňaza pôsobiaceho v Čataji i Drahovciach. *Svätá rodina*, 1924, roč. 17, č. 8 – 9, s. 254, 256; PÖSTÉNYI, Ján. *Dejiny Spolku sv. Vojtecha*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1930, s. 94; *Svätá rodina*, 1931, roč. 23, č. 2, s. neuvedená (predná strana obálky); *Smer – Revue pre duchovný život*, 1943, roč. 3, č. 9, s. nečíslovaná (zadná strana obálky);
- ²⁹ SNA, fond Andrej Hlinka a. š. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Hlinkovi z 27. marca 1910.
- ³⁰ Kazimír Hasák (1854 – 1939) sa narodil v Pezinku, do rádu kapucínov vstúpil v roku 1871, pochovaný je na Ondrejskom cintoríne v Bratislave. Archív Provincie Rádu menších bratov kapucínov na Slovensku v Bratislave. Nekrológ Kazimíra Hasáka.
- ³¹ SNA, f. Andrej Hlinka, a. š. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Andrejovi Hlinkovi z 27. marca 1910.
- ³² Dušan Fajnor (1876 – 1933) bol popredný evanjelický publicista a cirkevný hodnostár, spolutvorca prvej ústavy Československej republiky z roku 1920. *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: SNK, 2004, s. 484.
- ³³ Július Botto (1848 – 1926) pôsobil na Gemeri. Bol historikom, kultúrnym pracovníkom a advokátom, tvorcom národnej koncepcie slovenských dejín. *Biografický lexikón Slovenska 1*. Martin: SNK, 2002, s. 532 – 533.
- ³⁴ Samuel Daxner (1856 – 1949) príspevkami v tlači vystupoval proti maďarizácii. Ako advokát obhajoval národovcov proti útokom maďarských a maďarónskych šovinistov. Bol členom Slovenskej národnej strany, signatárom martinskej Deklarácie slovenského národa a neskôr prívržencom agrárnej strany. *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: SNK, 2004, s. 215.
- ³⁵ Víťazoslav Cintula (1848 – 1911) pôsobil v Prahe. Bol autorom národopisnej mapy Slovenska podľa sčítania ľudu z roku 1900 v Ottovom slovníku náučnom. *Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin: SNK, 2004, s. 44 – 45.
- ³⁶ SNK LA, fond Július Botto, sign. 33 A 41. List z 5. augusta, bez roku.
- ³⁷ Jozef Buday (1877 – 1939) sa vo svojej literárnej činnosti orientoval na ľudovýchovnú a náboženskú spisbu, príspevky uverejňoval v časopisoch, ľudových aj Národných novinách aj v americkej slovenskej tlači. Písal aj prózy. Bol politicky činný. V rokoch 1938 – 1939 bol predsedom Spolku sv. Vojtecha. *Biografický lexikón Slovenska 1*. Martin: SNK, 2002, s. 595.
- ³⁸ ASSV, fasc. 65, č. 138. List Krajňáka neznámemu adresátovi z 8. februára 1908.
- ³⁹ SNK LA, fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka L. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26, nedat.
- ⁴⁰ POTEMRA, Michal (ed.). *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1958, s. 104.
- ⁴¹ Anton Hromada (1872 – 1934) pôsobil na Spiši a Orave. Podporoval Andreja Hlinku, stal sa členom Slovenskej ľudovej strany. Prispieval do viacerých náboženských časopisov. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 528.
- ⁴² Ján Vojtaššák (1877 – 1965) bol do roku 1918 pre svoje národné presvedčenie často umiestňovaný na rôzne pôsobiská. V roku 1921 sa stal spišským biskupom. Po druhej svetovej vojne bol prenasledovaný a väznený. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 1474 – 1475.
- ⁴³ SNA, fond Andrej Hlinka, a. š. 34, inv. č. 1617. List Krajňáka Hlinkovi z 27. marca 1910.
- ⁴⁴ SNA, fond Pavol Blaho, šk. 8, inv. č. 378. List Krajňáka Blahovi z 27. októbra 1908.
- ⁴⁵ ASSV, fasc. 65, č. 138. List Krajňáka neznámemu adresátovi z 8. februára 1908.

- ⁴⁶ SNK LA, I. Starý fond A – Korešpondencia, sign. A 767. Listy Krajňáka neznámemu adresátovi z 23. februára a 25. mája 1909.
- ⁴⁷ Mená týchto kňazov Krajňák nikde neuviedol.
- ⁴⁸ SNK LA, fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka L. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26, nedat.
- ⁴⁹ *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1910, roč. 2, č. 11 – 12, s. 96.
- ⁵⁰ *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1911, roč. 3, č. 10, s. 88.
- ⁵¹ *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1910, roč. 2, č. 2, s. 16.
- ⁵² *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1910, roč. 2, č. 6, s. 48.
- ⁵³ Chýba č. 6 z 3. ročníka (1911), č. 1, 2, 3, 7, 11 – 12 zo 4. ročníka (1912), č. 1, 2, 3, 7, 10 z 5. ročníka (1913) a č. 2, 3, 4, 7 z posledného 6. ročníka (1914).
- ⁵⁴ Pavol Sebastián Jurassi alebo aj Jurascsik (1873 – 1957) okrem nemocnice v Bratislave ako kňaz pôsobil vo Vrábľoch, Jacovciach, v Sv. Ondreji pri Budapešti a v bratislavskom blumentálskom kostole, ktorý navštevoval aj Krajňák. *Schematismus Venerabilis Cleri Archidioecesis Strigoniensis pro anno reparatae salutis bissextili 1912*. Ostrihom: Gustav Buzarovits, bez roku, s. 164, 308; *Magyarország tisztii cím- és névtára 32*. Budapešť: Pesti könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1913, s. 181; KÁFER, István. Lexikonok békességszolgálati lehetősége. In: *Magyar Sion*, 2015, roč. 9 (51), č. 1, s. 71.
- ⁵⁵ *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1911, roč. 3, č. 9, s. 74 – 75.
- ⁵⁶ List je nedatovaný, Krajňák však zrejme Riznerovi písal o zjazde v roku 1909. SNK LA, fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka L. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26, nedat.
- ⁵⁷ CSVZML, fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 36. Žiadosť o miesto tlmočníka z mája 1914.
- ⁵⁸ SNA, fond Pavol Blaho, inv. č. 378, šk. č. 8. List z 26. februára 1903.
- ⁵⁹ E. KUNA. Trnava. In *Naše Slovensko*, roč. 1, 1908, č. 6, s. 264 – 267; Maďari ve vlastním zrcadle. In *Naše Slovensko*, roč. 1, 1908, č. 7, s. 307 – 311; Židovská půda v Uhrách. In *Naše Slovensko*, roč. 2, 1909, č. 4, s. 171 – 173; Pezinek. In *Naše Slovensko*, roč. 2, 1909, č. 5, s. 205 – 208; Zrušenie poddanstva v Uhorsku. In *Naše Slovensko*, roč. 3, 1909, č. 1, s. 23 – 26; Slovenská povest. In *Naše Slovensko*, roč. 3, 1910, č. 8, s. 304 – 305.
- ⁶⁰ KUNA, E. Словаки. In *Формы национального движения в современных государствах* (ed. А. И. Кастелянский). Петроград: Общественная Польза, 1910, s. 263 – 272.
- ⁶¹ Jednota. Katolícky kalendár na priestupný rok 1904. In: *Literárne listy*, 1904, roč. 14, č. 5, s. 24.
- ⁶² HRUŠOVSKÝ E. Kniha prírody je kázňou o Bohu (Pokračovanie). Čo list vypráva. In *Duchovný pastier*, 1918 – 1919, roč. 2, č. 9 – 10, s. 435 – 436; HRUŠOVSKÝ E. Kniha prírody je kázňou o Bohu (Pokračovanie). Čo list vypráva. In *Duchovný pastier*, 1918 – 1919, roč. 2, č. 11 – 12, s. 543 – 544.
- ⁶³ POTE MRA, Michal (ed.). *Robotnícke hnutie na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Martin: Matica slovenská, 1969, s. 218, 221, 241, 785.
- ⁶⁴ *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1909, roč. 1, č. 4, s. 2 – 3.
- ⁶⁵ Oznam a odporúčanie je publikované vo viacerých číslach, prvýkrát *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1910, roč. 2, č. 3, s. 24.
- ⁶⁶ NAGY, János. *Mit igér és mit ad a szocialdemokracia*. Budapešť: Szent-István-Társulat, 1903.
- ⁶⁷ SNK LA, fond L. V. Riznera. Listy E. Krajňáka L. V. Riznerovi, sign. M 89 B 26, nedat., iba 21. júna, bez roku.
- ⁶⁸ Ján Gál-Poddumbiersky (1890 – 1964) sa zo samouka vypracoval na notára. Pracoval pre Spolok sv. Vojtecha a publikoval v rôznych i krajanských časopisoch. Bol autorom kníh s tematikou zo života slovenského ľudu. *Biografický lexikón Slovenska 3*. Martin: SNK, 2007, s. 35.
- ⁶⁹ František Jehlička (1879 – 1939) bol kňazom, filozofom, publicistom, univerzitným profesorom a kontroverzným politikom. V roku 1906 bol zvolený do parlamentu, mandátu sa vzdal za miesto na univerzite v Budapešti a dištancoval sa od slovenského národného hnutia. Neskôr podporoval Andreja Hlinku a po vzniku ČSR pracoval pre maďarskú iredentu. *Biografický lexikón Slovenska 4*. Martin: SNK, 2010, s. 240 – 241.
- ⁷⁰ Ferdinand Juriga (1874 – 1950) bol popredným politikom na prelome 19. a 20. storočia s radikálnym prejavom. Zo začiatku kariéry bol uhorským vlastencom, pôsobil aj ako poslanec Uhorského snemu, neskôr stál pri zrode Slovenskej ľudovej strany, z ktorej bol v roku 1929 vylúčený, vylúčený bol aj z kňazského stavu. *Biografický lexikón Slovenska 4*. Martin: SNK, 2010, s. 317 – 318.
- ⁷¹ *Sv. Adalbert (Vojtech)*, 1911, roč. 3, č. 2, s. 11 – 12.
- ⁷² Porovnaj *Kráľovná sv. ruženca*, 1915, roč. 27, č. 1, s. 32; č. 2, s. 28; č. 3, s. 28; č. 4, s. 36.
- ⁷³ POTE MRA, Michal (ed.). *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1958, s. 63.

LITERÁRNA TVORBA OL'GY TEXTORISOVEJ (130 ROKOV OD JEJ NARODENIA)

MGR. MÁRIA PITÁKOVÁ, PHD.

Ol'ga Textorisová was a writer who dedicated her whole life to educating youth. She spent a part of her life abroad, in Croatia. In addition to her profession as a teacher, she devoted her leisure time to writing. She published her short stories under pseudonyms, especially in the magazine Dennica. Among other things, she addressed the position of women in society throughout her works. She also dealt with literature for children. Posthumously, the lectures she gave in her home village of Blatnica were published.

Keywords: Ol'ga Textorisová; education; emancipation; novellas; Dennica (magazine); teacher

- maria.pitakova@snk.sk
- Slovenská národná knižnica
Odbor správy HKD a HKF
- www.snk.sk

ŽIVOTNÁ PÚŤ

Oľga Textorisová (1880 – 1938) bola jednou z autoriek, ktoré v dobovej tlači vystupovali iba pod pseudonymami a ktoré ostali mimo pozornosti výkladových syntéz dejín slovenskej literatúry.

Napriek tomu, že jej otec pracoval ako advokát, vyrastala v skromných pomeroch. V rokoch 1890 – 1891 navštevovala meštiansku školu v Martine. V roku 1904 zmaturovala a začala pôsobiť ako učiteľka najskôr v Krpelanoch, neskôr v Blatnici.

Bola národne angažovaná učiteľka a spisovateľka, ktorá na protest proti maďarizačnému tlaku odišla v roku 1907 do dolnozemskej Starej Pazovy, kde pôsobila až do roku 1919.¹ Pomery tu neboli také neznesiteľné ako v Turci, na ktorom veľmi záležalo maďarskej politike. Z blatnických hôr, ktoré tak veľmi milovala, sa ocitla v širšej dolnozemskej rovine. Len veľká energia, pevná vôľa a nezlomná viera jej pomohli preniesť sa cez ťažké začiatky. Starala sa o výchovu mladej generácie, účinkovala v mládež-

Oľga Textorisová (Zdroj ALU SNK)

Oľga Textorisová ako malé dievčatko (Zdroj ALU SNK)

nických spolkoch, opatrovala chorých a vojnou postihnutých občanov.² Vychovala päť dievčat, medzi nimi sirotu, neskoršiu poetku, Mašu Haľamovú, ktorá na Textorisovú spomína ako na slovenskú vlastenku – učiteľku so „zlatým a bohatým srdcom.“³

V Pazove bývala u rodiny Pucovských, dolnozemskej Slovákov, ktorí nemali deti. V dome, presýtenom vôňou po kukuričných klasoch, bolo vždy miesto pre opustené sirotky. Podvečer chodila navštevovať choré ženy a deti, ktorým rozdávala lieky, pokrmy, ale aj útechu a rady. Pri večernej modlitbe neraz zabúdala na deti kľáčiacie okolo nej s ospalými očami a odtlačenými kolenami, nechápajúce jej modlitby. Jedného dňa prišli vojaci a pána Pucovského odvedli. V ten večer sa Textorisová modlila takým smutným, detským, krehkým, zlomeným hláskom, až sa deti rozplakali. Pre odopretie vojenskej povinnosti bol Pucovský zastrelený. Hrôzy vojny príliš zaľahli na jej citlivú dušu. Stala sa tichou, zamyslenou a jej bývalý vtíp a humor sa už takmer vôbec neozýval.⁴

Po dvoch rokoch na svojom novom pôsobisku založila s pomocou Božou nedeľnú školu.⁵ V Starej

Pazove pôsobila do roku 1912 so Štefániou Michalovou (neskôr Mičátkovou, vdovou Dr. Ludovíta Mičátka) a prišla po učiteľke Irene Pivkovej (neskôr Hodžovej, manželke predsedu vlády Dr. Milana Hodžu). Po návrate do Turčianskej Blatnice účinkovala v Sdružení evanjelickej mládeže a podľa vzoru štúrovcov zorganizovala nedeľnú školu a modlitebný krúžok.⁶ Jej nedeľné prednášky na tému „Ako žiť správne“ mali vplyv na vývoj charakteru dospelievajúcej mládeže.⁷ Zomrela v Turčianskej Blatnici 4. júna 1938. Na parte mala uvedený citát zo Svätého Písma: „Ved' pre mňa žiť je Kristus a zomrieť zisk“.⁸

TVORBA

NOVELY

Literárne činná bola už pred prvou svetovou vojnou. Jej literárna tvorba bola spojená najmä s časopisom *Dennica*,⁹ v ktorom v rokoch 1899 – 1911 uverejnila pod rôznymi pseudonymami (Fata Morgana, Janko Jedľa, Jasmín, K. Olšanská, Šidlo, Žofia Ravenská a i.) štrnásť noviel. Práce v tomto časopise predstavovali slovenskú obdobu ženského čítania, ktoré slovenské čitateľky poznali predovšetkým z nemeckých edícií.

Ženy rady čítali a vzdelávali sa, ale okrem Biblie a zábavných diel nečítali nič iné. *Dennica* mala byť akýmsi „mostom“ medzi zábavou a poučením. Časopis sa orientoval na menej vzdelané vrstvy žien. Mal „budiť“ vedomie žien jednoduchším štýlom. Oľga Textorisová v tomto časopise uverejnila prózy *Na trati* (1899), *Hárem, Ráno a poludnie*, *V babom lete*, *Hľadanie šťastia* (1900), *Odrazené šípy* (1902), *Zvyknutou cestou* (1903), „*Nesvoľujem!*“ (1904), *Meniny*, *Púť nocou* (1905), *Starým chodníčkom* (1906), *Z brehov Mútnanky* (1907), *Na rozcestí* (1910), *Fijalôčky* (1911), ktoré tematizovali poväčšine tradičné ľubostné konflikty alebo situácie zo života mladých žien. „*Boli zasadené do slovenského prostredia a zobrazovali problémy národnej identity a jazyka.*“¹⁰

Textorisovej novely sú podľa obsahu spoločenské. Predstavila v nich súdobú slovenskú spoločnosť, ktorú najlepšie poznala, teda slovenskú inteligenciu. Vo svojich dielach s ľahkosťou zobrazuje a podáva zaujímavé témy, reflektuje v nich vzťahy, názory a postoje. Typovo rôznorodé charaktery postáv predstavujú morálne i hodnotovo odlišné roly, ktoré stupňujú peripetie v dejovej osnove, pričom autorka je na strane statočných ľudí.

Debutovala v roku 1899 novelou „*Na trati*“, v ktorej vystupuje Anička, predstaviteľka nového, moderného príbehu.

V období tvorby Oľgy Textorisovej sa zamestnanie žien vnímalo ako niečo neprirodzené k „prirodzenému“ poslaniu ženy. Oľga toto vnímanie stvárnila v novele *Hľadanie šťastia*, v ktorom sa postava učiteľky Dariny Lubičovej vyznáva zo svojho vnútorného pocitu životnej nespokojnosti. „*Zvonku som spokojná, deti ma majú radi, ale vnútorne nie.*“¹¹ Hlavná protagonistka najskôr navštívi vydatú sestru, ktorá jej na otázku, či je šťastná, odpovie: „*Vydaté ženy obetujú viac, ako im vrátia a sú ľahko nahraditeľné.*“ Druhá sestra Matilda, učiteľka, jej na rovnakú otázku odpovie, že je šťastná s deťmi, ale tie po čase odídu. Matilda priznáva pocit životnej nespokojnosti. Darina obom sestrám hovorí, že pre šťastie obetuje všetko a vrátené jej bude všetko. Autorka v tejto novele poukazuje na to, že ľudia nikdy nie sú spokojní s tým, čo majú.

Tematicky odlišná je novela *Meniny*, v ktorej 18-ročná Želka Stromcová píše svojej 25-ročnej sesternici, učiteľke. Želkin otec má meniny a ona pripravuje hostinu. V liste píše, aké je potrebné vzdelávanie žien, ktoré sa zaoberajú len domácnosťou. Hlavná hrdinka takto poukazuje na problémy postavenia žien. Textorisová tu naznačila prvky emancipácie.

V podobnom duchu sa nesie aj novela *Nesvoľujem*, v ktorej pán Borica chce vydať svoju dcéru Natáliu do dobrej rodiny, avšak ona je proti. Jej budúci ženích Malina si o nej myslí, že je pyšná. Ale ona niekoľkokrát vyslovuje názor, že sa nedá predať.¹² Svadba sa nakoniec nekonala a pán Borica ďakoval Bohu za také hrdé dieťa.

V ďalšej novele *Ráno a poludnie* vystupuje Želmíra Lančová, ktorá sa rozhodne pre život so svojou láskou advokátom Albertom Ražkom, ktorého stretla vo vlaku pred 10 rokmi a teraz sa s ním stretáva v dome svojej vydatej sestry. Rozhodla sa obetovať svoju samostatnosť a panenskú slobodu. Život vydatej ženy bol v tej dobe vnímaný ako „hladší“ život. Naopak, život slobodnej ženy nebol pre každého. Vhodný bol len pre tie ženy, ktoré nepotrebovali podporu. Takou bola Želina priateľka Nela Leštinská, tiež učiteľka, ktorá odmietla svojho 60-ročného nápadníka.¹³ Je predstavovaná ako rázna a odmeraná. Aj v tejto novele vidíme náznaky emancipácie.

V novele *Odrazené šípy* riešila Oľga Textorisová nedostatok charakteru u mužov. Zobrazuje preka-

zené stávky mužov na ľahké získanie žien, ktoré im hlavné postavy novely prekazia.¹⁴

Aj keď v dielach Olgy Textorisovej sú bohato zastúpené novely s tematikou rodinných vzťahov, nájdeme v nich aj reflexiu problematiky kultúrnej identity. V novele *Zvyknutou cestou* sa národne prebudená ženská postava, dovtedy Maďarka, teraz Slovenka, čuduje, prečo sú v slovenskej literatúre Slováci vždy dobrí a postavy z iného tábora zlé: „Čo Neslovák, to nepekny charakter“.

V memoárovej próze *Rozpomienky z doby vojny*¹⁵ priblížila autorka osudy ľudí v rokoch vojny a počas prevratu tak, ako ich videla a prežila v Chorvátsku. Neskôr opustila beletriu, čo mnohí považovali za škodu, pretože časom by sa určite prepracovala k zložitejším postavám.

POÉZIA

Svoje básnické prvotiny *Nehnevaj sa!*, *Nedostižná*, *Nezabudni* a *Nemôž zabudnúť* uverejnila Textorisová v Dennici (1901) pod pseudonymom Jasmín.

V poézii dominuje ľúbostná tematika. Básne nie sú dlhé a pri tvorbe používa rôzne druhy rýmov. V prvých dvoch básňach je združený rým, v básni *Nezabudni* použila prerývaný a v poslednej básni *Nemôž zabudnúť* je obkročný rým.

INÁ TVORBA

Do evanjelických a cirkevných časopisov prispievala poučnými a mravnonáboženskými článkami. Venovala sa rôznym témam, ako slovenské miestne znalosti, história regiónu, náboženské dejiny či etika. Z nemčiny prekladala krátke rozprávky, ktoré uverejňoval *Evanjelický posol zpod Tatier*.¹⁶

DETSKÉ VÝSTUPY

Na školské besiedky a slávnosti napísala v 20. a 30. rokoch desiatky didakticky zameraných dialogizovaných scénok v próze alebo vo veršoch.

Nakladateľstvo O. Trávnička v roku 1929 vydalo Textorisovej prvé *Detké výstupy k školským slávnostiam*, v predslove ktorých vysvetľovala, ako zháňala nové i staré šlabikáre, nové i staré čítanky pre deti.

Do školy chodilo 70 detí a Textorisová chcela, aby každé z týchto detí niečo prednieslo. Slávnosti, ktoré sa usporadúvali každý rok, sa postupne zlepšova-

li. Ako hovorila Olga Textorisová: „zmúdreli sme“. Myslela tým, že rokmi sa im podarilo „vychytať“ chybičky a poučiť sa z nich. Vyberalo sa aj skromné vstupné, z čoho dostali chudobnejšie deti písanky, materiál k ručným prácam či školskú skriňu.¹⁷ Det-skými výstupmi chcela Textorisová deti vychovávať. Dôkazom môžu byť zvolené témy, ktoré nazahŕňajú len vianočného obdobia.

Pri písaní detských výstupov si Olga Textorisová pomáhala rôznou literatúrou, napríklad detský výstup *Tri motýle* napísala podľa anglickej rozprávky *Žeravé uhlie*. S dovoľením Terézie Vansovej upravila Textorisová rozprávku *Maník poslom vianočným*. Detský výstup *Anjel a stromček* napísala podľa básne N. Maška. Okrem toho, napísala aj detskú scénu *Vianoce sirôt* podľa knihy *Weihnachtsvorträge* s dovoľením nakladateľov Enslin a Laiblin Rentlingen.¹⁸ Vo vydavateľstve Tranoscius v roku 1934 vyšla Textorisovej kniha *Snehulka a trpaslíci*, ktorá obsahovala ešte 22 rozličných výstupov: *Pred Štedrým večerom*¹⁹, *Vianočné pozdravy*, *Žiadosti jedlíc*, *Ako sa Miško premenil*, *Anjel, stromec a trpaslík*, *Tri dukáty*, *Božia miera*, *Cnosti*.²⁰ Posledný menovaný detský výstup poukazuje na ľudské vlastnosti, s ktorými sa počas života môžu stretnúť nielen deti, ale aj dospelí. Každé z detí, ktoré predstavovalo jednu z cností, nieslo v ruke, ak to bolo možné, rekvizitu. Dieťa s ľaliou v ruke symbolizovalo úprimnosť, s kotvou zas nádej, srdce symbolizovalo lásku a kríž symbolizoval vieru. Zároveň každé dieťa zarecitovalo básničku, v ktorej predstavilo vlastnosti danej cnosti. Zaujímavý obsah má v zbierke detský výstup *Naše Slovensko*. Vystupuje v ňom rozprávač, ktorý symbolizuje Slovensko. Ďalej je v diele uvedených Dvanásť krajov, Šesť pohorí, Päť riek a Tri mestá. „Slovensko“ (reprezentuje staršie dievča) si sadne na trón s korunou na hlave. Všetky deti, ktoré reprezentujú nejaké časti Slovenska, boli označené jednotlivými rekvizitami. „Okresy a Mestá“ mali na čelách pásky s menami, „Pohoria“ mali diadémy s menami, „Rieky“ mali pásy cez prsia s menami. Všetky názvy boli z diaľky viditeľné.²¹ Deti jednotlivo prichádzali pred rozprávača a predstavili sa.

Textorisová sa tak snažila získať záujem detí o Slovensko a zároveň chcela poukázať na zaujímavé miesta a krásy Slovenska.

V ďalšej hre *Učebné predmety* 12 detí zobrazovalo jednu učebnicu. Deti postupne hovorili, akú knihu reprezentujú.²² Autorka pútavým spôsobom priblížila deťom predmety, ktoré ich v škole čakajú a načo sa môžu v škole „tešiť“.²³

V Transciu v roku 1937 boli vydané detské hry *Boží šafári*²⁴ a *Zima a jej poslovia*.

Ďalšia zbierka, vydaná rovnako v roku 1937, obsahuje výstup *Čistota pol života*.²⁵ V zbierke sú ďalej veršované scény *Víla a stromy*²⁶, *Ku dňu sporivosti* a básne *O peniazoch* a *Tri farby našej zástavy*.²⁷

V detskej scénke *Sväté knihy*²⁸ deti postupne predstavujú šesť svätých kníh, ktoré si musia ctiť a vážiť, a to Katechizmus, Kancionál, Spevník, Funebrál, Biblické histórie a Biblia. Prvé štyri knihy predstavujú chlapci, posledné dve dievčatá. Všetci sedia pri stolíku a každý z nich recituje báseň o jednotlivé svätej knihe.²⁹ V tom istom roku vyšli v Transciu aj detské scénky *Návšteva z rozprávkovej ríše* a *Kolobeh vody*. V prvej scénke rozprávkové bytosti Lomidrevo, Zlatovláska či Loktibrada pripomínajú deťom, že nemajú nikdy klamať a majú si navzájom pomáhať.

V scénke *Kolobeh vody* jeden väčší žiak rozpráva ôsmim menším chlapcom o daroch nebeského Otca, ktoré sú drahšie nad zlato. Je to soľ, sloboda, ale najväčším darom je voda. Pre deti napísala Textorisová aj poučnú detskú scénku *Záhradník a stromy*,³⁰ v ktorej štyria chlapci predstavujú Stromy a šesť dievčat Ovocie. V scéne vystupuje Záhradník a poučuje deti, ako a kam sadiť stromy. Stromy zase vysvetľujú Záhradníkovi, aké majú plody a ktoré sú odolné voči zime.

Textorisovej výstupy majú väčšinou charakter rozpracovaného školského učiva, v ktorom deti predstavujú vlastnosti predmetov, vecí i zamestnanie ľudí.

Olga Textorisová v didakticky ladených krátkych scénkach predstavila na pozadí hlavnej učebnej látky aj sociálne či nábožensko-etické problémy spoločnosti.³¹ Jej práce dopĺňujú medzeru v literatúre tohto druhu.

Pre deti napísala Textorisová ešte *Tri rozprávky*.

V úvode sa prihovára deťom a hovorí im o rozprávkach, ktoré kedysi s veľkou obľubou počúvala. Pôvod rozprávok nepozná, no prirovnáva ich k príjemnému jarnému vetriku.³² Rozprávky, ktoré jej rozprávala mama a známa pani, boli pravdepodobne vymyslené. Do spomínaných rozprávok zakomponovala i motívy z antických príbehov.³³

PREDNÁŠKY

Po jej smrti vyšiel výber z jej publicistiky pod názvom „*Prednášky Olgy Textorisovej*“, ktoré vznikli v rokoch 1932 – 1934. Autorka ich predniesla v Starej Blatnici, preto sú v nich zmienky o tejto obci a jej

pomeroch. Pri vypracovaní prednášok sa opierala o nemecké dielo D. Friedricha Ahlfelda (*Das Leben im Lichte des Wortes Gottes* z roku 1871). Dielo neprekladala doslovne, len z neho voľne čerpala. Text doplnila, pozmenila a prispôsobila domácim pomerom. Prednášky odzrkadľujú zmyšľanie duchovne prebudenej Slovenky. Ich poslaním bolo poukázať na osobu Ježiša Krista, ktorý je rovnaký dnes aj včera.

Zaujímavá je prednáška s názvom *Priateľstvo*. Olga Textorisová v nej uvádza, aké je ťažké byť opusteným. Je to smutné rovnako ako keď vidíme osamelý kvet alebo zviera. Ale ďalej hovorí: „*Človek, aj keď je sám, necíti samotu, pretože sa môže porozprávať s Bohom. V takejto chvíli nás karhá, preto veľa ľudí nemá rado samotu.*“

Podľa Textorisovej sa najkrajšie priateľstvá uzatvárajú najčastejšie v detskom veku. Deti medzi sebou vycítia, ktoré z nich je sebecké a naduté.

V prednáške *Staroba* vyjadrila zaujímavú myšlienku: „*Každý sa chce dožiť vysokého veku, ale nechce byť starým.*“ Ďalej hovorí: „*Dobre je umrieť vtedy, keď sme našli Pána.*“ Ľudské roky prirovnáva ku koňom, pretože aj tie podvečer rýchlejšie bežia. Tak aj naše roky, naše dni ubiehajú rýchlejšie, keď sa blíži večer nášho života.

V prednáške *Dobré meno* rozpráva, že Boh to usporiadal tak, že nie všetci môžu byť bohatí, ale chudobní a bohatí musia byť pomiešaní. Rovnako nemôžu byť všetci múdri a šikovní. Jeden majetok však môžu mať všetci, a to dobré meno a dobrú povesť. O dobré meno musíme prosieť Boha ako o chlieb – vrúcne a vytrvale. Hovoriť len pravdu, byť verní a nesľubovať to, čo nemôžeme alebo nechceme splniť. Najkrajšie dedičstvo, ktoré podľa Textorisovej môžu rodičia svojim deťom zanechať, je dobré meno.³⁴

S dobrým menom súvisí aj prednáška *Povolanie*, v ktorej Textorisová píše, aká je práca dôležitá. Hovorí, že väčšina bitiek a vražd sa vykoná v čase oddychu, keď nie sú ľudia zamestnaní. Práca nám bráni upadať do hriechu. Človek by nemal zabudnúť okrem telesnej práce aj na prácu duševnú. Dôležité je, aby si dieťa vybralo také povolanie, ku ktorému ma náklonnosť a schopnosť. Ak rodičia nútia deti do povolania, bude potom svoju prácu robiť s nechuťou.

V prednáške *Spoveď* sa Textorisová prihovára ľuďom, aby boli pripravení na smrť. Pretože smrť sa nikdy dopredu neohlási. Nemajú sa nechať prehovárať inými ľuďmi od spovede a opovrhovať ňou.

Oľga Textorisová ďalej spomína aj poslednú hodinu človeka, ktorú má, rovnako ako hodinu narodenia, každý z nás. V prednáškach sa venuje aj témam sobáš, domácnosť alebo testament.

ZÁVER

Na pohrebe Oľgy Textorisovej predniesol kňaz kázeň, v ktorej o nej povedal, že bola pravoverná evanjelička a dobrá Slovenka pôsobiaca v cirkvi i v národe a jej práca ostane príkladom.³⁵ Je pravda, že nie každý autor sa dostane do literárnych dejín. Ale

pravda je aj tá, že literatúru netvorí len géniovia, ktorí stoja na jej vrcholoch v najprednejších radoch. Oľga Textorisová síce nebola na vrchole literatúry, ale aj tak si zaslúži pozornosť ako kultúrna a národná pracovníčka i ako ženská spisovateľka.

Textorisovej práce sa čítajú ľahko, dobre a čitateľov zaujmú. Vo svojich dielach približovala vlastivedné poznatky, historické udalosti, cirkevné dejiny, osobnosti, ale i etické a spoločenské princípy ľudského konania.

Patrila ku generácii národných učiteľov, ktorí svoje poslanie chápali ako službu národu a realizovali ju okrem školy aj v literárnej, charitatívnej a osvetovej oblasti.

POZNÁMKY

- ¹ Keď mala vykonať učiteľskú prísahu pred maďarskou školskou radou, uvedomila si, že to nemôže urobiť pred Bohom a radšej odišla zo svojej rodnej zeme.
- ² *Slovenský biografický slovník VI. Zväzok, Ľ – Ž*. Martin: Matica slovenská, Biografický ústav, 1994, s. 51.
- ³ Literárny archív : Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, signatúra 216 BI 39.
- ⁴ Literárny archív : Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, signatúra 216 BI 39.
- ⁵ MAYEROVÁ-GÜNTHEROVÁ, Alžbeta. Priekopníčka Oľga Textorisová. In: *Evanjelický posol spod Tatier*, 1950, roč. 40, č. 43, s. 341.
- ⁶ *Obzor Gemera*, 16, 1985, č. 1, s. 39 – 40.
- ⁷ Polonec, Andrej: *Blatnica. Brána do Gaderskej doliny*. Martin: Osveta, 1971, 176 s.
- ⁸ List Filipanom prvá kapitola, 21. verš.
- ⁹ Zakladateľkou časopisu, ktorý vychádzal koncom 19. storočia a začiatkom 20. storočia, bola spisovateľka Terézia Vansová. Išlo o ženský časopis pre poučenie a zábavu, ktorý vychádzal v Ružomberku od roku 1898 do roku 1914. Prestal vychádzať pre nepriaznivú situáciu spôsobenú prvou svetovou vojnou. Dennica pre ženy prinášala zábavné a poučné čítanie, dávala im rady ohľadom udržiavania správneho chodu domácnosti. Neskôr sa jej obsah rozšíril i na prílohu Rodina. Profiloval sa ako realisticky orientovaný časopis v duchu umierneného feminizmu zdôrazňujúci kresťansko-národné hodnoty (so základnými pojmami národ a viera). Autorky písali do Dennice popri svojich bežných povinnostiach.
- ¹⁰ HUČKOVÁ, Dana: K problematike ženských pseudonymov v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia. In : M. Poriezo, ed. *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2013*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2013, s. 93 – 103.
- ¹¹ Učiteľské či úradnícke pôsobenie žien obmedzoval tzv. verejnoprávny celibát – nemohli sa vydať, resp. vydajom prišli o svoje miesto.
- ¹² „Utratenú svobodu by mi nevrátili peniaze. Bol by hriech obetovať celý, pekný život.“ In: *Dennica*, 1904, č. 9, s. 131.
- ¹³ HUČKOVÁ, Dana: Reflexia postavenia žien v časopise Dennica v rokoch 1898 – 1903 a dobový literárny obraz ženy. In *Dudeková, Gabriela (ed.). Na ceste k modernej žene: Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2011, s. 62 – 78.
- ¹⁴ Dej sa odohráva na svadbe, kde sa družbovia dohovárajú na tom, ako sa im podarí získať družičky.
- ¹⁵ TEXTORISOVÁ, Oľga: Rozpomienky z doby vojny. In *Živena*. 1921, roč. XI, č. 4 – 10.
- ¹⁶ Časopis založený Jurajom Janoškom v roku 1910.

- ¹⁷ TEXTORISOVÁ, Oľga: *Detské výstupy k školským slávnostiam*. Žilina: O. Trávníček. 1929, 90 s.
- ¹⁸ Okrem toho tu nájdeme detské výstupy: *Život žiakov, Márnotratný syn, Dvanásť mesiačikov, Pastierska hra, Pred Vianocí, Vianoce, Jedlička, Vianoce sirôt, Pri jasličkách, Rozhovor anjela s deťmi, Boj zimy s jarom, Hádka stromov, Anjel a Mikuláš, Malá škola, Ježiš, priateľ dieťaťa a Ludské stavy*.
- ¹⁹ Vystupujú tu Horár s jedličkou, Kupec s cukríkmi, Stolár so stolčekom, 6 dievčat s batôžkami a košíčkami. Všetky deti sú oblečené do zimy.
- ²⁰ Objavujú sa tu 4 Anjeli a 12 Cností: Pilnosť, Milosrdenstvo, Spravodlivosť, Svornosť, Úprimnosť, Miernosť, Čistota, Skromnosť, Nevinnosť, Láska, Viera, Nádej. Anjeli sa ich postupne pýtajú, kto sú a ako sa volajú. Spravodlivosť odpovedá: Majú ma radi slabí zväčša a u mocných nemám veľa priateľov. Úprimnosť: Medzi dobrými ľuďmi má veľa priateľov. Čistota: Na zemi ju pozná takmer každý. Navštevuje domy, chatky vo všedný deň, najmä pred nedeľou a sviatkami. Skromnosť: U ľudí rozumných. Viera: Odkedy ľudia žijú na zemi, je v každej ľudskej hrudi. Prebýva v chrámoch, príbytkoch, u chudobných i bohatých.
- ²¹ Orava sa opisuje ako najchladnejšia dcéra s borovými lesmi, na ktoré duje od Poľska chladný vietor. Nad riekou Orava stojí Oravský hrad. Chudobná zem veľa nerodí len ovos, kapustu a zemiaky. Je ale kolískou Hviezdoslava či Kukučina. Turiec sa charakterizuje ako nie veľké dieťa. Zo všetkých strán vysoké pohoria ako ohrady. Malých dediniek má plno. Je to kolíska Hodžu a Kollára. Martin nie je veľké mesto, ale dá sa o ňom mnoho rozprávať. Ďalej pokračuje Gemer, Liptov, Šariš, Hont, Zvolen, Tekov a Spiš, ktorý o sebe rozpráva ako o chladnom kraji ležiacom pod Tatrami, obývané zväčša Nemcami. Nachádzajú sa tu staré mestá Levoča, Kežmarok či Poprad. Vo svojom opise postupujú pohoria a mestá. Turčiansky sv. Martin Slovensku hovorí, že je jeho malý syn. V meste sa nachádza cintorín, kde odpočíva Vajanský, Kuzmány, Mudroň, Halaša, Kmeť či Kukučín.
- ²² Šlabikár sa prezentuje ako malá knižočka, z ktorej sa učia malé deti. S ňou vstupujú deti do paláca múdrosti. Druhá kniha bola Čítanka, Šlabikárova staršia sestrička. Kniha Počtoveda hovorí, že Šlabikár a Čítanku deti milujú, no pri nej krčia nosom. Čísllice nie sú deťom po chuti. Ale na tom nezáleží, lebo je potrebná. Ďalšími knihami (postavami) boli Prírodopis, Zemepis (pre mnohé deti ťažký), Dejepis (s 2 zvitkami papiera), Spev a Náuka viery, ktorá učí deti o ceste do neba, aby si obľúbili pravdu a vedeli pomáhať.
- ²³ Zemeguľa, počítadlo, spevník, šlabikár.
- ²⁴ Tetka Veronka rozpráva malej Boženke a Darinke o nastávajúcej krutej zime, ktorú zvlášť chudobní veľmi pocítia. A na otázku Boženky, kto sa stará o chudobných, Veronka odpovedá, že Boží šafár, ľudia, ktorí pomáhajú svojim blízkym.
- ²⁵ Matka budí Palka, aby vstával do školy. Palko sa hrozne bojí vody, preto utečie neumytý. Vtom však za ním letí celé vojsko: Lavór, Krčah s vodou, Uterák, Mydlo, Kefka na umývanie rúk, Kefka na zuby, Nožnice, Pasta na zuby, Hrebeň, Kefa na šaty, Kefa na topánky. Všetky predmety, ktoré predstavujú malé deti, vyprávajú, ako si vzali Palka do práce. Príde preto neskoro do školy, ale učiteľ sa nehnevá, keď ho vidí pekného a čistého.
- ²⁶ Chlapci predstavujú jednotlivé stromy ako Dub, Lipa, Topol či Orech. Každý z nich niečo o sebe porozpráva.
- ²⁷ TEXTORISOVÁ, Oľga: *Čistota pol života; Vila a stromy; O peniazoch; Tri barvy našej zástavy*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius. 1937, 24 s.
- ²⁸ V zbierke sa nachádza aj detská scénka *Pilnosť a lenivosť*.
- ²⁹ Katechizmus, aj keď je malá kniha, deti ju nemajú radi. Biblia o sebe „hovorí“ ako o matke svätých kníh.
- ³⁰ Spolu s ňou vyšli aj detské scény *Krajčírkin sen* a *Obchodníčka*.
- ³¹ SLIACKY, Ondrej: *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež M – Ž*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005, s. 284.
- ³² TEXTORISOVÁ, Oľga: *Tri rozprávky*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius. 1937, 63 s.
- ³³ SLIACKY, Ondrej: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945*. Bratislava: Mladé letá, 1990, s. 138.
- ³⁴ TEXTORISOVÁ, Oľga: *Prednášky Oľgy Textorisevej*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius. 1947, 104 s.
- ³⁵ TEXTORISOVÁ, Oľga: In: *Evanjelický učiteľ: zprávy Spolku evanj. učiteľov na Slovensku*. Roč. II., 1938, č. 2, s. 27 – 28.

NEDOŽITÁ OSEMDESIATKA VLADA BEDNÁRA

MGR. PETER CABADAJ

In December 2020, a prominent Slovak historian, literary critic, essayist, and editor, Július Vanovič, died at the age of 85. He was persecuted by the communist regime in the 1950s, 1970s and 1980s. Several books by J. Vanovič encompassed the history of the town of Martin and the Turiec region.

Keywords: Július Vanovič; writer; polemic essay; Martin (town)

 petercabadaj5@gmail.com

Vlado Bednár (Foto archív autora)

OSUD MENOM SATIRA

Príslušník generácie 60. rokov, prozaik, humorista a satirik, inovátor tvorby pre deti a mládež, prekladateľ, novinár, redaktor, ale i mystifikátor, hubársky expert, orientačný bežec, ochranár prírody, turista... Tým všetkým stihol byť počas nedlhej životnej púte Vlado Bednár, od narodenia ktorého uplynulo 11. februára 2021 osemdesiat rokov.

TÚŽBA ZVANÁ INFARKT

Narodil sa, vyrastal a trvale žil v Bratislave. Otec Štefan Bednár bol síce známym maliarom a karikaturistom, ale inklinoval tiež k literárnej a publicistickej činnosti. Absolvoval štúdium žurnalistiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1964), kde ostal pôsobiť na Katedre novinárstva ako odborný asistent. Súčasne pracoval v redakcii Kultúrneho života, neskôr bol redaktorom mládežníckych časopisov *ABC pionierov* a *Prúd* (1966 – 1970) a vydavateľstva *Smena* (1970 – 1975). Externe v roku 1969 redigoval v mesačníku *Mladá tvorba* ako jeden z trinástich šéfredaktorov (s L. Dohnalom, E. Havettom, K. Földvárim, T. Janovicom, M. Labudom, M. Lasicom, I.

Lutherom, J. Melkovičom, I. Popovičom, V. Popovičom, J. Satinským a M. Vanekom) recesistický „magazín nenáročného diváka pre otázky zlatej strednej Európy“ *Infarkt*. Články v ňom uverejňoval aj pod pseudonymom Quido Maria Piaček. Až trinásť šéfredaktorov prílohy naraz zabezpečovalo, že jeden cenzúrou odvolaný mohol byť okamžite nahradený ďalším. Mimochodom, bol to práve Vlado Bednár, večne túžiaci vydávať humoristický časopis, kto prišiel krátko po okupácii v auguste 1968 s myšlienkou, že teraz nastal ten pravý okamih na *Infarkt*. Od roku 1975 až do svojej tragickej smrti 17. januára 1984 žil na „voľnej nohe“.

INOVÁCIA ŽÁNRU SATIRY

„Keď som začal písať, každý mi hovoril: *Píš o nás. Keď som o nich napísal, vzbúrili sa: Píš o iných.*“ Kvapkou zveličenia možno citované slová Vlada Bednára pokladať za „tvorivú skicu“ obávaného satirika. Kto ho však bližšie poznal, vie, o čom je reč – o otvorených očiach, ktoré videli všetko, čo malo zostať skryté, o dráždivom nutkaní sprostredkovať vlastné poznanie širšiemu publiku.

Istotne uznáte, že s naznačeným osobnostným „batohom“ vôbec nie je ľahké pohybovať sa voľne v nijakom politickom teréne. Platilo to o ére, v ktorej Bednár fungoval, keď spoločnosť viac ako inokedy strihala dvojaký meter vlastnej existencie – na jednej strane okázala prezentácia úspechov, ale i omylov a zlyhaní v pulzovaní stereotypnej každodennosti, na druhej strane vonkajšková kulisa dokonalosti trápne demonštrovaná súvekými papalášmi. A jednoznačne to platí aj v dnešných časoch, čo možno ilustrovať na nespočítateľnom množstve príkladov „zlej praxe“.

Knižne Bednár debutoval satirickou prózou *Uhni z cesty* (1964). Umenia chtivý mládenec v príbehu križuje Slovensko a na vlastnej koži „ochutnáva“ trpké plody všakovakých spoločenských chorôb, prešlapov, nenormálností a absurdného konania. Parafrázujúc istého klasika, aktéri deja to zväčša mysleli dobre, ale všetko nakoniec dopadlo ako obvykle. Medzi riadkami však možno čítať odkaz, že hoci nikdy nie je čas spraviť veci poriadne, vždy sa nájde čas urobiť to ešte raz. Humorný až recesistický prístup k zobrazovanej realite a šťavnatý jazyk ako prostriedok a zdroj humoru znamenali v prípade uvedenej knižky inováciu žánru satiry v slovenskej literatúre.

Persifláž z aktuálneho stavu hladiny spoločenského (bez)vedomia v zbierke poviedok *Divné hrušky* s divnou chuťou (1966) je motivovaná generačne. Empatický tvorca navidomoči „fandi“ pohľadu, zmyšľaniu a konaniu mladých, čo voľne pokračuje aj v knižke *Veterné mlyny* (1967).

KORČUĽOVANIE NA TENKOM ĽADE

Bednárova kritická optika, priamočiarosť, briskný úsudok a štipľavá satira, dávkované v rôznych od-
tieňoch, stupňoch a proporciách, mali často nádych jasnej provokácie.

Na krehkom ľade satiry, irónie a humoru však literát „korčuľoval“ cielene, či už išlo o ekológiu alebo tichý súhlas s kamarátovým morálnym prehreškom, lapsusom. Doslova plnými dúškami si labužnícky vychutnával jedinečnosť, zákutia a nefalšovaný pô-
vab žánru. Invenčne rozvíjal tézu, že satira je krutá, bez pardonu, neradostná a najmä surová. „*Satira, to je Goya a jeho Španielsko. Je to niečo ako podrezanie vlastných žíl. Obrazne povedané, je to zúrivosť, ale zároveň i krása, o ktorej málokto vie.*“

Prozaika a esejistu Vladimíra Mináča zaujal odvážny Bednár natoľko, že mu venoval kapitolu vo svojich knižných *Portrétoch* (1986). Niekdajší predseda Matice slovenskej okrem iného píše: „*Kritikastri a iní posmešníci veruže u nás nebývali obľúbení, mali ich radi iba na dereši. Dávali sme sa na seba smrteľne vážne, veď sme boli – ako národ – zbrataní skôr so smrťou ako so životom. A smiali sme sa iba potajomky, do hrsti, veď sme vedeli, že život je vonkoncom vážna vec a smiech je hriech a peklom dýcha. No kritikastri a iní posmešníci napriek tomu boli, žili a posmeškovali, boli všelijakí národní hriešnici na vyššej úrovni a všelijakí čudáci a poloblázni na úrovni dedinskej krčmy – tých počúvali, ale nevážili si ich. Národ je však dospelý až vtedy, keď produkuje a prijíma smiech vo všetkých podobách, aj taký, čo zadiera do jeho vlastného ‚živého mäsa‘, do jeho najvnútornejšieho organizmu. Priateľ a syn priateľa Vlado Bednár bol z mála tých, ktorí nás aj prostredníctvom humoru a satiry posúvali k dospelosti. Je to práca nie len trudná, ale aj s prízvukom tragiky; nechcime, aby sa naňho zabudlo.*“

TVORBA PRE DETI A MLÁDEŽ

Mestské „chuligánske“ poviedky pre mládež *Nebrnkaj mi na city* (1967) autenticky zobrazujú psychické stavy dorastajúcich chlapcov a ich konfrontácie, malé súkromné vojny s vyumelkovaným svetom dospelých. Novátorsky spisovateľ v tejto zbierke bravúrne uplatnil na umocnenie charakteristiky aktérov rozprávania slang a idiomatický jazyk.

Pre najmladších čitateľov napísal Bednár knižku o úletoch do krajiny rozprávok *Dobrodružstvá troch mudrlantov* (1974). Vo *Veľkej dobrodružnej vlastivede* (1979) sa dvaja žiaci vydajú na cestu z Bratislavy do Košíc. Hravo, nenásilne sú do ich príbehov a zážitkov vecne inkorporované vlastivedné reálie. Z ďalších titulov pre malých, respektíve dospievajúcich čitateľov spomenieme *Čo mi kvety natárali* (1982), *Moje najmilovanejšie zvieratá* (1986), *Hubárske rozprávky* (1987), leporelo *My sme majstri nad majstrov* (1983 – spolu s T. Janovicom), karikatúrnu rozprávku *Snehuliaci* (1985), divadelnú hru pre mládež *Vzducholod'* (1985), rozhlasové hry pre deti *Požičaná gitara* (1977), *Kľúčikové kráľovstvo* (1979), *Rozprávkový šlabikár* (1982).

Hoci bol Bednár nekompromisným a principiálnym človekom, mal popri intrigánoch, závistlivcoch

SNEHULIACI

Vlado Bednár – Tomáš Janovic

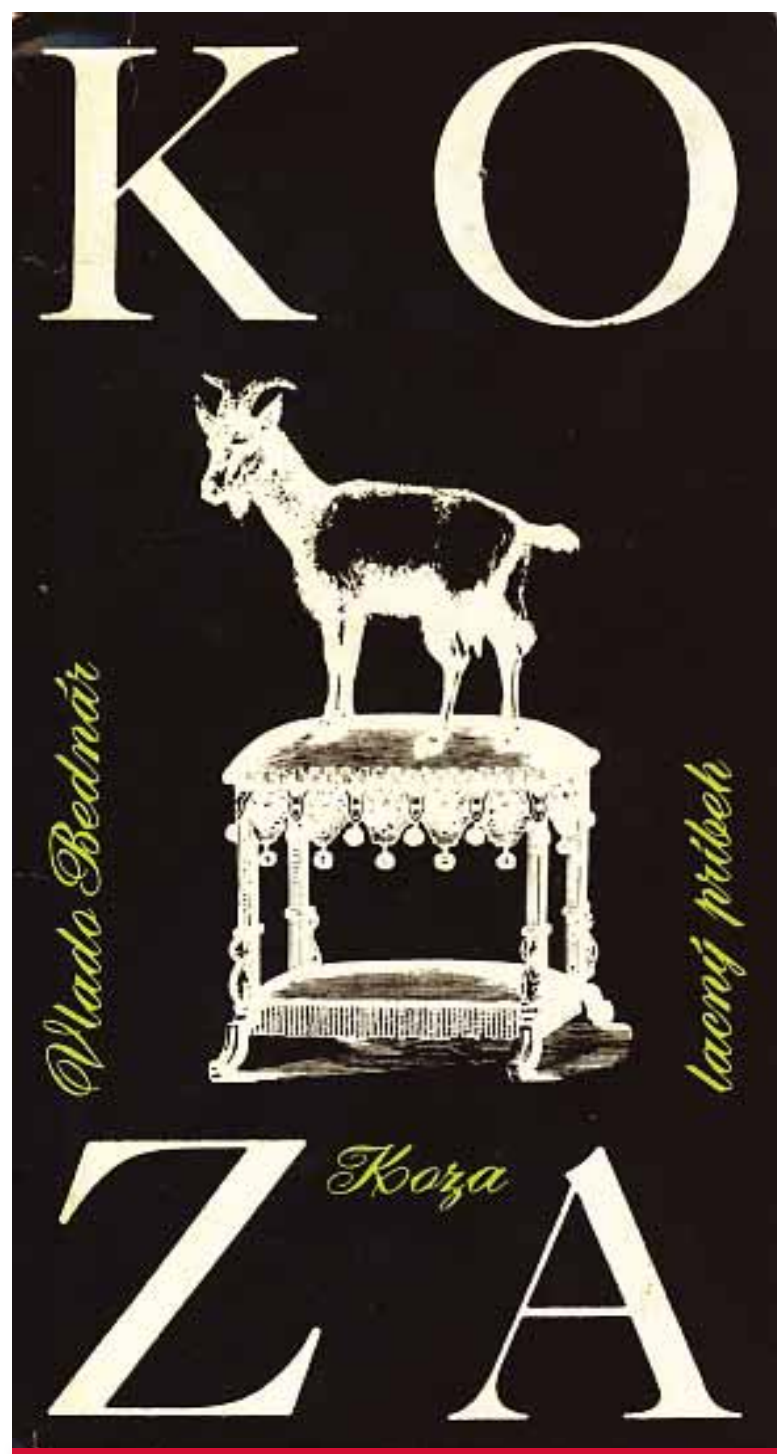
a bezduchých karieristoch okolo seba oveľa viac kamarátov. Keby unisono prehovorili, isto-iste by padla reč na jeho nezmieriteľnosť, napríklad s pokrytectvom a dvojakou morálkou falošných prorokov. Zrejme by povedali svoje aj o fluide, ktoré nosil so sebou a ktoré citelne zostávalo v stopách po ňom. A bolo úplne fuk, či sa pohyboval v kuloároch alebo v krčme, medzi intelektuálmi, ochranármi, horolezcami, turistami, deťmi, alebo vášnivo „debatoval“ v prírode s kvetmi, stromami či obľúbenými hubami.

HUMOR A RECESIA NADOVŠETKO

Krizové stavy a nálady frustrovaného Bratislavčana v ére tzv. normalizácie stvárnil Bednár v románe *Vajce v stodole* (1978). Titulná postava deja sa rozhodne intelektuálne obrodíť kdesi v malom meste. Celkový pohľad na vidiecky život, kolorit a ľudskú koexistenciu však vyznieva selankovito, prehnane idylicky.

Dvestodvadsaťpäťstranový satirický román *Koza* s podtitulom *Lacný príbeh* (1979) značil Bednárov návrat k milovanému humoru a recesii. Navonok atraktívny svet televíznych a filmových tvorcov paroduje v diele s evidentným zveličením – ústredným protagonistom príbehu je koza, ktorá sa stane hviezdou strieborného plátna.

Humoristické rozprávanie o dvoch súperiacich dedinách a ich futbalových mančaftoch ohraňuje sujetovú líniu čitateľsky úspešného románu *Libero* s podtitulom *Partiový príbeh* (1985). Zvolený naračný štýl a fabulačná preexponovanosť komických situácií však v rozprávaní o čachroch okolo futbalu nezriedka sklznú do polôh bezzubej žoviálnosti. Rozmer grotesknej hyperbolizácie dominuje aj v zbierke piatich poviedok *Dračie žily* (1985), hoci podtitul *Kniha osamotených* naznačuje ambíciu hlbšieho vykreslenia psychologických portrétov spoločenských outsiderov.

Nekonečne dlhých dvadsaťdva rokov (1969 – 1991) ležal vo vydavateľstve odložený a zaprášený rukopis knihy *Sibyla*. Autorský predhovor ozrejmjuje a konkretizuje pohnútky, ktoré viedli Bednára k napísaniu, respektíve zostaveniu tohto diela (zvolil ale zavádzajúci názov, ktorý titulu škodí). V prvopočiatoch ho vraj motivovalo objavenie starých knižných výtlačkov, časopisov a kalendárov na povale. Úvahy o hodnote textov a slov pre našich predkov sú síce interesantné aj hodnotné, ale, žiaľ, veľmi heslovité. Bednár bez mučenia priznáva, že mu nešlo o vedecký pohľad na atraktívnu látku, ale o zozbieranie a sumarizovanie lektúry, ktorá reflektuje tematiku Sibilejších prorociev a veštenia samotného.

IDE DRAVEC TVRDO NA VEC

Posmrtno vydaný súbor *Pevné lano* (1987) obsahuje menšie textové útvary (fejtóny, glosy mikropovedky a iné). Z češtiny preložil Bednár populárny román Vladimíra Párala *Mladý muž a biela veľryba* (1977) a niekoľko kratších próz Bohumila Hrabala.

Vlado Bednár zomrel tragicky, paradoxne, v dôsledku nešťastného pádu do jamy na rozkopanej ulici

– cestou domov v bratislavskej mestskej časti Rača. Mal iba 42 rokov. Na poslednej ceste ho sprevádzala Debussyho hudba z flauty, v podaní dnes už tiež nežijúceho dobrého kamaráta Jána Melkoviča, a vďační smútiaci, ktorí boli poctení, že ich zasiahlo fluidum Vlada Bednára. „*Škoda a žiaľ, žiaľ a škoda: najbystrejší umierajú najhlúpejším spôsobom*“ (Vladimír Mináč).

Zásluhou Matice slovenskej vyšla v Martine pri príležitosti dvadsiateho výročia spisovateľovho úmrtia netradične koncipovaná monografia Petra Glocka ml. *Ide dravec tvrdo na vec. Humorista a satirik Vlado Bednár* (2004).

Slovenská smrť

(Za Vladom Bednárom)

Zomrel kamarát môj. Spadol do jamy,
keď si niesol fľašku vína v taške.
Keď dumám nad jeho zlámanými rebrami,
dumám vždy aj o tej nerozbitej fľaške.

My Slováci takto umierame:
Pri páde si nechrátime nijakú časť tela,
iba fľašku. Nech sa čo chce zláme,
iba fľaška nech zostane celá.

Lubomír FELDEK

POUŽITÁ LITERATÚRA

MINÁČ, Vladimír. *Portréty*. Bratislava: Smena, 1986, s. 198 – 200.

MIKULA, Valér. *Literárne observatórium*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1989, s. 122 – 128.

BŽOCH, Jozef. *Literárne soboty*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990, s. 215 – 223.

GLOCKO, Peter ml. *Ide dravec, tvrdo na vec: Humorista a satirik Vlado Bednár*. Martin: Matica slovenská, 2004. 100 s.

PRED 50 ROKMI ZOMREL MIKULÁŠ GACEK

MGR. PETER CABADAJ

50 years ago, a prominent Slovak translator, author of essays and memoirs, Mikuláš Gacek, died. His literary legacy is deposited in the Literary Archive of the Slovak National Library. For more than 40 years, his name was taboo in the milieu of Slovak literature and culture for political and ideological reasons.

Keywords: Mikuláš Gacek; translator; author of memoir literature; Czechoslovak legions; political persecutions

 petercabadaj5@gmail.com

ZAŽIL PÄŤ OSUDOVÝCH NÁVRATOV

„Toto je osud slovenského spisovateľa. Nikdy predtým nebolo takýchto tragédií. Vnútorňý cit mi vraví, že i keď raz prejde smutná epocha tyranie, teba už na Slovensku nestretneme.“ Citované slová napísal blízky priateľ Karol Strmeň v roku 1947, keď sa medzi exulantmi rozšírila zvesť, že do Sovietskeho zväzu násilne odvlečený Mikuláš Gacek zahynul v boľševickom koncentračnom tábore (Donbas). Nikto z (nielen) exilových básnikov, prozaikov a kultúrnych činníkov vtedy nemohol tušiť, že Strmeňov nekrológ bol napísaný predčasne.

Autor kvalitnej memoárovej literatúry, špičkový prekladateľ, esejista, ale tiež legionár, notár a diplomat Mikuláš Gacek (10. 7. 1895 Budapešť, Maďarsko – 22. 1. 1971 Dolný Kubín) bol pozoruhodnou osobnosťou, ktorej curriculum vitae ponúka jedinečný tematický arzenál na literárne a filmové spracovanie. Strhujúci životný príbeh tohto skromného človeka, plný šťastných i bolestných návratov, je látka pre pero drsnojemné, pre pero odkazu a podtextu, pre pero rodových, ľudských a historických analógií.

Oficiálne bol síce rehabilitovaný, avšak pravej satisfakcie sa mu nedostalo ani za života a, bohužiaľ, ani po smrti. Pre celoplošné médiá, noviny, rozhlas, televíziu akoby ani nikdy neexistoval.

SIBÍRSKA ANABÁZA

Biografické súradnice ohraničené piatimi osudovými návratmi prezrádzajú, že ľudovú školu absolvoval vo Vyšnom Kubíne a Dolnom Kubíne. Gacekova ďalšia školská cesta pokračovala v severoamerickom meste Greenwald (1906 – 1907), neskôr na meštianskej (1907 – 1911) a obchodnej škole opäť v Dolnom Kubíne (1911 – 1914), kde aj zmaturoval. Počas študentských liet bol členom tajného národného študentského krúžku a participoval na tvorbe i distribúcii časopisu Púčky. Hneď po maturite sa stal úradníkom Slovenskej banky v Ružomberku, odkiaľ zakrátko po vypuknutí prvej svetovej vojny narukoval do Trenčína.

Ako vojak rakúsko-uhorskej armády bol mladý Gacek v marci 1915 odveľený na ruský front, kde

Mikuláš Gacek (Zdroj foto Peter Huba)

padol do zajatia. Internovali ho v zbernom tábore v Aščabade, neskôr pracoval u roľníkov vo Voronežskej gubernii a v Kurgane. V júli 1917 vstúpil do československých légii a absolvoval celú legendárnu sibírsku anabázu. Hoci prímerie bolo uzavreté 7. februára 1920, legionári prišli do Vladivostoku až 8. júla. Odtiaľ sa loďou Logan cez Singapur, Indický oceán, Červené more a Suez presunuli 7. septembra 1920 do Terstu. Vzápätí nasledovala záverečná fáza vytúženej cesty domov.

Po skončení odysei, návrate na Oravu a absolvovaní notárskeho náukobehu v Martine (1920 – 1921) pracoval Gacek ako notár v Lokci (1922 – 1926), Párnici (1926 – 1929) a v rokoch 1930 – 1939 v Dolnom Kubíne. Bezprostredne po vzniku prvej Slovenskej republiky vstúpil do jej služieb. Pôsobil ako vedúci kultúrneho oddelenia ministerstva národnej obrany (1939 – 1940), bol tlačovým a kultúrnym atašé v Moskve (1940 – 1941) a pracovníkom tlačového a kultúrneho oddelenia ministerstva zahraničných vecí v Bratislave (1941 – 1945).

PROTOTYP MODERNÝCH MEMOÁROV

Literárne prvotiny (verše) uverejnil Gacek v občasníku československého odboja Slovenské hlasy v Rusku. Neskôr, už ako uznávaný prekladateľ, nadviazal a rozvinul priateľstvo s mnohými básnikmi, prozaikmi, výtvarnými umelcami a vedcami, ktorí si ho vážili nielen pre vklad do národnej kultúry, ale i pre jeho životnú filozofiu a principiálne stanoviská.

Pobyt v zajatí a légiách pútavo zobrazil v memoárovom diele *Sibírske zápisky* (1915 – 1920), vydanom zásluhou Maticy slovenskej v roku 1936. Išlo o 39. zväzok Knížnice Slovenských pohľadov, ktorú vtedy redigoval literárny vedec a neskorší univerzitný profesor Andrej Mráz. Obálku navrhol renomovaný výtvarník Ludovít Fulla. Kniha ako prototyp moderného memoárového žánru je lyrickým záznamom peripetií mladého slovenského zajatca v Rusku, jeho ideového i ľudského dozrievania, nadväzovania kontaktov s ruským prostredím, realitou a kultúrou. Zároveň ide o mimoriadne cenný a vzácny historický dokument o vzniku a formovaní československých légií, ako i o rozporoch, ktoré nimi a v nich od začiatku lomcovali a spôsobovali veľké problémy.

Gacek nechcel byť iba kronikárom dejinných udalostí, ktorých bol očitým svedkom. Hoci mnohé zobrazované epizódy ilustroval súvekými dokumentmi a faktografickou bázou, primárne si kládol najmä umelecké ciele. Dokumentárny rozmer umne striedal s rovinou impresií a vnútorného prežitia individuálnej aj kolektívnej skúsenosti. Pri celkovom hodnotení československých légií uplatňoval nielen triezvy a vecný, ale i otvorený kritický pohľad.

Autor v prvej časti Sibírskych zápisiek lyricky zachytával vlastné zajatecké skúsenosti a formovanie výsostne pozitívneho vzťahu k ruskej kultúre a ľuďom. Ťažiskovou líniou kapitol o legionárskej anabáze bola dokumentárnosť, citovanie listov a zápisníc hlavne rodiacich sa nacionálnych rozporov a konfliktov medzi československými legionármi.

Azda nezaškodí, keď pripomenieme, že do československých légií v Rusku vstúpilo 71 310 dobrovoľníkov, z toho 5 104 Slovákov (7, 16 %). Spomedzi všetkých spomenieme mená ako Ladislav Bodický, Ferdinand Čatloš, Igor Daxner, Janko

Mikuláš Gacek s manželkou (Zdroj foto Peter Huba)

Jesenský, Branislav Manica, Miloš Štefanovič, Jozef Gregor Tajovský, Rudolf Viest... Vojenská účasť československých légií na strane Dohodových mocností v konečnom dôsledku vrchovatou mierou prispela k založeniu prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov (1918). Bezpochyby išlo v tom období o vyvrcholenie diplomatického a vojenského úsilia hlavných politických reprezentantov oboch bratských národov.

KAUZA ŠTEFÁNIK

Gacekov vzťah ku generálovi Milanovi Rastislavovi Štefánikovi bol poznačený udalosťami prežitými v československých légiách. Niekedy v polovici 30. rokov minulého storočia vznikla iniciatíva ohľadne realizácie dvojzväzkového spomienkového diela, ktoré malo vydať pražské nakladateľstvo Leopolda Mazáča. Redakcia oslovila plejádu pamätníkov, aby do knihy prispeli. Viacerí z nich však mali zjavný problém s napísaním textu o Štefánikovi. Svoje dojmy ale vyjadrili v korešpondencii. Spravil tak i Gacek, ktorý 16. januára 1937 adresoval list Jánovi Smrekovi, v ktorom okrem iného uvádza: „Rozmýšľal som o tom napísať: generál Štefánik na Sibíri... Aj by som mal o tom svoju predstavu, bolo by o čom písať. Ale keď je to vec úžasne delikátna. Pravdy sa musíme pridržať, ale nechceli by sme nejakou narážkou, azda i mimovoľnou a nie celkom overenou a odôvodnenou, ublížiť pamiatke Štefánikovej! Lebo táto jeho cesta,

ako o nej myslím, je vari najtragickejšia jeho cesta na svete. A my, Slováci, máme na ňu len trpké spomienky. Tak bolo dosť v značnej miere i s ostatnými legionármi, ale my nadovšetko...“ Úprimný Gacek v ďalšom zo svojich listov básnikovi a redaktorovi Jánovi Smrekovi, konkrétne 13. marca 1938, píše: „Priznám sa Ti: zo zamýšľaného článku som mal tri strany hotové, ale – roztrhal som... Nevládzem! Stále mi len tak vychodilo, že Štefánika sme my, Slováci, dobre nepochopili alebo nechápal on nás. Bolo to tam, na Sibíri, akési veľké nedorozumenie. Kedykoľvek na tie časy pomyslíme, stará, boľavá nezacelená rana sa rozjatrí. Ešte ani dnes nemôžeme o veci hovoriť bez mocného citového vzrušenia... Nevieť, či je aj toto nie príčina, že Ti príspevky neposielajú Daxner ani Oríšek – najpovolanejší ľudia. Žeby im štylistické starosti robili ťažkosti? Pochybujem. Obidvaja majú jazyk dobre podrezaný.“

Historik Peter Macho tvrdí, že rozčarovanie zo Štefánika, ktoré Gacek naznačuje, súviselo s generálovými konkrétnymi skutkami na Sibíri. Nemálo legionárov ich vnímalo ako diktátorské rozhodnutia. Ak však Gacek pripomína, že najtrpkéjšie spomienky na Štefánika majú práve legionári – Slováci, je zrejmé, že mal na mysli incident ohľadne používania slovenčiny vo vojsku. Generál M. R. Štefánik totiž svojim ministerským ustanovením určil ako oficiálny úradný jazyk československej armády češtinu. Na túto skutočnosť okamžite reagovali práve legionári – Slováci. Martin Oríšek, predstaviteľ slovenského oddelenia Odbočky Československej národnej rady v Rusku, predložil Štefánikovi v decembri 1918 memorandum. Týkalo sa rovnoprávneho používania slovenčiny. Nahnevaný Štefánik ale Oríšeka vyhodil; z jeho pohľadu išlo o zbytočné vyvolávanie konfliktov a narušanie jednoty legionárskeho vojska. Dôležitejšia bola preňho otázka, ako dostať légie v poriadku a bez strát zo Sibíri do vlasti.

Uvažujúc dnes nad tým, prečo Gacek a ďalší pamätníci neuvěřnili svoje reminiscencie v spomienkovej knihe o Štefánikovi, možno len súhlasiť s konštatáciou už spomínaného historika Petra Macha: „Mikuláš Gacek i ďalší bývalí legionári nechceli klamať, respektíve mystifikovať či zavádzať verejnosť. Rovnako však nechceli vypovedať svoju verziu pravdy o Štefánikovi, ktorá mohla nabúrať tradovaný obraz národného hrdinu s nepredvídateľným dopadom na celú spoločnosť“ (2004).

MAJSTROVSKÉ PREKLADY

Roky prežité v zajatí a v československých légiách nasmerovali Gacekov záujem na ruskú umeleckú literatúru. Priťahovala ho najmä dráma a v jej kontexte autori ako Čechov, Gogoľ, Ostrovskij, Gorkij, Afinogenov, Simonov a iní. Svoje preklady uverejňoval od roku 1921 v Národných novinách, v Slovenských pohľadoch, vo Vesne a v ďalších literárnych a kultúrnych periodikách. Netrvalo dlho a začali vychádzať samostatné knižné opusy. Úplne prvým titulom bol preklad Čechovových poviedok, ktoré vyšli v roku 1924 v Martine. Mnoho Gacekových prekladov dramatickej spisby ruskej proveniencie využila činohra Slovenského národného divadla, ako i ďalšie domáce scény. Isteže, za zmienku stoja aj pretransponovania epických diel (Čechov, Kuprin, Bunin, H. G. Wells...), ktoré majú špičkovú slovesnú úroveň a predstavovali výrazné obohatenie domácej prekladovej literatúry. Potvrdzujú to i slová renomovanej prekladateľky a spisovateľky Zory Jesenskej. V jednom zo svojich listov píše: „Keď som bola ešte mladá a hlúpa, myslela som si, že je slovenčina nie taká reč, čo by mohla zachytiť celú krásu diela svetovej literatúry. Čeština, zdalo sa mi, tak veľmi nad ňou vyniká. Až keď som potom čítala Gacekove preklady, uvedomila som si, že aj po slovensky sa dá povedať čokoľvek na svete“ (1942). Pripojíme ešte hodnotenie uznávaného jazykovedca Henricha Bartka, ktorý sa v odbornom periodiku Slovenská reč vyjadril o kultivovanosti a štýle Gacekovho prekladateľského kumštu takto: „Škoda, že väčšina prekladov do slovenčiny trpí rečovými suchotami a ani zďaleka nevystihujú umeleckú reč originálu. Ba často preklady u nás sú skôr nevítaným balastom ako dobrodením literatúry. Málo máme takých prekladateľov ako je Mikuláš Gacek, z ktorého prekladov potešiť sa môže aj básnik, lebo tolko je v nich zvrátov, obrazov, porovnaní, akých sme doteraz v slovenčine nečítali. I reč je hladká, plynná, bez kostrbatosti.“

Rozsiahle Gacekove prekladateľské dielo bolo kritikou vysoko hodnotené už v čase jeho vzniku. Literárni teoretici unisono konštatovali, že ide o pretlmočenia s majstrovsky zvládnutou jazykovou a štylistickou úrovňou, do ktorej prekladateľ premietol nielen dôkladnú znalosť cudzokrajných reálií, ale i vlastný vyprofilovaný umelecký rukopis. Takéto vnímanie funkcie prekladu ho postavilo do jedného šíku s autormi, ktorých považujeme za priekopníkov moderného slovenského prekladateľstva.

DESAŤ ROKOV V GULAGOCH

Život býva vždy nielen bezohľadný a krutý, ale i poriadne cynický. Za svoju dlhodobú erudovanú propagáciu ruskej literatúry, kultúry a umenia musel Gacek zažiť peko na zemi. Tesne pred koncom druhej svetovej vojny, 5. apríla 1945, ho zajalo sovietske komando a odvieklo nevedno kam. Zajatiu predchádzala tragikomická náhodná okolnosť. Prekladateľ sa totiž ponúkol červenoarmejcom, že v prípade záujmu im bude robiť tlmočníka. Vojaci však nedokázali pochopiť, odkiaľ vie tento Slovák tak dobre po rusky.

Sovietske bezpečnostné orgány (NKVD) obviňovali Gaceka zo špionáže na veľvyslanectve Slovenskej republiky v Moskve, ale aj z účasti v československých légiách. Vraj vtedy aktívne bojoval na strane kontrarevolúcie proti boľševikom. Odsúdili ho na 10 rokov v trestaneckých táboroch.

Po strastiplnej ceste sa s väzenským číslom 310 368 dostal do lágrov v okolí Karagandy. Mal krycie mená Lug-lag, Step-lag, Kar-lag. Existenčné rozpoloženie trestancov oscilovalo medzi nádejou a zúfalstvom, medzi životom a smrťou. Vlastnú tvár a ľudskú dôstojnosť však Gacek v nepredstaviteľne ťažkých podmienkach nestratil. Blýskanie na lepšie časy signalizovala Stalinova smrť. Do Dolného Kubína sa konečne mohol vrátiť na jar 1955, avšak občiansky rehabilitovaný bol až o sedem rokov neskôr (1962).

Gaceka rehabilitovali aj v Sovietskom zväze, ale keďže nemal jeho štátnu príslušnosť, odmietli mu vyplatiť čo i len rubel. Pôvodne ho zamýšľali „odškodniť“ za desať rokov neľudsky ťažkých nútených prác a doživotne zničené zdravie jednou mesačnou mzdou. Nakoniec Gacekovi preplatili zlaté hodinky, ktoré mu tam ukradli.

SLOVO PRIATEĽOV A PRIATEĽSTVA

Po návrate zo stalinských lágrov stihol ešte preložiť niekoľko ruských literárnych diel. Intenzívnejšia prekladateľská činnosť už ale Gacekovi súdená nebola.

Slovenské pohľady a Romboid zaregistrovali smrť odstaveného a umlčaného literáta len formou krátkych heslovitých nekrológov. V čase prehlbujúcej sa normalizácie išlo o „povinnú jazdu“, pozostávajú-

cu zo základných informácií a skreslených životopisných údajov.

Diametrálne odlišná situácia bola v prípade reakcií slovenského exilu. Na stránkach krajaných novin a časopisov pamiatku zosnulého dôstojne reflektovali básnici Karol Strmeň, Rudolf Dilong i ďalší katolícki tvorcovia. Sugestívny nekrológ uverejnil esejista, publicista a kultúrny redaktor Rádia Slobodná Európa Imrich Kružliak. Text obsahoval aj tieto riadky: „... *Položme naň ešte aj slovo spomienky. Slovo priateľov a priateľstva. Slovo vernosti ideálom, ktoré prežívajú ľudia i režimy. Zomrel v ťažkom čase národného i ľudského pokorenia. A pre bojovníka za slobodu to bol krutý údel. Znášal ho roky so sebavedome vystretou hlavou, ale s bolesťou v duši. Plakal do nej, do tejto nádoby ľudských tajomstiev, aby nik nespozoroval slzu v jeho oku... V Mikulášovi Gacekovi stratilo Slovensko vzácneho človeka, veľkého vlastenca, vskutku maják, ktorý malým a ustrašeným svietil vierou a nádejou v rozbúrenom mori. V čase,*

Ladislav Nádaši-Jégé s akademickým sochárom Fraňom Štefunkom (modeloval bustu spisovateľa). Vpravo stojí spisovateľ Mikuláš Gacek (Zdroj foto Peter Huba)

keď nebolo ľahké žiť, patril medzi apoštolov, ktorí neprestali hlásať vzkriesenie. Šlachetný ako málokto, skromný, akoby bol bratom svätého Františka...“ Precítený Kružliakov nekrológ uzatvárali nasledujúce vety: „Z ďalekého slobodného sveta posielame ti, drahý Mikuláš, veniec spomienok, uvitý z týchto slov na tvoj čerstvý hrob. Sú to teplé ľudské slová, lebo viac ti naša duša, viac ti ani zo srdca nemôže dať. Ale slovami sme si rozumeli v živote, slovami je dôstojné sa aj rozlúčiť. Za priateľov, za národ i za Zväz slovenských spisovateľov, ktorý ani tvoju smrť nevzal úradne na vedomie. Patril si národu a jeho kultúre, tam je tvoje miesto trvalé. Odpočívaj v pokoji!“ (1971)

SUROVÁ BÝVA VŠE PRAVDA ŽIVOTA

Rukopisná pozostalosť uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine potvrdzuje,

že v Gacekovom prípade išlo o kvalitného tvorca. Najmä memoárová produkcia dosahuje vysoké umelecké parametre. Akoby aj nie, veď už za *Sibírske zápisky* získal v roku 1936 prestížnu krajinskú literárnu cenu M. R. Štefánika!

Knižne vyšla zo spisovateľovej pozostalosti spomienková esej o Ladislavovi Nádašim *Rovesník* (1995) a denníkové záznamy z rokov 1937 – 1944 *Surová býva vše pravda života...* (1996). Obidva tituly uzreli svetlo sveta vďaka vydavateľstvu Petra Hubu z Dolného Kubína.

Pri príležitosti 120. výročia autorovho narodenia a storočnice prvej svetovej vojny vydala Matica slovenská po takmer ôsmich decéniách *Sibírske zápisky* (2015). Zásluhou matičnej kooperácie s literátovou dcérou Milotou Zelinovou Gacekovou vyšla o dva roky neskôr aj dokumentárne cenná a umelecky hodnotná kniha *Mikuláš Gacek: Päť osudových návratov* (2017). Aspoň čiastočne tak došlo – vďaka najstaršej národnej kultúrnej inštitúcii – k splateniu veľkého dlhu domácej verejnosti voči tejto osobnosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA

KRUŽLIAK, Imrich. *Živé stopy*. Cambridge (ON, Kanada): 1975, s. 281 – 282.

PETRÍK, Vladimír. *Desaťročie nádejí a pochybností*. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 169 – 180.

GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky (1915 – 1920)*. Martin: Matica slovenská, 2015. 176 s.

GACEKOVÁ ZELINOVÁ, Milota. *Mikuláš Gacek: Päť osudových návratov*. Martin: Matica slovenská, 2017. 208 s.

Literárny archív SNK – osobný fond Mikuláša Gaceka, korešpondencia.

CHRONOLÓGIA DEJÍN KNIŽNÍC OD POČIATKOV DO ROKU 2020

PHDR. SLAVKA PITOŇÁKOVÁ, PH.D.

The article provides information on the interdisciplinary project Chronology of the History of Libraries From the Very Beginning to 2020 which is implemented within the fields of library and information science (social aspects) and historical science and archaeology. The project outputs focus on making innovative access to knowledge of the history of libraries which are a fundamental part of cultural heritage, reflecting the cultural, social and educational levels of Slovakia and Slovaks and providing irrefutable evidence of Slovakia's contribution to European cultural heritage. The project focuses on primary heuristics and basic scientific research in the field of collecting information and pertinent source materials, which prove the intellectual level of the population having lived in the territory of present-day Slovakia since the Middle Ages who laid the foundations of first book collections, and later libraries.

Keywords: history of libraries; library and information science; historical science and archaeology

 slavka.pitonakova@fhv.uniza.sk

 Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta humanitných vied

 <https://www.fhv.uniza.sk/web/>

V roku 1977 vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo publikáciu Štefana Pasiara *Dejiny knižníc na Slovensku*. Autor v nej avizoval, že dielo prináša mnohé poznatky týkajúce sa predmetnej témy, ale problematiku bude potrebné naďalej dopĺňať, dotvárať, obohacovať o najnovšie výsledky výskumu (Pasiar, 1977). Jeho odporúčanie sa dodnes nepodarilo v celistvosti zrealizovať, a dodnes neexistuje ani moderné dielo, ktoré by komplexne a prehľadne zaevidovalo postupné kroky vývoja prípadných (moderných) premien knižníc v kontexte Slovenska.

Nadviazať na víziu Štefana Pasiara sa podujali pracovníci Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline a z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Riešiteľský kolektív, zložený z odborníkov, sa v rámci projektu *Chronológia dejín knižníc od počiatkov do roku 2020 (Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020)* s akronymom CHRONUM pokúša vytvoriť dielo prezentujúce chronologický a retrospektívny pohľad na dejiny knižníc.

Projektový zámer prirodzene vyplynul z odborného zamerania riešiteľského kolektívu a z predchádzajúcich odborných skúseností a najmä z náhľadu na túto problematiku ako na tému kultúrno-spoločensky veľmi významnú.

Knižnice sú v každom ohľade úzko spojené so vzdelanostnou a kultúrnou úrovňou každého národa a krajiny s vyspelým historicko-spoločensko-kultúrnym povedomím si túto skutočnosť uvedomujú. V niektorých krajinách sa diela takéhoto zamerania už podarilo zrealizovať (napríklad Magyar könyvtártörténeti kronológia 996 – 2010. Budapest: Országos Szechenyi Könyvtár, 2009), na Slovensku sa ku komplexnému riešeniu predmetnej témy pristupuje až projektom CHRONUM.

Riešiteľský kolektív interdisciplinárne orientovaného projektu CHRONUM plánuje identifikovať a následne sumarizovať, klasifikovať a zoradiť primárne a pramenné dáta tak, aby vznikol chronologický a retrospektívny pohľad na dejiny knižníc aj v prostredí digitálneho informačného priestoru. Predmetom záujmu sú nielen cirkevné, spolkové a školské knižnice, knižnice vzdelávacích inštitúcií, knižnice úradov a rôzne ďalšie inštitúcie, ale aj ich zakladatelia a správcovia. Riešiteľský kolektív si všimne aj

obsahovú štruktúru a legislatívne aspekty vzniku a fungovania knižníc v danej dobe. Riešitelia projektu sa zamerajú vo svojom výskume na obdobie od začiatku 12. storočia (predpoklad vzniku prvých knižných zbierok) až do súčasného – moderného – obdobia knižníc a knihovníctva všeobecne.

Originálnosť projektu spočíva v získaní unikátnych poznatkov a dokladov o dejinných premenách vzniku a budovania knižných zbierok a neskôr aj inštitucionalizovanej siete knižníc od stredoveku až dodnes s ohľadom na (nad)národný kontext. Okrem pasportizácie pertinentných dát z rôznych zdrojov (archívy, knižnice, sekundárne zdroje na Slovensku aj v zahraničí) bude vykonaný systematický heuristický prieskum a následne výskum naprieč historickým vývinom zachovaných aj nezachovaných knižníc na území Slovenska, spracujú sa digitálne kópie zosumarizovaných kľúčových historických dokumentov s ambíciou sprístupniť výsledky prijateľnou a modernou formou cieľovým skupinám.

Výskum je zameraný na dokumentáciu konkrétnych prejavov zbierkotvorných aktivít a osnovných stránok inštitucionalizácie knižníc. Počas bádania budú uplatnené výskumné metódy z oblasti historických a knižnično-informačných vied, čiastočne z oblasti výskumu médií, keďže dôraz sa kladie aj na popularizáciu výsledkov prostredníctvom vedeckých, odborných a popularizačných publikácií, vedeckých a odborných podujatí, ako aj softvérových riešení predovšetkým v digitálnom informačnom priestore.

Moderným prvkom a zároveň špecifickým výskumným problémom v prezentácii získaných dát je ich vizualizácia pomocou nových technológií. Inovatívnosť projektu je aj vo forme sprístupnenia analyzovaných dokumentov a získaných poznatkov v digitálnom informačnom priestore. Riešitelia projektu pracujú na sprístupnení výsledkov projektu formou databázy, rozšírenej a virtuálnej reality, publikácií v open access systéme. V tomto smere bude využitý potenciál digitálneho repozitára Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline, ako aj potenciál jej Centra excelentnosti. Členovia katedry sa dlhodobo zaoberajú tematikou informácie, komunikácie, médií a digitálnej komunikácie v kontexte vyhľadávania a spracúvania textovej, (audio)vizuálnej, multimedi-

álnej informácie s interdisciplinárnym prepojením na oblasť digitalizácie informačných obsahov. Okrem spomínaného Centra excelentnosti majú k dispozícii aj laboratóriá výskumu techník ochrany kultúrneho dedičstva, laboratórium bibliografických výskumov, laboratórium výskumu techník prezentácie a i.

Historický ústav SAV vykonáva výskum v oblasti národných dejín od najstarších čias až po novšie dejiny. Osobitnú pozornosť venuje o. i. osídleniu Slovenska, etnogenéze Slovákov, sociálnej stratifikácii, úlohe cirkvi a miest. Zaoberá sa oblasťou hospodárskych, politických, sociálnych, cirkevných a kultúrnych dejín v kontexte stredoeurópskeho vývoja. Skúma aj vzdelanostnú úroveň obyvateľstva.

Na projekte CHRONUM participujú odborníci, ktorých pole pôsobnosti je predovšetkým v oblasti knižničnej a informačnej vedy, historické vedy a archeológia. Interdisciplinárne zložený tím ešte doplnili odborníci z mediálnych a komunikačných štúdií. Projekt CHRONUM by sa mal ukončiť v roku 2024. Dovtedy budú riešitelia koncentrovať svoje úsilie tak, aby vo finálnej etape projektu významne prispeli k poznaniu intelektuálnej komunikácie a transferu poznatkov o nej v národnom aj nadnárodnom kontexte a tiež k vnímaniu knižníc ako imanentnej súčasti procesov vytvárania modernej znalostnej spoločnosti aj ako historického základu modernej spoločnosti so všetkými jej uznávanými hodnotami a princípmi.

*Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu
APVV-19-0524 CHRONUM Chronológia dejín knižníc od počiatkov do roku 2020.*

LITERATÚRA

PASJAR, Štefan: *Dejiny knižníc na Slovensku*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 1. vyd. 4799 s.

NOVÝ CREATIV CLUB VO VEREJNEJ KNIŽNICI MIKULÁŠA KOVÁČA

MGR. SOŇA ŠÓKY, PH.D.

The article presents the New Creativ Club in the Mikuláš Kováč Public Library. The project entitled “Creativ Club” was implemented by the library in 2020. It aims to provide creative activities for the community. Visitors (including those of various marginalized groups) are offered various art and handicraft activities, such as embroidery, bobbin lacing, fabric and paper-crafting, creative writing, etc. The premises of the club located in the Fončorda residential district in Banská Bystrica are accessible for disabled people, since the staircase is equipped with a platform stairlift.

Keywords: art therapy; bibliotherapy; community engagement; civic responsibility; art activities, handicraft activities; disabled people; elderly people

 manazer@vkmk.sk

 Verejná knižnica
Mikuláša Kováča
Banská Bystrica

 <https://www.vkmk.sk/>

Nový Creativ club vo Verejnej knižnici Mikuláša Kováča (Foto autorka)

Verejná knižnica Mikuláša Kováča (VKMK) v Banskej Bystrici pôsobí ako regionálna (okresy Banská Bystrica a Brezno) a mestská knižnica (mesto Banská Bystrica). Založená bola v roku 1973 a od roku 2002 je zriaďovateľom Banskobystrický samosprávny kraj.

VKMK naplňa svoje poslanie v súlade s knižničným zákonom a Manifestom UNESCO/IFLA o verejných knižniciach, napríklad poskytuje služby na základe rovnosti prístupu pre všetkých; ponúka tradičné i na moderných technológiách založené knižnično-informačné zdroje a služby vrátane prístupu na internet a vlastné regionálne databázy; podporuje individuálne i skupinové sebazvedľovanie, ako aj výchovno-vzdelávací proces v školskom prostredí (najmä v materských, základných a stredných školách), pričom sa zameriava najmä na podporu rozvoja čitateľských návykov a zručností a informačnej gramotnosti; ponúka špeciálne dokumenty a služby pre zrakovo znevýhodnených, podujatia pre hospitalizované deti, pre skupiny marginalizovaných osôb; spolupracuje s relevantnými partnermi na lokálnej regionálnej úrovni; vytvára regionálne bibliografické a personálne databázy, poskytuje koordi-

načné a metodické služby verejným knižniciam v regióne.

Na území mesta Banská Bystrica VKMK pôsobí ako sieť oddelení a pobočiek: *Oddelenie beletrie, odbornej, regionálnej literatúry a bibliografie, Oddelenie pre deti a tri komunitné pobočky na sídliskách*. Nezabúdajúc na služby iným skupinám (mládeži, dospelým, seniorom), sa VKMK tradične sústreďuje na aktivity a podujatia pre deti (besedy so spisovateľmi, ako aj stretnutia so zaujímavými ľuďmi žijúcimi v meste vrátane prezentácie ich aktivít, Noc s Andersenom, Kráľ čitateľov, Pasovanie prvákov za čitateľov knižnice, Čítajme si, Predvianočná knižnica), čo vyplýva z 50 % zastúpenia detí do 15 rokov.

Knižnica sa v rámci svojich kultúrno-vzdelávacích a komunitných aktivít snaží sprístupňovať kultúru aj rôznym skupinám znevýhodnených návštevníkov a čitateľov. O aktivitách zameraných aj pre túto cieľovú skupinu písala autorka článku v časopise *Knižnica* č. 3/2020.

V roku 2020 sa v rámci projektových aktivít knižnici podarilo rozšíriť priestorovú ponuku pre verejnosť o nový kreatívny priestor, ktorý bude slúžiť hlavne na realizáciu rôznych tvorivých a komunitných podujatí.

Cieľom nového projektu bolo vytvoriť multifunkčný priestor „Creativ club“ v pobočke knižnice Fončorda (veľké banskobystrické sídlisko) na realizáciu pravidelných komunitných podujatí tvorivého charakteru pre skupiny návštevníkov knižnice, ktoré sú marginalizované a znevýhodnené (seniori, zrakovo znevýhodnení, duševne chorí, osamelé matky atď.), ale i pre tvorivú klubovú činnosť návštevníkov „nemarginalizovaných“, kde by na platforme vzájomného rešpektu a inklúzie uvedené skupiny pracovali, stretávali sa a realizovali sa pri tvorivých aktivitách (arteterapia, kreatívne výtvarné činnosti, vlastná literárna tvorba, muzikoterapia atď.). Uvedené aktivity knižnica už viacročne realizuje, avšak bez vhodného priestorového zázemia.

Knižnica sa popri poskytovaní klasických knižnično-informačných služieb v rámci svojej komunitnej činnosti venuje aj znevýhodneným. Od roku 2016 premietajú jedenkrát v mesiaci kinofilmy s hlasovým komentárom (slabozrakí, nevidiaci, seniori a inak znevýhodnení návštevníci). Vstup na premietanie je voľný pre všetkých návštevníkov knižnice. Aj takýmito podujatiami plní svoje sociálne funkcie a tiež poslanie komunitnej knižnice. Premietanie je organizované v spolupráci so Slovenským filmovým ústavom a neziskovou organizáciou Trnka. Podujatia boli obmedzené len v roku 2020 z dôvodu aktuálnej epidemickej situácie na Slovensku.

Knižnica postupne získala miestnosti od pôvodného majiteľa (Domov dôchodcov a domov sociálnych služieb Senium, Banská Bystrica) v areáli, kde uvedená pobočka knižnice sídli.

Pobočka knižnice je vďaka schodiskovej sedačke Acorn debarierizovaná, čím je umožnený prístup na podujatia, ale aj využívanie knižnično-informačných služieb pre ľudí s obmedzenou mobilitou či imobilným návštevníkom.

V rámci realizácie projektu knižnica upravila a sfunkčnila nefunkčný priestor (miestnosť: 30 metrov štvorcových), ktorý účelovo a vkusne zariadila na opísaný účel. Priestor bol vymalovaný, do miestnosti bola položená vhodná podlahová krytina, nové svietidlá a okenné žalúzie. Zároveň bola vybavená a zariadená jednoduchým, hlavne účelným nábytkom (4 stoly, 15 stoličiek, 1 skriňa 1 policový regál, pohovka, konferenčný stolík). Priestor klubu je kreatívne a výtvarne dotvorený a ponúka možnosť realizovať aj minivýstavky výtvarných diel. Celý priestor

Kurz paličkovania v priestoroch Creativ klubu (Foto autorka)

pôsobí útulne a bezpečne pre tých, ktorí sa v ňom budú stretávať a zároveň má byť „**inšpiratívnym knižničným ministánkom**“, kde hlavným princípom bude „zdieľanie a radosť z tvorby ako takej“. Okrem tvorivej činnosti knižnica ponúkne priestor aj záujmovým združeniam a klubom, ktoré prejavia záujem stretávať sa v príjemnom prostredí knižnice (literárny klub, Klub paličkovania, Miestny odbor Spolku slovenských žien Živena a i.).

Zriadenie klubu umožní knižnici spolupracovať aj s partnerskými organizáciami, ktoré sa venujú marginalizovaným skupinám občanov (osamelé matky s deťmi, nezamestnaní, rómska komunita a pod.), pričom spolupráca bude nasmerovaná najmä na rozšírenie projektových aktivít s hlavným zreteľom na inklúziu, zdieľanie a tvorivosť.

Projekt **Creativ club** finančne podporila Nadácia Slovenského plynárenského priemyslu v programe Ochrana zdravia a finančne na realizáciu prispel aj zriaďovateľ knižnice Banskobystrický samosprávny kraj.

NOVÁ ALEXANDRIJSKÁ KNIŽNICA

PAEDDR. DARINA OBUŠEKOVÁ, PHD.

The original Library of Alexandria is sometimes considered the first public library in the world and therefore is also called the mother of all libraries. It was destroyed in the 7th century. It was not until 1991 that the construction of the New Alexandria Library (the Bibliotheca Alexandrina) began. The complex was officially inaugurated in 2002. The library is home to a network of cultural and educational institutions and twelve academic research centres. It hosts a number of international institutions. Along with the main library, which holds up more than two million materials in both printed and digital forms, there are also the sixth-largest Francophone library in the world, a depository library, and a library for maps and atlases. The complex houses six specialized libraries, including the Arts and Multimedia Library, the Taha Hussein Library for the visually impaired, the Children's Library, the Young People's Library, and the Library of Rare Books and Book Collections. The Library of Alexandria is recognised as a leading institution with regard to digital projects. It includes a copy of the Internet Archive with a vast collection of digital resources published since 1996. The library also provides digital access to collections of Arabic manuscripts and other documents.

Keywords: Library of Alexandria; New Library of Alexandria; architecture; specialized libraries

- darina.obusekova@ku.sk
- Katolícka univerzita
v Ružomberku
Rektorát – Univerzitná knižnica
- <https://www.ku.sk/>

HISTÓRIA PRVEJ ALEXANDRIJSKEJ KNIŽNICE

Knižnice sú od nepamäti vnímané ako miesta vzdelania, kultúry, rozvoja vedy i umenia. Sú ako by rajom na zemi, majú svoj genius loci, špecifickú vôňu, akúsi vznešenosť, dýchajú neobyčajným pokojom. Sú to miesta, kde sa stretáva túžba po poznaní s množstvom objavených a pomenovaných skutočností a túžba po poznávaní s inšpiráciou ukrývajúcou sa v múdrosti zachytenej na spočiatku čistej kamennej doske, pergamene alebo papyruse. Postupne ľudstvo rástlo v túžbe po poznaní a výsledkom tohto rastu bol i vznik a rozvoj knižníc.

Príbeh jednej z nich, Alexandrijskej knižnice v Alexandrii, siaha až do čias zakladateľa mesta Alexandra Veľkého v roku 331 pred Kr. Jeho otec Filip Macedónsky zamestnal pre svojho syna ako učiteľa a vychovávateľa Aristotela. Možno teda predpokladať, že „*vdaka Aristotelovmu vyučovaniu sa Alexander stal priateľom literatúry a čítania – bol taký horlivý čitateľ, že len málokedy so sebou nemal knihu.*“¹ Túto lásku ku knihám či celkovo k vzdelaniu Alexander odovzdal svojmu synovi Ptolemaiovi I., za ktorého vlády vznikla Alexandrijská knižnica.

O (pôvodnej) Alexandrijskej knižnici hovoríme ako o prvej verejnej knižnici na svete, ktorá sa právom nazýva matkou všetkých knižníc. Jej história siaha do 1. polovice 3. storočia pred Kr. a jej výstavba bola zrkadlom helenistickej túžby po prestíži a výsledkom snahy šírenia gréckej kultúry vrátane literatúry. Je príznačné, že vznik najvýznamnejších helenistických knižníc bol iniciovaný vládcami helenistických štátov a vyplýval z ich snahy posilniť ich spoločenský status podporou gréckej kultúry a vzdelanosti v jej duchu. Z nich najúspešnejším rodom bol rod Ptolemaiovcov (vládli od roku 305 do roku 30 pred Kr.).

Alexandria bola v tom čase popredným hospodárskym a obchodným centrom a tiež strediskom kultúry helenistického sveta. Za vlády Ptolemaia I., nazývaného Sotér (záchranca), a jeho syna Ptolemaia II. Filadelfosa sa v 1. polovici 3. storočia pred Kr. začala v Alexandrii výstavba Museionu (chrámu vzdelanosti, múdrosti). Jeho priamym zakladateľom bol Demetrios z Falera, aténsky filozof, zberateľ Ezopových bájak, kritik Homéra a žiak Theofrasta – študenta a priateľa Aristotela.² Ptolemaios I. ho za týmto účelom povolal do Alexandrie.³ Ako súčasť Museionu vzniká v roku 284 pred Kr. Alexandrijská

knižnica. Keďže Egypt v tom čase prekypoval bohatstvom, na pokyn Demetria museli obchodníci skúpiť všetky knihy z blízkeho i ďalekého sveta, pretože „*cieľom knižnice bolo zhromaždiť všetko ľudské poznanie.*“⁴ Alexandria sa tak stala „mestom kníh“.⁵ Keď v roku 283 pred Kr. Ptolemaios Soter zomiera, mal knižničný fond Alexandrijskej knižnice 200-tisíc zväzkov. Ptolemaios II. Filadelfos pokračoval v otcovom diele a obe inštitúcie – Museion i Alexandrijskú knižnicu podporoval.

Zásadným krokom k otvoreniu knižnice pre verejnosť bolo roztriedenie kníh zhromaždených za Demetria a zistenie autografu (pôvodného znenia) každej z nich. Toto sa udialo za vlády Zenodota z Efezu. Keďže zozbierané spisy boli opisy opisov s množstvom nepresností, preto prirodzene vznikol odbor textová kritika pod vedením významných odborníkov povolaných do Alexandrie za týmto účelom. Po Zenodotovi († 206 pred Kr.) sa stal riaditeľom knižnice Kallimachos z Kyrény (310 – 240 pred Kr.), nazývaný aj otcom literárnych dejín. Je autorom zoznamu, ktorý neskôr slúžil ako katalóg kníh Alexandrijskej knižnice.⁶ Bol to prvý rozsiahly vedecky spracovaný knižničný katalóg v dejinách vzdelanosti.

Alexandrijská knižnica bola skutočne centrom poznatkov, pretože obsahovala aspoň jeden exemplár každej z kníh na svete. V čase vlády Cézara mal knižničný fond 700-tisíc exemplárov. V roku 48 pred Kr. počas vojny medzi Cézarom a Pompeiom knižnica vyhorela⁷, avšak jej činnosť pokračovala naďalej. Úplný koniec svetového pokladu, Alexandrijskej knižnice, prišiel v roku 638, keď Alexandriu dobyli Arabi a neostalo z nej takmer nič. Avšak čas plynul a ľudstvo túžilo.

NOVÁ ALEXANDRIJSKÁ KNIŽNICA – BIBLIOTHECA ALEXANDRINA

„*Nová Bibliotheca Alexandrina je snom všetkých vedcov.*“

(Marc Van Montagu, molekulárny biológ)

Hoci pôvodná Alexandrijská knižnica zanikla, v ľudoch nezanikla túžba a v pamäti sa vynárali záblesky histórie perly na pobreží.

Prišli 80. roky 20. storočia a myšlienka novej knižnice začala po stovkách rokov ožívať. Rozhodnutie UNESCO, egyptskej vlády a Alexandrijskej univerzi-

Vonkajšie moderné priestory Alexandrijskej knižnice

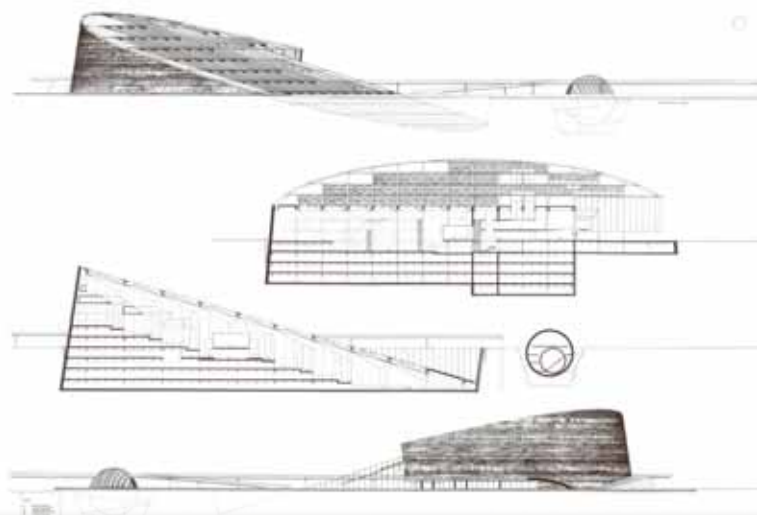
ty o vybudovaní Novej Alexandrijskej knižnice ako verejnej a univerzitnej knižnice bolo jedným z najväčších kultúrnych činov tej doby. Nešlo o obnovu pôvodnej knižnice, ale o vybudovanie najmodernejšej knižnice so špičkovými knižnično-informačnými službami.⁸ Ide o vybudovanie živého organizmu poznania, kultúry, umenia a radosti z poznaného i nepoznaného. Architektonickú súťaž na projekt Novej Alexandrijskej knižnice vyhral nórsky ateliér Snohetta. A stavba mohla v roku 1991 začať. Dokončená bola v roku 2001.⁹

ARCHITEKTÚRA BIBLIOTHECA ALEXANDRINA

V súčasnosti sa na pobreží Stredozemného mora zďaleka vyníma Nová Alexandrijská knižnica – lesklý disk vyčnievajúci spod zeme (z umelo vytvorenej vodnej plochy, akoby z mora) s priemerom 160 metrov – architektonický skvost s najmodernejšími knižnično-informačnými službami, výskumnými

centrami, múzeami, kultúrnym centrom, planetáriom a inými súčasťami.

Budova sa z vonkajšieho pohľadu podobá na skosený valec, naklonený k vode v tvare klina. Kruhový tvar pôdorysu symbolizuje cyklickosť dejín, neohraňičenosť či nezadržateľnosť ľudskej túžby po poznání

Návrhy súčasnej Bibliotheca Alexandrina

a dramatický sklon strechy zas pripomína dynamiku ľudských dejín. Už na prvý pohľad je jasné, že knižnica vznikla spojením moderného umenia s kultúrnym dedičstvom Egypta a celého sveta.

Monumentálna a zároveň čistá budova na južnej strane stúpa tridsať metrov nad hladinu mora, kde sú do ťažkej sivej žulovej fasády vytesané fragmenty textov v súčasných i mŕtvych jazykoch, a tak odkazuje na pôvodnú knižnicu ako prvú svojho druhu na svete i ako poctu ostatným kultúram sveta.

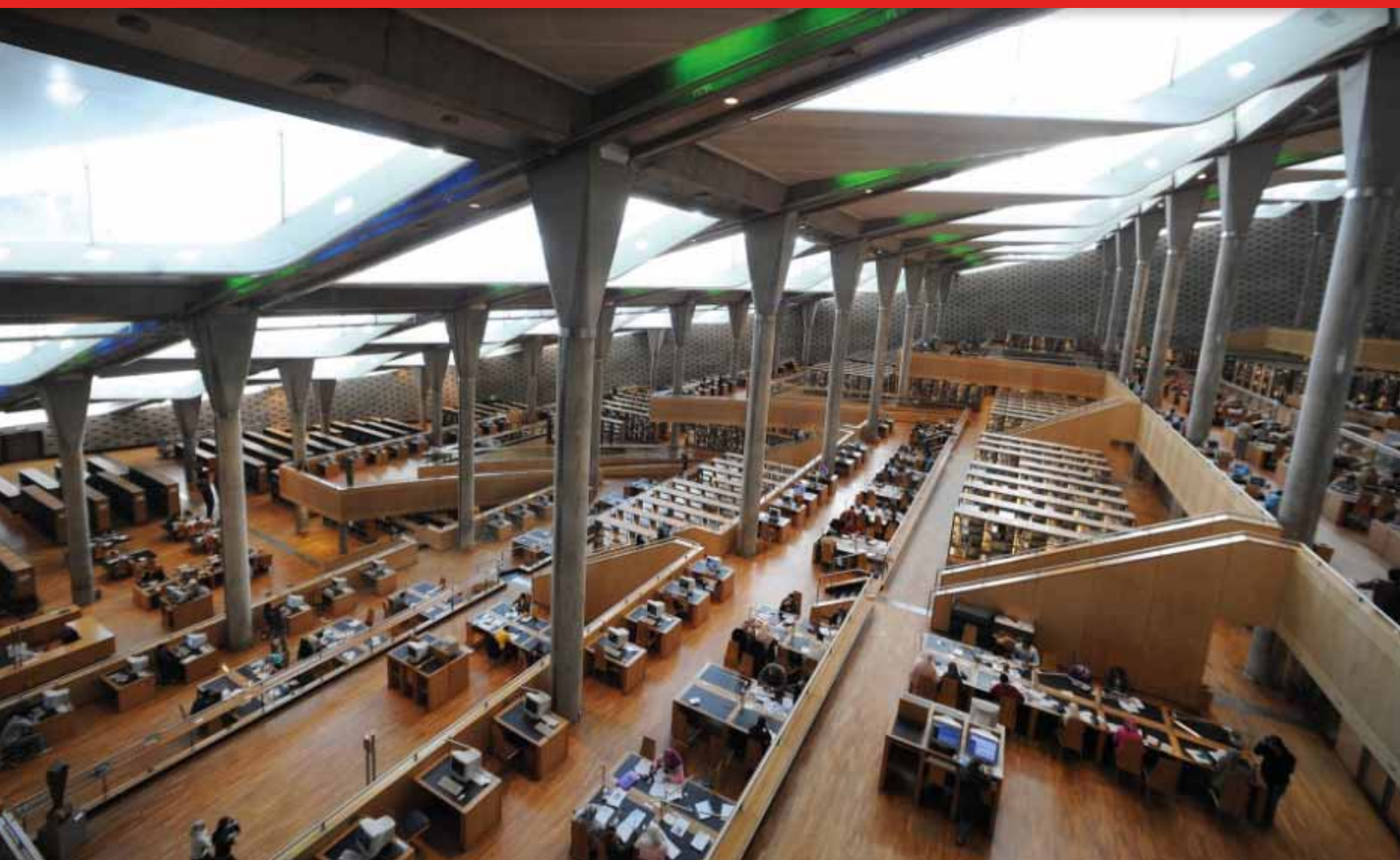
Interiér knižnice pripomína živý organizmus s presnou štruktúrou, logikou a mimoriadne dobrou organizáciou. Pod strechou s lomenými sklami, ktoré sú prispôsobené čo najlepšiemu prenikaniu denného svetla, sa nachádza čítareň. Priestor pôsobí teplo a presvetlene aj vďaka kombinácii dreva a kovu. Čítareň predstavuje gro celej budovy Bibliotheka Alexandrina. Skladá sa zo siedmich platforiem a v jej priestoroch sa nachádza knižničný fond. Vysoký strop evokuje vzdušnosť, slobodu a veľkoleposť stavby. Knižnica sa tak stáva služobníčkou človeku a návštevníkovi poskytuje

čo najlepšie podmienky na štúdium, oddych, vedu a výskum.

Pod čítárňou, ktorá je akoby korunou knižnice, sa nachádzajú archívy s úložnou kapacitou pre osem miliónov zväzkov; stále expozície, galérie, školiace centrá a pod. Knižnica má rozlohu 80-tisíc metrov štvorcových, výšku 43 metrov a siaha do hĺbky 12 metrov.

Nová knižnica v Alexandrii je vlnková loď v systematizácii a uchovávaní poznatkov celého spektra vedeckého, intelektuálneho a výskumného sveta. „Je symbolom poznania“¹⁰, kumulácie vedomostí a kultúrneho dedičstva celého ľudstva, preto sa právom nazýva matkou všetkých knižníc. Je to miesto dialógu a porozumenia medzi kultúrou a spoločnosťou. Ročne organizuje viac než tisíc kultúrnych, vedeckých a umeleckých podujatí (konferencie, akadémie, výstavy, expozície, koncerty, divadelné predstavenia, vedecké sympóziá) pre všetky skupiny užívateľov rôznych vekových kategórií a za rok ju navštívi až jeden a pol milióna návštevníkov. Knižnica združuje vedcov, intelektuálov, akademikov a umelcov.¹¹

Najväčšia čítareň Alexandrijskej knižnice

BIBLIOTHECA ALEXANDRINA A JEJ SÚČASTI

Súčasťou knižnice je sieť kultúrno-vzdelávacích inštitúcií. Ku hlavnej knižnici, ktorá uchováva viac ako dva milióny kníh v printovej či digitálnej podobe, sú pridružené Frankofónna knižnica obsahujúca pol milióna kníh z Národnej knižnice vo Francúzsku¹²; Depozitná knižnica a Knižnica máp a atlasov, v ktorej je možné preniesť sa nielen do histórie starého Egypta pomocou zdigitalizovaných máp, atlasov, interaktívnych programov a pod., ale aj do histórie ľudstva ako takého. Súčasťou Bibliotheca Alexandrina je tiež šesť špecializovaných knižníc.

Knižnica umení a multimédií, v ktorej pomocou najmodernejších technológií sa dajú zistiť poznatky z rôznych vedných disciplín, akými sú napríklad anatómia, chémia, biológia a pod. Pomocou 3D zobrazení sa možno dostať do najmenších stavebných jednotiek živej i neživej prírody.

Knižnica Taha Hasena je druhou špecializovanou knižnicou, ktorá je určená predovšetkým nevidiacim užívateľom a užívateľom so špecifickými potrebami. V nej sa pomocou špeciálnych programov na čítanie a písanie môžu vzdelávať, ale aj používať internet a elektronické zdroje s prehliadačom prispôbeným ich požiadavkám.

Detská knižnica je treťou špecializovanou knižnicou, ktorá sa zameriava na čitateľov od šesť do jedenásť rokov. Ponúka pohybové aktivity, vzdelávanie hrovou formou, napríklad na vyučovaní v planetáriu alebo vo vedeckom centre deti pomocou jednoduchých vedeckých pokusov okúsia svet fyzikálno-chemických zákonov.

Knižnica pre mladých je určená najmä čitateľom vo veku dvanásť až šesťnásť rokov. Uskutočňuje sa v nej vzdelávanie pomocou zdigitalizovaných knižničných fondov, interaktívnych programov a rozvoj čitateľskej gramotnosti, kritického čítania a pod.

Knižnica vzácných kníh a knižných kolekcíí uchováva najvzácnejšie knihy z celého sveta.¹³ V nej môžeme nájsť svetové unikáty.

Hlavná časť knižnice sa môže pyšiť najväčšou čítárňou na svete.

BIBLIOTHECA ALEXANDRINA V DIGITÁLNEJ DOBE

Bibliotheca Alexandrina je stále vedúcou inštitúciou v digitálnych projektoch. Jej súčasťou je archív všetkých internetových stránok od roku 1996. Taktiež má prvú zdigitalizovanú arabskú knižnicu na svete. Spravuje webovú stránku Memory of modern Egypt. Je miestom centralizácie informácií o histórii Egypta, obsahuje 10-tisíc dokumentov, obrázkov, videí, máp a pod. Jej dielom je prvé DVD s názvom Description l'Égypt. Bibliotheca Alexandrina participuje na takmer 1 milióno knižných projektoch. Má svoje digitálne laboratórium DigiLab. Je partnerom siete Digital library federation (DLF) a The world digital library (WDL).

Azda najvýznamnejšou súčasťou digitalizácie informácií je Culturama – kultúrna panoráma premietaná na deväť obrazoviek. Je to vôbec prvý patentovaný interaktívny systém s deviatimi projektormi. Culturama je držiteľkou mnohých ocenení. Culturama, vyvinutá spoločnosťou CULTNAT, umožňuje prezentovať množstvo dátových vrstiev; kliknutím na vybranú položku je možné dostať sa do jej najmenších detai-

Egypt nie je zaujímavý len pyramídami a inými starovekými pamiatkami, ktoré dodnes lákajú milióny turistov z celého sveta.

Mimoriadnej popularite sa teší aj nová Alexandrijská knižnica. Vydajte sa s nami do jej moderných priestorov prostredníctvom dvojice kratších **dokumentárnych videí** z platformy Youtube.

Prajeme príjemné sledovanie a jedinečný divácky zážitok.

<https://www.youtube.com/watch?v=nbVShDVXtAM>

<https://www.youtube.com/watch?v=o34mFhG65Fs>

lov. Je to informatívna a atraktívna multimedialná prezentácia egyptského dedičstva s viac ako 5 000-ročnou históriou, s vedomosťami a ukázkami staroegyptskej, koptskej a moslimskej kultúry.

Ďalšou digitálnou špecialitou Bibliotheca Alexandrina je aplikácia VISTA (The Virtual Immersive Science and Technology Applications system). Ide o interaktívne prostredie virtuálnej reality. V praxi to vedcom umožňuje transformovať dvojrozmerné súbory údajov na 3D simulácie a vstúpiť tak do „iného sveta“, do virtuálnej reality. VISTA pomáha výskumníkom simulovať správanie prírodných systémov tak, akoby sa v nich nachádzali. Výskumník sa tak môže ocitnúť v bunke, v DNA, v orgánoch ľudského tela a do najmenších detailov ich preskúmať.

Výskumné centrá sú neodmysliteľnou súčasťou knižnice v Alexandrii. Názvy centier sú jasnou indíciou ich orientácie a zamerania: Alexandria a Stredozemné výskumné centrum (Alex Med), Centrum písania a spisov, Centrum špeciálnych štúdií a programov (CSSP), Medzinárodná škola informačnej vedy (ISIS), Centrum rukopisov, Centrum dokumentácie kultúrneho a prírodného dedičstva (CULTNAT), Centrum helenistických štúdií, Centrum štúdií islamskej civilizácie, Centrum Koptských štúdií, Centrum strategických štúdií a iné.

Súčasťou budovy Bibliotheca Alexandrina je aj Centrum umenia s trinástimi stálymi expozíciami, štyri galérie, kongresové centrum s kapacitou pre tisíc ľudí. Bibliotheca Alexandrina je sídlom mnohých medzinárodných inštitúcií.¹⁴

NA ZÁVER – ČÍTAJME KRITICKY

Svet Novej Alexandrijskej knižnice Bibliotheca Alexandrina je svet poznávania, bádania, stretávania a rastu, svet vzájomného obohacovania sa a posúvania sa vpred. Iste, dnešný svet je vnímaný ako digitálny a čoraz menej sa hovorí o knihách a knižniciach ako o nádobách relevantného poznania, ako o chrámoch vzdelania, ale faktom je, že aj v dnešnej dobe vznikajú knižnice, akou je Nová Alexandrijská knižnica. Ľudstvo bude vždy hnané dopredu k poznávaniu nepoznaného. Stále bude v človeku túžba čítať, v niektorom ju treba prebudiť, v inom zas posilniť, avšak vo všetkých treba pestovať kritické myslenie, kritické čítanie.

Človek nakoniec siahne po informáciách z overených knižničných databáz a zatúži po dotyku s knihou priamo v knižnici.

Zdroj foto <https://www.snohetta.com/projects/5-bibliotheca-alexandrina>

POZNÁMKY

- ¹ MANGUEL, A.: *Dějiny čtení*. Brno: Host, 2007, s. 242.
- ² MANGUEL, A.: *Dějiny čtení*. Brno: Host, 2007, s. 242.
- ³ CEJPEK, J. a kol.: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Karolinum, 2002, s. 30 – 32.
- ⁴ MANGUEL, A.: *Dějiny čtení*. Brno: Host, 2007, s. 243.
- ⁵ MANGUEL, A.: *Dějiny čtení*. Brno: Host, 2007, s. 242.
- ⁶ CRAWFORD, A.: Introduction. In: *History of Libraries*. [online] [cit. 4. 8. 2020] Dostupné na: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/i10442.pdf>
- ⁷ Stánky múdrosti. In: *Quark* 10/2019. [online] [cit. 4. 8. 2020] Dostupné na: <https://www.quark.sk/stanky-mudrosti/>
- ⁸ CEJPEK, J.: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Karolinum, 2002.
- ⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=APdaANRAL-I>
<https://www.youtube.com/watch?v=o34mFhG65Fs&t=74s>
- ¹⁰ Swapan Datta, deputy general director (Crop science) General council of agricultural research. In: *Bibliotheca Alexandrina movie*. [online] [cit. 12. 7. 2020] Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=APdaANRAL-I>.
- ¹¹ Bibliotheca Alexandrina movie. [online] [cit. 12. 7. 2020] Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=APdaANRAL-I>
- ¹² AD Classics: Bibliotheca Alexandrina / Snøhetta. [online] [cit. 12. 7. 2020] Dostupné na: <https://www.archdaily.com/592824/ad-classics-bibliotheca-alexandrina-snohetta>
- ¹³ Overview. [online] [cit. 4. 8. 2020] Dostupné na: <https://www.bibalex.org/en/Page/overview>
- ¹⁴ Bibliotheca Alexandrina movie. [online] [cit. 12. 7. 2020] Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=APdaANRAL-I>

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

MANGUEL, A.: *Dějiny čtení*. Brno: Host, 2007, 478 s. ISBN 978-80-7294-231-2.

CEJPEK, J. a kol.: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Karolinum, 2002, 245 s. ISBN 80-246-0323-3.

CRAWFORD, A.: Introduction. In: *History of Libraries*. [online] [cit. 4. 8. 2020] Dostupné na: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/i10442.pdf>

Stánky múdrosti. In: *Quark* 10/2019. [online] [cit. 4. 8. 2020] Dostupné na: <https://www.quark.sk/stanky-mudrosti/>

Bibliotheca Alexandrina movie. [online] [cit. 12. 7. 2020] Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=APdaANRAL-I>

AD Classics: Bibliotheca Alexandrina / Snøhetta. [online] [cit. 12. 7. 2020] Dostupné na: <https://www.archdaily.com/592824/ad-classics-bibliotheca-alexandrina-snohetta>

Overview. [online] [cit. 4. 8. 2020] Dostupné na: <https://www.bibalex.org/en/Page/overview>
<https://www.snohetta.com/projects/5-bibliotheca-alexandrina>

ZAÚJÍMAVOSTI ZO SVETOVÝCH KNIŽNÍC

Rubriku pripravila PhDr. Renáta Šmidová
zo Štátnej vedeckej knižnice v Prešove
projekt@svkpo.gov.sk

● KNIŽNICA VODY NA ISLANDE

Knižnica vody v pobrežnom meste Stykkishólmur na Islande je zbierkou jedinečných tekutín, ktorá umožňuje návštevníkom túlať sa po vodách islandských ľadovcov. Knižnica vody, známa v islandčine ako *Vatnasafn*, je dlhodobý projekt, ktorého cieľom je zachytiť ducha Islandu prostredníctvom jeho vôd, počasia a slov. Dlhodobá inštalácia amerického umelca Roniho Horna sa nachádza v budove bývalej knižnice postavenej na pobrežnom výbežku s výhľadom na oceán. Je umeleckým dielom aj zbierkou prírodnej histórie. Skladá sa z troch odlišných častí. Jedna oblasť zhromažďuje zvukové záznamy (sprevádzané vizuálnymi zobrazeniami) islandského počasia, ktoré hlásia miestni obyvatelia mesta Stykkishólmur. Nachádza sa tam výstava, ktorá dotvára interaktívny autoportrét oblasti. Najvýznamnejšou časťou inštalácie je samotná *Knižnica vody*, ktorá je uložená od podlahy až po strop v priehľadných valcoch. Každý stĺp je naplnený roztopenou vodou z jedného z 24 hlavných islandských ľadovcov. Minerálny a chemický obsah z roztopených ľadovcov je odlišný. Každá z týchto veľkých ampuliek zachytila veľmi špecifickú časť krajiny. Trubica obsahuje tekutinu jedného ľadovca, čo umož-

ňuje návštevníkom absolvovať výlet po celom Islande v jednej miestnosti. Sklenené stĺpy sa „lámu“ a odrážajú svetlo na gumovú podlahu, na ktorej sú slová súvisiace s počasím v islandčine a angličtine. *Knižnica vody* môže slúžiť ako odkaz pre budúce generácie aj z historického hľadiska, pretože obsahuje roztopenú vodu ľadovca Ok, ktorý medzičasom zmizol.

Spodné poschodie *Knižnice vody* je súkromným spisovateľským ateliérom. Každý rok sú autori vyzvaní, aby v ňom niekoľko mesiacov žili a pracovali. Pobyty sa striedajú medzi islandskými a zámorskými autormi (doteraz medzi nimi boli Guðrún Eva Mínerudóttir, Rebecca Solnit, Anne Carson, Oskar Arni Oskarsson a Oddny Eir Ævarsdóttir).

Zdroj:

<https://www.atlasobscura.com/places/the-library-of-water-stykkisholmur-iceland>

<https://www.west.is/en/inspiration/services/library-of-water>

■ KNIŽNICA DORUČUJE KNIHY POMOCOU DRONOV

Predstavitelia školskej oblasti vo Virgínii vynaložili maximálne úsilie, aby pandémia COVID-19 nezabránila študentom v letnom čítaní a začala im dodávať knihy prostredníctvom dronov. Keďže sa študenti neboli schopní dostať do knižnice pre koronavírus, školský obvod Montgomery County Public School district uzavrel partnerstvo s firmou Wing (z Googleovej materskej spoločnosti – Alphabet) za účelom doručovať knihy do domácností. V Montgomery County žije asi 600 študentov v rámci doručovacieho dronového pokrytia, ktorí si mohli vybrať z viac ako 150 000 titulov svojej školskej knižnice. Knihy boli doručené priamo na ich dvor. Týždeň po začatí projektu prebehlo viac ako 35 úspešných dodávok.

Autorkou nápadu je Kelly Passek, ktorá pôsobí ako školská knihovnička. Navrhla jednoduchý systém. Študenti žijúci v doručovacej zóne, t. j. štyri míle od spoločnosti Wing v Christiansburgu, si vybrali konkrétnu knihu. Tú knihovnička zvažila a ak jej hmotnosť nepresahovala tri libry, tak ju zbalila a odniesla do firmy Wing. Tam ju dron prebral a odletel na miesto dodania. Knihu spustil na lane a uvoľnil úchop, keď dopadla na zem. Študenti si mohli požičať viac kníh a vrátiť ich stačilo až na jeseň pri ich návrate do školy.

Knižnica bola pravdepodobne prvou, ktorá takýmto inovatívnym spôsobom ponúkala svoje

služby. Odkedy sa začal šíriť koronavírus, drony sa po celom svete využívajú rôznymi novými spôsobmi. Spolupráca s knižnicou je toho dôkazom.

Zdroj:

https://www.nytimes.com/2020/06/17/us/google-wing-drones-virginia-books.html?utm_source=ILL&utm_medium=article&utm_campaign=bts20

<https://www.wdbj7.com/content/news/MCPS-students-first-in-world-to-receive-library-books-via-drone-571204931.html>

▲ KNIŽNICA BIBLIOTHECA THYSIANA V HOLANDSKU

Holandské mesto Leiden je už dlho centrom vedeckého vzdelávania s mnohými historickými miestami. Patrí k nim aj knižnica *Bibliotheca Thysiana* založená v roku 1653 závetom 31-ročného holandského právneho experta a bibliofila Johanna Thysiusa (1622 – 1653). Odkázané peniaze mali zabezpečiť, aby jeho milované knihy boli dostupné širokej verejnosti na podporu vzdelávania. Pôvodná knižnica, ako aj jej pôsobivá pôvodná zbierka akademických kníh, sa od 17. storočia nezmenili a dodnes sú veľmi dobre zachované. Dodáme, že budova knižnice bola postavená do dvoch rokov od závetu, teda v roku 1655. Dodnes sa v nej nachádza zbierka tisícok kníh a vedeckých brožúr datovaných od roku 1600. Nájdete medzi nimi vedecké práce z rôznych odborov (niektoré z nich boli kedysi považované za kontroverzné), stredoveké rukopisy, historické biblie, ale aj listy a denníky z osobného archívu rodiny Johanna Thysiusa. Mnohé z pôvodných kníh sú viazané stovkami stredovekých zvyškov papiera a pergamenu. Zväzky sú pre historikov úžasným zdrojom poznania a poskytujú tak okno do intelekt-

tuálneho myslenia a každodenného života z tohto obdobia.

O materiály je možné požiadať prostredníctvom katalógu knižníc Univerzity v Leidene a k nahliadnutiu budú pripravené v študovni *Special Collections Reading Room*. Knižnica poskytuje aj možnosť prehliadky so sprievodcom.

Zdroj:

<https://www.atlasobscura.com/places/taffehtempel>

<https://www.library.universiteitleiden.nl/about-us/library-locations/bibliotheca-thysiana>

◆ THE SIFTER – ONLINE DATABÁZA HISTORICKÝCH KUCHÁRSKYCH KNÍH

The Sifter je nová rozsiahla viacjazyčná online databáza historických kuchárskych kníh, ktorá pokrýva 1 000 rokov histórie jedla. Databáza sa stále zväčšuje, mení a v súčasnosti obsahuje viac ako 8 000 autorov a 8 000 diel s podrobnosťami o autoroch a obsahu diel. Je verejne prístupná, bezplatná a navrhnutá ako nástroj na vyhľadávanie, identifikáciu a porovnávanie historických a súčasných písomností o jedle a súvisiacich témach. Je tiež pomôckou na zodpovedanie otázok týkajúcich sa jedla. Používatelia môžu do databázy vkladať údaje v rôznych jazykoch. Na databázu dohliada odborný tím z *The Oxford Symposium on Food and Cookery*, ako aj ďalší znalci histórie jedla. Ústrednými dokumentmi sú kuchárske knihy a iné písomnosti týkajúce sa získavania, prípravy a konzumácie jedla a činností s tým spojenými. Databáza zhromažďuje bibliografické údaje, ktoré sú podkladom pre vedcov, bádateľov i historikov. Barbara Ketcham Wheatonová je hybnou silou, resp. hlavnou postavou „*databázového projektu*“. Inšpiráciou jej bola suseda Julia Child, známa moderátorka relácií o kulinárstve v 60. rokoch minulého storočia a jej knižnica o gastronómii. Práve vďaka Childovej zbierke kníh, ako aj zbierke *Harvard University's Schlesinger Library Culinary Collection* sa Wheatonová stala jednou z najlepších odborníčok na kulinársku históriu. Databáza *The Sifter* je výsledkom jej viac ako 50-ročnej práce. S pomocou tímu vedcov a svojich detí ju Barbara K. Wheatonová spustila v júli 2020. Databáza obsahuje údaje o kuchárkach z celého sveta v pôvodných jazykoch, ale záznamy by mali mať aj anglický preklad. Barbara Wheatonová dúfa, že databáza prinesie nové možnosti v oblasti výskumu histórie jedla v rozmanitých kultúrach a regiónoch.

Zdroj:

<http://www.openculture.com/2020/09/a-databa->

se-of-5000-historical-cookbooks-covering-1000-years-of-fo-
od-history-is-now-online.html
<https://www.atlasobscura.com/articles/how-to-find-historic-cookbooks>
<https://thesifter.org/>

► KNIŽNICA V DOMČEKU PRE BÁBIKY VO WINDSORSKOM ZÁMKU

V miniatúrnom domčeku pre bábiky Queen Mary's Dolls' House vo Windsor Castle sa okrem tečúcej vody, elektrického osvetlenia, pracovných výťahov, nábytku, striebra, keramiky, textílií a asi tisícky umeleckých diel nachádza aj miniatúrna knižnica. Domček predstavoval nevšedný a originálny dar pre anglickú kráľovnú Máriu od jej poddanych. Ide o koncept domu princeznej Marie Louise, sesternice kráľa Juraja V. a priateľky kráľovnej Márie. Architektom bol Sir Edwin Lutyens. V dome dokonca nájdete aj skutočné jedlo, mydlo, miniatúrne vianočné *crackers* a funkčný bicykel. Domček pre bábiky je obrazom umeleckého a kultúrneho života 20. storočia.

V miniatúrnej knižnici pôsobili ako knihovníci princezná Marie Louise a Sir Lutyens, ktorí sa postarali o katalogizáciu a organizáciu kníh. Oslovili 171 vtedajších umelcov, skladateľov a spisovateľov, aby do miniatúrnej knižnice prispeli. Do projektu sa zapojili J. M. Barrie, John Buchan, G. K. Chesterton, Joseph Conrad, Sir Arthur Conan Doyle, John Galsworthy, Robert Graves, Thomas Hardy, Aldous Huxley, Rudyard Kipling, Somerset Maugham, A. A. Milne, Vita Sackville-West či Edith Wharton. Iba George Bernard Shaw odmietol spoluprácu. Miniatúrna knižnica mala slúžiť skôr ako reprezentatívna, nie ako úplná knižnica. Výsledkom je 588 miniatúrnych kníh od kompletných diel Shakespeara, Biblie a Koránu až po romány, básne a prozaické články. Nájdete v nej aj viac ako 700 špeciálne vyrobených akvarelov, tlačovín a leptov a 24 miniaturizovaných hudobných partitúr.

Knižnica, obložená orechom, poskytuje dokonalé prostredie na hranie, písanie, čítanie alebo rozjímanie s cigaretami presne také, aké bolo zaužívané v danej dobe. Knižnica v dome bábik Queen Mary's Dolls' House je ako archív dobového umeleckého života bezkonkurenčná.

Zdroj:
<https://www.rct.uk/collection/themes/trails/queen-marys-dolls-house/library>
<https://www.rct.uk/collection/231999/queen-marys-dolls-house>

◆ ORGANIZÁCIA ČÍTAJ KNIHY – SIYAWASHOVA MOBILNÁ KNIŽNICA

Siyawash, študent Jahanovej univerzity v Kábule, je zakladateľom a šéfom malej organizácie nazvanej *Čítaj knihy (Ketarab Lwast)*. Mobilné úsilie, zamerané na zvýšenie gramotnosti mladých ľudí v Afganistane, spustil Siyawash v roku 2018 s pomocou spolužiakov. Spolu s dobrovoľníkmi z univerzít v Kábule každý týždeň cestuje do vidieckych oblastí a prináša nielen knihy, ale aj nadšenie. Zároveň ukazuje zábavu z čítania a dôležitosť vzdelávania. Je smutné, že knihy, ktoré v minulosti boli za vlády Talibanu považované za neislamské, sa spálili. Mnoho knižníc, vrátane celej knižnice Kábulskej univerzity, bolo vyplienených alebo zatvorených. V niektorých regiónoch i dnes nechodia deti do školy, pretože ich prevzal Taliban – a niektoré dokonca zostali zatvorené.

Kábulský tím z organizácie Čítaj knihy pracuje najmä v odlahlých mestách a dedinách vzdialených aj 250 míľ a svoje návštevy vopred ohlásí. A ako to celé vyzerá? V deň návštevy sa dopraví Siyawash a jeho tím na vzdialené miesta autom. Siyawash vytiahne modrý bicykel s košíkom kníh a jazdí po dedine, aby vzbudil záujem. Prostredníctvom megafónu a reproduktora oznamuje, že dorazil *Ketarab Lwast*. Niekedy ho sprevádza Javed Amirkhel, miestny spevák a blízky priateľ. Tím potom postaví tábor v škole alebo mešite a distribuuje deťom knihy i písacie potreby. Ženy z tímu povzbudzujú miestne matky, aby poslali dcéry do školy. Aj keď čelia ťažkej úlohe pri zmene zaužívaných spôsobov myslenia, prítomnosť dobrovoľníčok je silným stimulom pre zmenu. Dobrovoľníci z *Ketarab Lwast* boli už niekoľkokrát ohrození Talibanom. Jeho stúpenci sa dobrovoľníkom vyhrážali smrťou. Jedného člena tímu dokonca uniesli a ťažko zbili. Napriek nebezpečenstvu nemá Siyawash záujem vzdať sa. „*Tam, kde šíria nenávisť a strach, budeme šíriť knihy a vedomosti,*“ hovorí a dodáva: „*Chceme pre Afganistan inú budúcnosť.*“

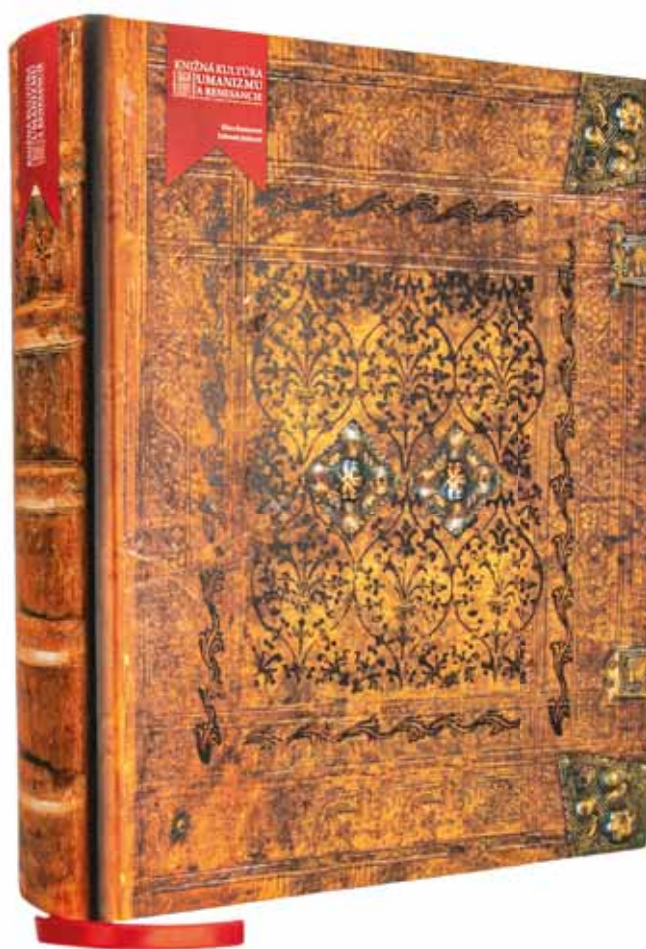
Organizácia Čítaj knihy je aktívna aj na sociálnych sieťach, pretože online príspevky pomáhajú zvyšovať povedomie a zabezpečovať financovanie.

Zdroj:
https://americanlibrariesmagazine.org/2020/02/25/bikes-books-mobile-library-afghanistan/?utm_source=ILL&utm_medium=article&utm_campaign=roundup

Rozmanitý zoznam titulov vydaných Slovenskou národnou knižnicou nedávno doplnila reprezentatívna monografia

Knižná kultúra humanizmu a renesancie vo fondoch a zbierkach Slovenskej národnej knižnice.

Publikácia sa zrodila zo spolupráce Kláry Komorovej a Lubomíra Jankoviča, dvoch špičkových odborníkov v oblasti dejín knižnej kultúry. Na ohromujúcich 768 stranách čitateľovi sprístupňuje bohaté zbierky tlačí 16. storočia, dokresľujúcich obraz o fenoméne európskej kníhtlače a vydavateľskej činnosti v jednom z prelomových období vývoja západnej civilizácie – vrcholnej éry európskeho humanizmu a renesancie – keď bolo vtedajšie poznanie a vnímanie sveta integrované s klasickým dedičstvom antiky a stredoveku do nového chápania podstaty existencie človeka a jeho miesta v reálnom živote.

Monografiu, ktorá bola nominovaná do viacerých súťaží regionálneho (**Kniha Turca 2020**) i celoslovenského charakteru (**Najkrajšie knihy Slovenska 2020**, Výročné ceny časopisu **Pamiatky a múzeá** a i.), je možné objednať e-mailom na adrese objednavky_knihy@snk.sk alebo telefonicky na čísle 043/2451 277.

